Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Σπουδαστήριο Μορφολογίας και Ρυθμολογίας
Περιοχή Οικοδομικής

Αρχιτεκτονικός Σχεδιασμός 5Α
Ανάλυση Παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων

Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου, Κύθηρα

Κοσμίδη Λιουντμίλα
Μαραβέλια Ευγενία
Μιχαλοπούλου Αγγελική
Παναγοπούλου Βασιλική
Τζωρμπατζάκη Σταυρούλα- Ραλλού
Τσαζή Γεωργία
Χαβδούλα Ειρήνη- Όλγα

διδάσκοντες: Α. Κρεμέζη
Γ. Μακρής

ακαδημϊκό έτος 2008-2009

Στη Λούντα...

Περιεχόμενα

Εισαγωγή .....σελ. 7

Γεωγραφικός και ιστορικός προσδιορισμός της νήσου των Κυθήρων .....σελ. 9

Ανασκαφές- Οχυρωματικά έργα .....σελ. 10

Ο οικισμός του Μυλοπόταμου .....σελ. 10

Γενικά αρχιτεκτονικά στοιχεία του νησιού και της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου .....σελ. 11

Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου.....σελ.13

Είδος και βαθμός αλλοίωσης_ Αναλογική σχέση παλαιών και νέων κτισμάτων_γενικές εντυπώσεις πάνω στο θέμα αυτό .....σελ. 14

Χάρτης κατάστασης κτιρίων .....σελ. 15

Χάρτης σημείων αναφοράς .....σελ. 16

Χάρτης τοποσήμων .....σελ. 17

Η ανάπτυξη των κατοικιών σε δύο ορόφους .....σελ. 18

Χάρτης αριθμού ορόφων σελ.19

Ανάπτυξη οικισμού .....σελ. 20

Χάρτης ανάπτυξης δρόμων .....σελ. 21

Χάρτης οικιστικών ενοτήτων ....σελ. 22

Χάρτης μεγέθους οικισμού/ Πληθυσμός .....σελ. 23

Μορφολογία .....σελ. 25

Πίνακας τυπολογικής κατάταξης κτισμάτων .....σελ. 27

Ισόγειο στενομέτωπο μακρινάρι. μονόχωρο και θολοσκεπές .....σελ. 28

Ισόγειο διπλό σε πλάτος στενομέτωπο μακρινάρι με θόλο σελ.30

Διευρυμένο ισόγειο με τετράριχτη κεραμωτή στέγη σελ.32

Διώροφο πλατυμέτωπο μακρινάρι. μονόχωρο με θολοσκεπές ισόγειο ....σελ. 36

Διώροφο πλατυμέτωπο μακρινάρι. δίχωρο. με θολοσκεπές ισόγειο .....σελ. 38

Διώροφο δωματοσκέπαστο πλατυμέτωπο μακρινάρι κάθετο στο δρόμο .....σελ. 40

Διώροφο δωματοσκέπαστο στενομέτωπο μακρινάρι με πρόσθετο χώρο εμπρός σε σχήμα Γ.....σελ. 42

Διώροφο δωματοσκέπαστο στενομέτωπο μακρινάρι με πρόσθετο χώρο .....σελ. 44

Διώροφο δωματοσκέπαστο στενομέτωπο μακρινάρι με πρόσθετο εγκάρσιο μακρινάρι σε σχήμα Γ σελ.46

Μετάβαση από το δημόσιο στον ιδιωτικό χώρο .....σελ. 51

Αναπτύγματα δρόμων .....σελ. 55

Οικοδομική .....σελ. 63

Τοιχοποιΐα .....σελ. 64

Θεμελίωση .....σελ. 66

Πατώματα .....σελ. 67

Στέγαση .....σελ. 68

Ανοίγματα .....σελ. 72

Σκάλες .....σελ. 78

Τζάκια .....σελ. 80

Φούρνοι ..σελ. 82

Καμινάδες .....σελ. 84

Αλτάνες- λουλουδιέρες .....σελ. 86

Ερμάρια .....σελ. 87

Υδρορροές ....σελ. 88

Αξονομετρική τομή .....σελ. 89

Συμπεράσματα για το χαρακτήρα του οικισμού της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου ...σελ. 93

Βιβλιογραφία.....σελ. 95

Εισαγωγή

Γεωγραφικός και Ιστορικός προσδιορισμός της νήσου των Κυθήρων

Τα Κύθηρα καλύπτουν έκταση 278 τετραγωνικών χιλιομέτρων, στη συμβολή του Ιονίου, του Μυρτώου και του Κρητικού πελάγους. Βρίσκονται απέναντι από το Λακωνικό κόλπο, ΝΔ του ακρωτηρίου Μαλέας. Διοικητικά, υπάγονται στη νομαρχία Πειραιώς, του Νομού Αττικής. Το σύνολο των οικισμών του νησιού απαρτίζει τον ομώνυμο δήμο, ο οποίος διαιρείται σε 13 δημοτικά διαμερίσματα με 61 οικισμούς και έχει έδρα τον ομώνυμο οικισμό (Κύθηρα, ή Χώρα, 579 κάτοικοι). Είναι το πέμπτο σε μέγεθος νησί των Επτανήσων και το 18ο της χώρας. Η υπαγωγή του νησιού στα Επτάνησα, παρά τη γεωγραφική του θέση, σχετίζεται με την ιστορική του πορεία.

Τα Κύθηρα, μολονότι παρέμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα υπό ενετική κυριαρχία, δεν επηρεάστηκαν τόσο όσο τα υπόλοιπα Επτάνησα. Βέβαια, έχει διαπιστωθεί στο νησί η παρουσία αρκετών δυτικών στοιχείων, αλλά οι επικρατούντες βυζαντινοί τύποι ναοδομίας και οι κατόψεις των σπιτιών διαφοροποιούν σημαντικά τη γενική εικόνα, έτσι ώστε τα Κύθηρα να προσομοιάζουν περισσότερο με τις Κυκλάδες και λιγότερο με τα Επτάνησα.

Η απαρχή της ανθρώπινης παρουσίας στα Κύθηρα παραμένει ακόμη ασαφής, αναγόμενη στην προϊστορία, ενώ αρχαιολογικές ανασκαφές απέδειξαν ότι στα Κύθηρα ζούσαν άνθρωποι ήδη από τη νεολιθική εποχή. Οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες σχετικά με το νησί οφείλονται στον Όμηρο. Τα Κύθηρα φαίνεται να αποικήθηκαν από τους φοίνικες,, ενώ κατά τον 8ο αιώνα η έλευση Δωριέων από την περιοχή της Αργολίδας έπαυσε τη φοινικική παρουσία. Γύρω στα 1600π.Χ., τίθενται υπό την κυριαρχία της Σπάρτης και για πολλά χρόνια θα αποτελέσουν το μήλον της έριδος μεταξύ της τελευταίας με την Αθήνα. Ελάχιστα στοιχεία υπάρχουν για την ελληνιστική περίοδο.

Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο η ζωή στα Κύθηρα συνεχιζόταν χωρίς δραματικές αλλαγές, ενώ όσον αφορά στην παλαιοχριστιανική περίοδο, τα στοιχεία παραμένουν ασαφή. Τον 8ο αιώνα τα Κύθηρα υπήχθησαν στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και ήταν κατά πάσα πιθανότητα αραιοκατοικημένα. Οι αλλεπάλληλες πειρατικές επιδρομές οδήγησαν σε περαιτέρω ερήμωση και πλήθος καταστροφών ενώ η ανθρώπινη δραστηριότητα αποκαταστάθηκε μετά την εκδίωξη των Αράβων από την Κρήτη(961).

Με την κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1204, τα Κύθηρα πέρασαν στον έλεγχο της ενετικής οικογένειας Βενιέρι, ενώ φαίνεται πως άτυποι κυρίαρχοι του νησιού ως το 1310 υπήρξαν οι Ευδαιμονογιάννηδες από τη Μονεμβασία. Το νησί επανήλθε στην οικογένεια Βενιέρι έως το 1363 και ακολούθησε μια σχετικά ασταθής περίοδος με εξάρτηση από τον Ενετό δούκα της Κρήτης μέχρι το 1502, όπου τα Κύθηρα ανακηρύσσονται επίσημα κτήση της Βενετίας. Σημαντικά γεγονότα υπήρξαν οι επιδρομές του Μπαρμπαρόσα και του Παλή πασά (1537 κ 1571 αντίστοιχα) καθώς και μια τριετής τουρκική κατοχή(1715-1718). Το 1797 η ενετική κυριαρχία τερματίστηκε και το νησί περιήλθε στους Γάλλους, τους οποίους διαδέχθηκαν οι Άγγλοι το 1809, παραμένοντας μέχρι το 1863. Στη νεότερη εποχή τα Κύθηρα επλήγησαν από καταστρεπτικό σεισμό το 1903, μεγέθους 8 ρίχτερ. Κατά τον 20ο αιώνα παρατηρήθηκε μεγάλης κλίμακας μετανάστευση των κατοίκων στο εξωτερικό, ενώ τα Κύθηρα αποτέλεσαν επίσης τόπο εξορίας, κυρίως κατά τη μετεμφυλιακή περίοδο. Σήμερα το νησί των Κυθήρων, σύμφωνα με την απογραφή του 2001, αριθμεί 3.354 κατοίκους.

Χάρτης της εποχής της Ενετοκρατίας, τα Κύθηρα αναφέρονται ως Τσιρίγο

Χάρτης των Κυθήρων

Ανασκαφές - Οχυρωματικά έργα

Οι πολυάριθμες ανασκαφές σε όλη την επικράτεια του νησιού έφεραν στο φως πλήθος ευρημάτων από τη νεολιθική έως την παλαιοχριστιανική εποχή. Τα βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία, κυρίως ναοί, ξεπερνούν τα ογδόντα και βρίσκονται διάσπαρτα σε διάφορα σημεία του νησιού , κάποια συγκεντρωμένα σε χώρους που άκμασαν κατά τη βυζαντινή περίοδο, συμπεριλαμβανομένου και του Μυλοπόταμου.

Τα οχυρωματικά έργα των Κυθήρων αποτελούν μάρτυρες της ιστορικής παρουσίας του νησιού, με σημαντικότερα τα φρούρια του Αγίου Δημητρίου, της Χώρας και του Μυλοπόταμου. Το φρούριο του Μυλοπόταμου, που βρίσκεται στην περιοχή μελέτης, τοποθετείται στη δυτική ακτή, κοντά στα ερείπια της βυζαντινής και μεσαιωνικής πόλης του Μυλοπόταμου, ή Κάτω Χώρας. Η θέση δεν είναι φυσικά οχυρή και η οχύρωση δεν φαίνεται να είχε γίνει με σκοπό τη μακρόχρονη και αποτελεσματική άμυνα.

Ο οικισμός του Μυλοπόταμου

Ο οικισμός του Μυλοπόταμου διαφέρει, γιατί βρίσκεται σε απόσταση από τη θάλασσα, στη δυτική πλευρά του νησιού και δεν έχει σχέση με κάποιο λιμάνι. Ο οικισμός αυτός αποτελείται κυρίως από λαϊκά- αγροτικά σπίτια, ίδια σχεδόν ως προς τον τύπο και τη μορφή τους, που λόγω της μεγάλης πυκνότητας δόμησης δημιουργούσαν ένα πολύπλοκο σύνολο. Σε συνδυασμό με την ύπαρξη τείχους, η πολυπλοκότητα αυτή έπαιζε και έναν αμυντικό ρόλο με κυκλοφορία πάνω στα δώματα κα δυνατότητες διαφυγής. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι, μη έχοντας ιδιαίτερη στρατηγική σημασία, το Κάστρο αυτό χτίστηκε από φεουδάρχες, όπως μαρτυρά και η επιγραφή στην τοξοτή θύρα του τείχους με τη χρονολογία 1566 και τα οικόσημα των οικογενειών Τρεβιζάν και Μαλιπιέρο, για την προφύλαξη των αγροτικών οικογενειών.

Το φρούριο της χώρας των Κυθήρων

Βυζαντινή εκκλησία του κάστρου Μυλοπόταμου

Η είσοδος του ενετικού φρουρίου Μυλοπόταμου

Βυζαντινή εκκλησία από το φρούριο

Γενικά αρχιτεκτονικά στοιχεία του νησιού και της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου

Η αρχιτεκτονική των Κυθήρων αποτελεί μια απλούστευση των εισαγόμενων μορφών που γίνεται αισθητή τόσο στα βυζαντινά όσο και στα μεταβυζαντινά μνημεία και στη λαϊκή αρχιτεκτονική, την οποία εξετάζουμε στην προκείμενη εργασία. Αν και τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των οικισμών των Κυθήρων είναι λίγο πολύ κοινά σε όλη την επικράτεια δεν επιχειρούμε μια απλουστευμένη γενίκευση, δεν είναι άλλωστε στόχος αυτής της εργασίας. Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω στοιχεία δοκιμάζουμε να ερμηνεύσουμε τη δημιουργία και εξέλιξη του οικισμού της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου.

Ένα από τα προφανή χαρακτηριστικά του οικισμού, που αφορούν τον τομέα της πολεοδομίας, είναι η μεγάλη πυκνότητα της δόμησης με την ολική απουσία ή την ύπαρξη πολύ μικρών ελεύθερων χώρων, ιδιωτικών ή δημόσιων. Τη μορφή αυτή επέβαλαν σε πρώτη φάση οι συνεχείς απειλές από τους πειρατές που δρούσαν στην περιοχή και ανάγκασαν τους κατοίκους να εφαρμόσουν με οχυρωματική οργάνωση τον οικισμό. Από τους αμυντικούς στόχους προέκυψαν τα στενομέτωπα κτίρια, που αποτελούν τον κατεξοχήν αρχιτεκτονικό τύπο, και τα βατά δώματα.

Ενώ τα Κύθηρα διοικητικά υπάγονταν ανέκαθεν στα Επτάνησα, με κοινό σημείο αναφοράς την ενετοκρατία, η αρχιτεκτονική του νησιού συμπίπτει περισσότερο με την αιγαιοπελαγίτικη. Την ίδια εικόνα παρουσιάζει σήμερα και ο γραφικός οικισμός της Κάτω Χώρας. Τα βενετσιάνικα χαρακτηριστικά εντοπίζονται στο πρόχειρο κτίσιμο των τοίχων από ασβεστόλιθους και τη χρήση σοβά για επικάλυψη εξωτερικά και πάντα εσωτερικά, και στις διακοσμητικές αλτάνες, τις πέτρινες λουλουδιέρες, που φέρονται από λίθινα φουρούσια και τοποθετούνται συνήθως κάτω από κάποιο παράθυρο εν είδει μικρού μπαλκονιού. Φυσικά ενετικό κληροδότημα στον οικισμό είναι το ενετικό φρούριο στα δυτικά. Η αγγλική κυριαρχία στο νησί άφησε επίσης τα σημάδια της, όπως το αγγλικό σχολείο γοτθικού τύπου στην πλατεία του χωριού. Παρ' όλα αυτά η γενική εντύπωση του οικισμού συμπίπτει σε μεγαλύτερο βαθμό με την αρχιτεκτονική των Κυκλάδων, λόγω των κοινών γεωγραφικών και κλιματικών δεδομένων και των κοινών απειλών.

Τα σπίτια του Μυλοπόταμου, σε αντίθεση με αυτά της Χώρας των Κυθήρων, έχουν μορφολογική ομοιογένεια, που δίνει στον οικισμό ένα ιδιαίτερο χρώμα. Την ορθογώνια κάτοψη των κτιρίων, τα λεγόμενα μακρινάρια, επέβαλε όπως αναφέραμε η οχυρωματική οργάνωση του οικισμού αλλά και τα δεδομένα υλικά για τη στέγαση. Η αδυναμία γεφύρωσης μεγάλης απόστασης των απέναντι τοίχων, λόγω της έλλειψης κορμών μεγάλου μήκους ή τεχνογνωσίας ανάγκαζε στη δημιουργία μακρινάριων. Τα λαϊκά σπίτια μέσα στο κάστρο, χτίζονται συνεπώς, λόγω της στενότητας του χώρου, σε συγκροτήματα διώροφων κατοικιών, χωρίς εσωτερική επικοινωνία των δύο ορόφων. Η είσοδος στον όροφο γίνεται μέσω μιας στενής κτιστής σκάλας που καταλήγει σε πλατύσκαλο ή κάποιο μικρό εξώστη, το λεγόμενο ηλιακό, πάνω από την είσοδο του ισογείου, ενώ αργότερα προστέθηκαν μικρές ξύλινες σκάλες στο εσωτερικό. Οι ισόγειοι χώροι είναι βοηθητικοί, στεγασμένοι με κυλινδρικούς θόλους, ενώ η κατοικία αναπτύσσεται στον όροφο σε μονόχωρο, που άλλοτε χωρίζεται στη μέση με ένα εγκάρσιο τόξο, άλλοτε όχι, χαρακτηριστικό επίσης είναι το γωνιακό τζάκι. Έξω από το κάστρο του Μυλοπόταμου τα σπίτια είναι μεμονωμένα και μεγαλύτερα, διατηρούν ωστόσο τις ίδιες τυπολογικές αρχές με αυτά του τειχισμένου οικισμού.

Η κατασκευή και η μορφολογία βρίσκουν στο νησί και εν προκειμένω στο Μυλοπόταμο διάφορους τρόπους αντιμετώπισης που συνήθως γενικεύονται σε όλες τις κατηγορίες σπιτιών. Τα βασικά υλικά κατασκευής είναι η πέτρα και το ξύλο. Οι τοίχοι κατασκευάζονται από αργολιθοδομή με μικρές πέτρες και χαλίκια για το γέμισμα. Οι γωνιακοί λίθοι σπάνια είναι εμφανείς. Οι τοιχοποιίες επιχρίονται και στην επιφάνεια της όψης προεξέχουν μόνο τα πλαίσια των ανοιγμάτων από πωρόλιθο.

Όσον αφορά τη στέγαση, τα παλαιότερα σπίτια συνηθισμένη αντιμετώπιση είναι οι πέτρινες καμάρες, κυρίως για τους ισόγειους χώρους. Τα δώματα είναι επίπεδα και πάνω σε ξύλινα δοκάρια στηρίζονται σανίδες ή καλάμια ενώ η στεγάνωση γίνεται από πηλό που "κοπανούν" κατά στρώματα. Πολύ λιγότερα είναι τα παραδείγματα σπιτιών με τετράρριχτες στέγες και κεραμίδια.

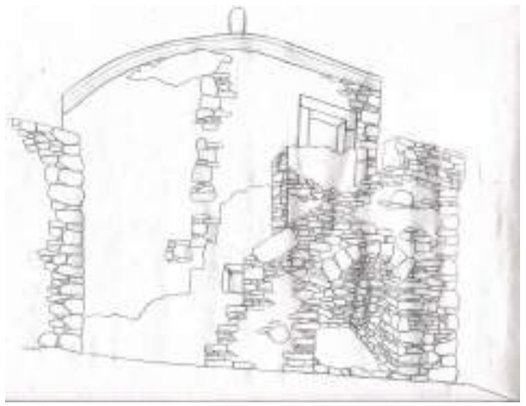

Πέτρινη κατασκευή στην Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου

Ελαιοτριβείο στην Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου

Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου

Είδος και βαθμός αλλοίωσης _αναλογική σχέση παλαιών και νέων κτισμάτων_ γενικές εντυπώσεις πάνω στο θέμα αυτό

Στην Κάτω Χώρα τα κτίρια που έχουν διατηρήσει πλήρως το χαρακτήρα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής είναι αυτά που έχουν ερειπωθεί. Στα περισσότερα από αυτά όμως έχουν καταρρεύσει μεγάλα τμήματα με αποτέλεσμα να μην είναι ευδιάκριτη η αρχική τους μορφή, διατηρούν ωστόσο την ατμόσφαιρα της εποχής της δημιουργίας τους.

Τα κτίρια που χρησιμοποιούνται σήμερα είναι ασφαλώς μερικώς η ολικώς ανακαινισμένα, με σεβασμό τις περισσότερες φορές στα παραδοσιακά στοιχεία, τουλάχιστον όσον αφορά την εξωτερική τους εμφάνιση. Έχουν διατηρηθεί τα σημεία που θεωρήθηκαν γραφικά ή λειτουργικά από τους τωρινούς ιδιοκτήτες, όπως η επίχριση στους τοίχους, αλλά όχι στα πλαίσια των ανοιγμάτων και πολλοί φούρνοι στο εξωτερικό ή τα τζάκια στο εσωτερικό. Συχνά έχουν γίνει προσθήκες για την εξυπηρέτηση της σύγχρονης ζωής, που αφορούν κυρίως την προσθήκη χωρισμάτων στο εσωτερικό, για τη δημιουργία επιπλέον δωματίων, αλλά και προσθήκες στον εξωτερικό χώρο που αλλοιώνουν ως ένα βαθμό την εικόνα του οικισμού. Τέτοιες είναι οι λεπτές πλάκες από μπετόν που προστέθηκαν στην οροφή, για να καλύψουν ουσιαστικά τις μονώσεις που τοποθετήθηκαν και η συμπλήρωση μικρών χώρων έξω από το σπίτι ως λουτρών, είτε στην πίσω όψη - που δεν είναι ορατή από το δρόμο και αποτελεί την καλή περίπτωση – είτε στο πλάι είτε στο δώμα του κτιρίου. Αυτές οι επεμβάσεις έχουν σκοπό να καλύψουν τις ελλείψεις των παλαιών κατοικιών.

Οι πιο ακραίες παρεμβάσεις παρατηρούνται σε πιο γενικές ανακαινίσεις και στο κτίσιμο καινούργιων κατοικιών. Η δεύτερη περίπτωση είναι πολύ περιορισμένης κλίμακας και αφορά δύο ή τρία σπίτια. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι οι κακόγουστες και ανούσιες προσθήκες, διακοσμητικού υποτίθεται χαρακτήρα, μετά από ολικές ανακαινίσεις αλλά και ανακαινίσεις που στην πραγματικό α κρατούν μόνο τα παλιά όρια του κτίσματος και ανατρέπουν τελείως την παραδοσιακή του μορφή.

Υπάρχουν λοιπόν απαραίτητες επεμβάσεις για τη λειτουργικότητα των κτιρίων και τη συντήρηση τους και περιττές. Υπάρχουν επεμβάσεις που δύσκολα διακρίνονται με πρόχειρη παρατήρηση και άλλες που παρεμβάλλονται στη συνέχεια του δομημένου ιστού και καταστρέφουν την ατμόσφαιρα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Στον οικισμό που μελετάμε οι ακραίες επεμβάσεις απουσιάζουν και σε γενικές γραμμές επιβιώνει η ατμόσφαιρα και η γραφικότητα του πρώτου οικισμού.

Προσθήκη δωματίου στην πίσω όψη της κατοικίας

Πρόσθετα "διακοσμητικά" στοιχεία, μιμούμενα τις παραδοσιακές καμάρες

Πλήρως ανακαινισμένο σπίτι στα όρια παλαιότερου

Κατάσταση Κτιρίων

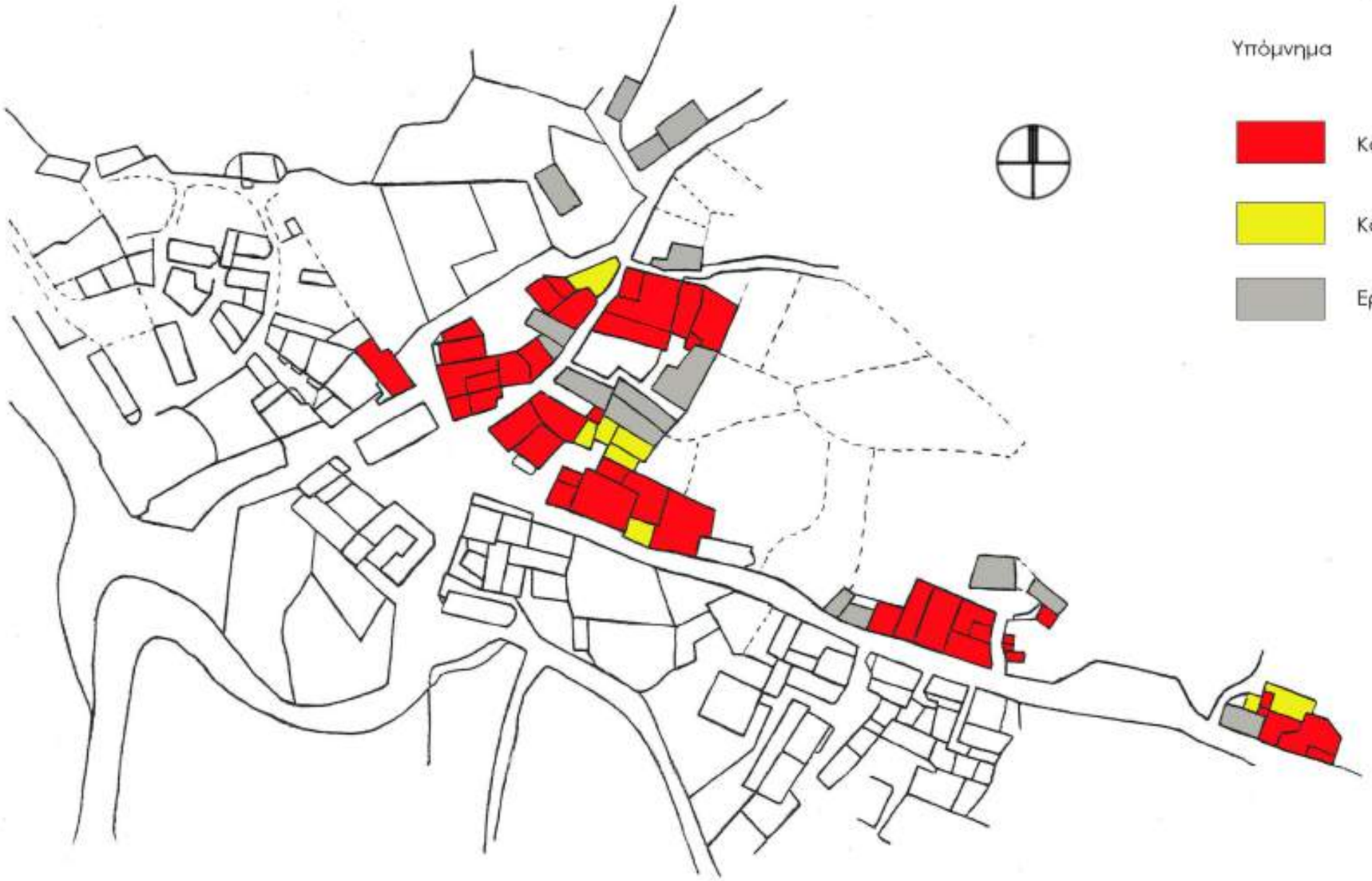

Υπόμνημα

Καλή Κατάσταση

Κακή Κατάσταση

Ερείπιο

Σημεία αναφοράς

Σημείο αναφοράς του οικισμού αποτελεί το μεσαιωνικό κάστρο που βρίσκεται στο δυτικό άκρο του και περιλαμβάνει τα πρώτα κτίρια του οικισμού, συμπεριλαμβανομένων κατοικιών, στάβλων και οχτώ εκκλησιών. Ανατολικά του κάστρου συναντάμε την πλατεία του χωριού, πάνω στην οποία βρίσκεται το γοτθικού ρυθμού αγγλικό σχολείο. Συνεχίζοντας ανατολικά σημεία αναφοράς αποτελούν επίσης δύο εκκλησίες, η μία σε παράδρομο του κεντρικού άξονα, προς το νότο, και η δεύτερη πάνω στον κεντρικό δρόμο.

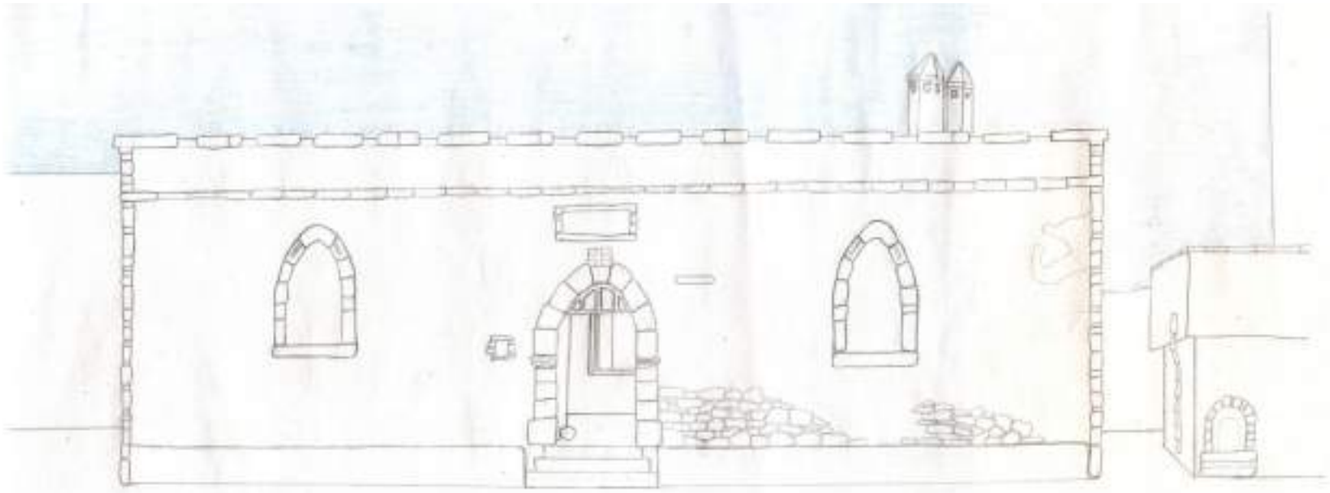

Το αγγλικό σχολείο γοτθικού ρυθμού στην πλατεία του χωριού

Εγκαταλειμμένα κτίρια μέσα από τα τείχη του ενετικού κάστρου

Το αγγλικό σχολείο γοτθικού ρυθμού στην πλατεία του χωριού

Τμήμα του ενετικού φρουρίου του Μυλοπόταμου

Η πλατεία του χωριού, έξω από το κάστρο

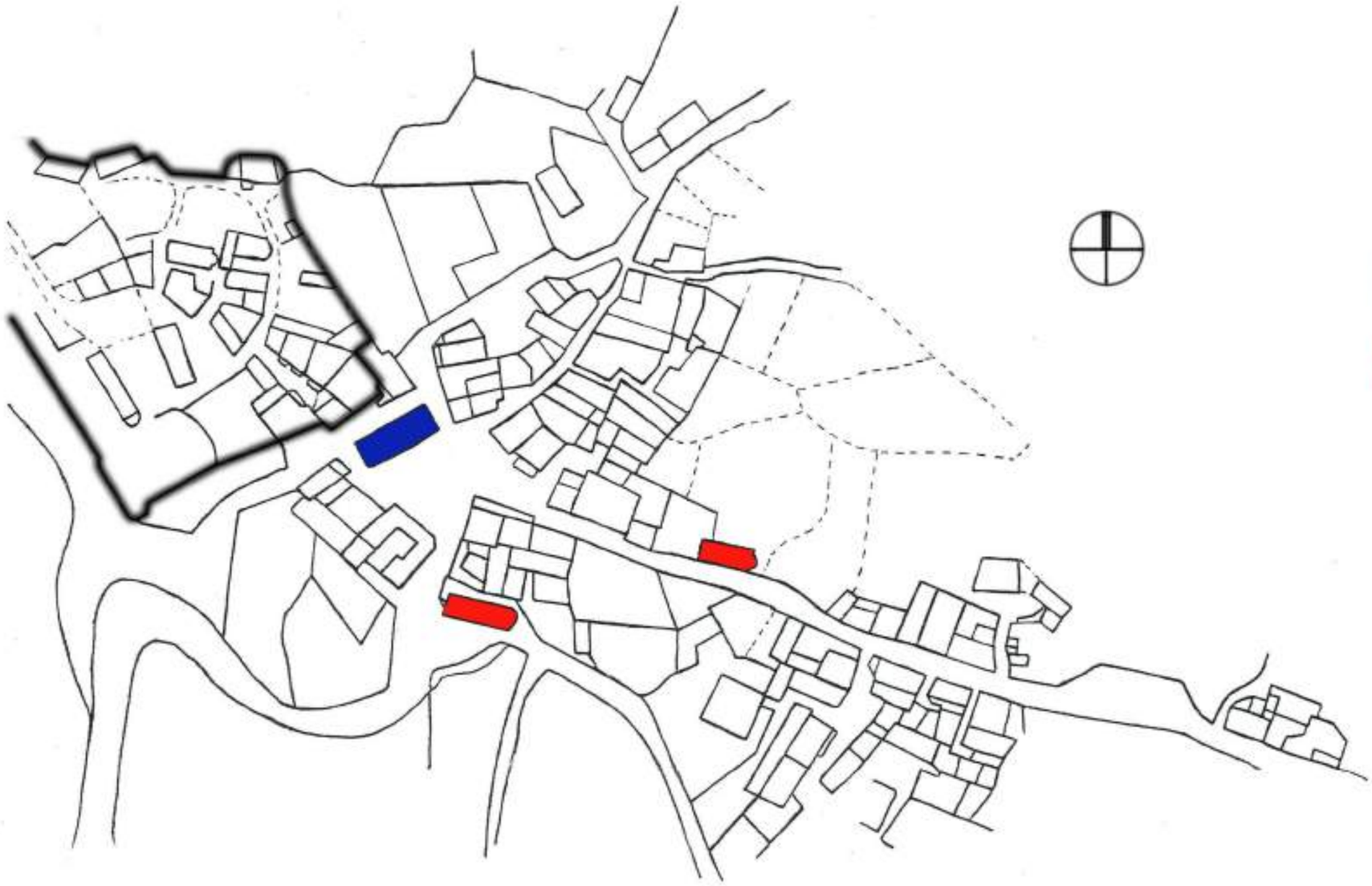

ΤΟΠΟΣΗΜΑ

Υπόμνημα

Κάστρο

Αγγλικό Σχολείο

Εκκλησίες

Η ανάπτυξη των κατοικιών σε δύο ορόφους

Έχουμε ήδη αναφέρει παραπάνω τους λόγους που επέβαλαν τη μεγάλη πυκνότητα της δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς των Κυθήρων και στο Μυλοπόταμο συγκεκριμένα, δηλαδή την οχυρωματική οργάνωση του οικισμού. Επίσης αναφερθήκαμε στους παράγοντες που επέβαλαν τη δημιουργία των μακριναριών, που προέκυψαν από τα διαθέσιμα για τη στέγαση υλικά, όπως οι κορμοί των δέντρων και το μήκος τους. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι τα κτίρια δεν είχαν τον απαιτούμενο ελεύθερο χώρο ούτε υπήρχε η τεχνογνωσία για να αναπτυχθούν σε πλάτος στο ισόγειο, γεγονός που επέβαλε τη δημιουργία δεύτερου ορόφου πάνω στον αρχικό για την κάλυψη των πρόσθετων αναγκών.

Έτσι προκύπτει η πλειοψηφική παρουσία των διώροφων κτισμάτων που παρατηρούμε στην Κάτω Χώρα. Στην πορεία έχουμε και την οργάνωση των λειτουργιών των κατοικιών με βάση το πρότυπο του διώροφου κτιρίου. Στο ισόγειο εγκαθίστανται βοηθητικές λειτουργίες, η αποθήκευση σκευών προμηθειών και η στάβλιση των ζώων και συχνά ο κτιστός φούρνος ή το τζάκι για το μαγείρεμα. Η ζωή της οικογένειας εξελίσσετε στον όροφο. Αρχικά δεν υπάρχει εσωτερική σύνδεση των δύο επιπέδων και η μετάβαση στον όροφο γίνεται μόνο από εξωτερική σκάλα, αλλά αργότερα τοποθετούνται μικρές ξύλινες σκάλες στο εσωτερικό.

Κεντρικός δρόμος οικισμού με κυρίαρχα τα διώροφα σπίτια

Διώροφα κτίσματα επί της πλατείας και στο πλευρικό πυκνοκατοικημένο δρομάκι

ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΡΟΦΩΝ

Υπόμνημα

Ισόγειο

Ισόγειο με όροφο

Ανάπτυξη οικισμού

Ο οικισμός αναπτύσσεται γραμμικά από τη δύση προς την ανατολή, με αφετηρία ιστορική και πολεοδομική το ενετικό φρούριο, εκατέρωθεν ενός κεντρικού άξονα που αναλαμβάνει τις κύριες κυκλοφορίες. Ο δρόμος αυτός συνδέει την Κάτω Χώρα με το Μυλοπόταμο και συνεχίζει πέρα από το χωριό προς το σπήλαιο της Αγίας Σοφίας και το Λιμνιώτη, το πλησιέστερο λιμάνι στο Μυλοπόταμο. Τις δευτερεύουσες κινήσεις αναλαμβάνουν μικρότεροι δρόμοι εγκάρσια στον κεντρικό άξονα στα όρια των οποίων επίσης υπάρχουν λίγες κατοικίες. Ένας από αυτούς, στη δυτική άκρη του οικισμού, φαίνεται να είναι σημαντικότερος, καθώς εξυπηρετεί μεγάλο αριθμό κτισμάτων, που αναπτύσσονται προς βορρά και οδηγεί στην πλειοψηφία των κτημάτων που αντιστοιχούν στον οικισμό, εκεί που βρίσκεται και η ροή ενός μικρού ρυακιού. Στην ίδια κατεύθυνση βρίσκονται και πολλές στάνες, εγκαταλειμμένες σήμερα. Σημαντικός είναι και ο μικρός, παράλληλος στον κεντρικό, δρόμος στο νότο, που οδηγεί στον οικισμό Πίσω Πηγάδι.

Στην πορεία ανάπτυξης του οικισμού σχηματίζονται τρεις πυκνώσεις που αποτελούν επιμέρους οικιστικές ενότητες. Η μεγαλύτερη βρίσκεται στα δυτικά, γύρω από την πλατεία του χωριού, με ανατολικό όριο το ενετικό φρούριο και είναι ο πρώτος πυρήνας του οικισμού έξω από τα όρια του φρουρίου. Τη δεύτερη γειτονιά τη συναντάμε ανατολικότερα, μετά τη μεσολάβηση δύο ανοικτών χώρων, έναν στην κάθε άκρη του δρόμου. Η Τρίτη και τελευταία ενότητα είναι και η μικρότερη και βρίσκεται στα ανατολικά όρια του οικισμού.

Ο κεντρικός δρόμος του οικισμού

Οικιστική ενότητα του οικισμού

Άποψη του κεντρικού δρόμου του οικισμού

Η πλατεία της Κάτω Χώρας

Ο κεντρικός δρόμος του οικισμού

Ανάπτυξη Δρόμων

Μέγεθος οικισμού/Πληθυσμός

Η Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου είναι ένας μικρός οικισμός, που αριθμεί μόνο στο τμήμα βόρεια του κεντρικού οδικού άξονα, το οποίο και μελετάμε, περί τα 40 κτίσματα, συγκεντρωμένα όλα εκατέρωθεν του κεντρικού δρόμου και δύο μικρών κάθετων παράδρομων. Μόνο είκοσι τρεις κατοικίες χρησιμοποιούνται σήμερα, εκ των οποίων κάποιες ως μόνιμες και οι περισσότερες ως παραθεριστικές. Τα υπόλοιπα δεκαεφτά κτίρια είναι εγκαταλειμμένα.

Το νησί σήμερα γνωρίζει περίοδο ερήμωσης, που ξεκίνησε από το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα του 19ου αιώνα προς τα αστικά κέντρα του εσωτερικού και του εξωτερικού. Η μεγαλύτερη πόλη σήμερα είναι ο Ποταμός. Η Κάτω Χώρα είναι ένας μικρός οικισμός με μόλις δέκα κατοίκους να ζουν εκεί καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου. Ωστόσο ο πληθυσμός μεταβάλλεται κατά τη διάρκεια του χρόνου, με σημαντική αύξηση στους καλοκαιρινούς μήνες.

Μορφολογία

Τυπολογική κατάταξη κτισμάτων

Κλίμακα 1:200

	Ισόγειο			Διώροφο	
	1 μακρινάρι	2 μακρινάρια	Σύνθετα	1 μακρινάρι	2 μακρινάρια
Στενομέτωπα	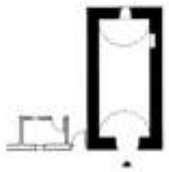	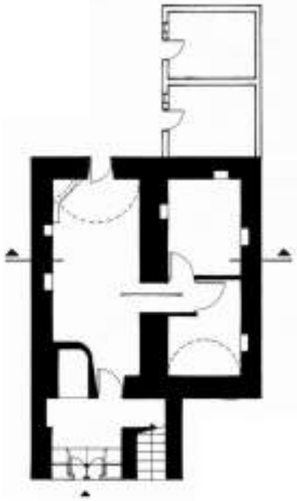			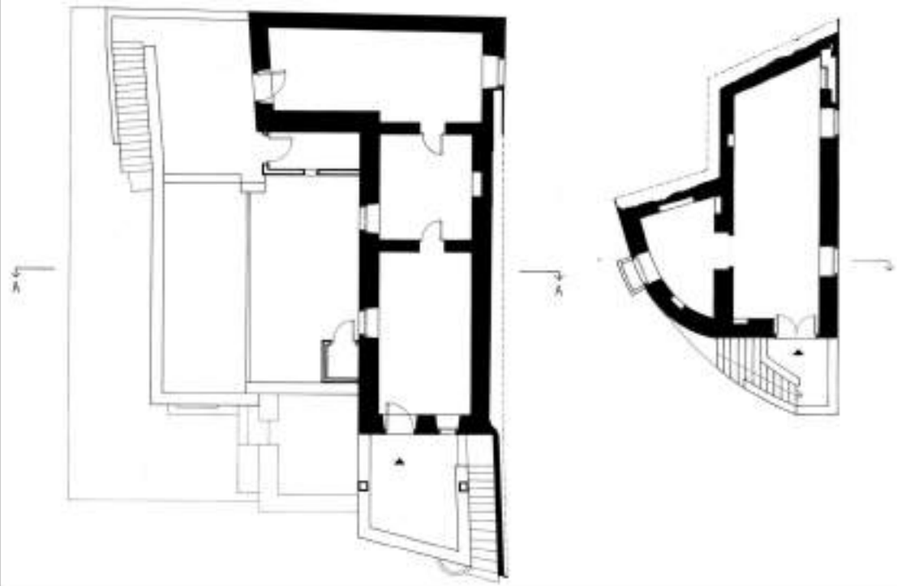
Πλατυμέτωπα			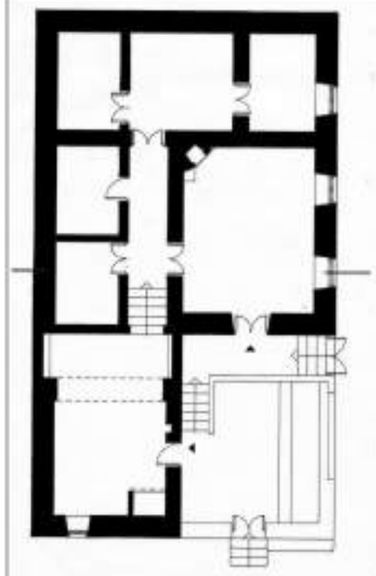	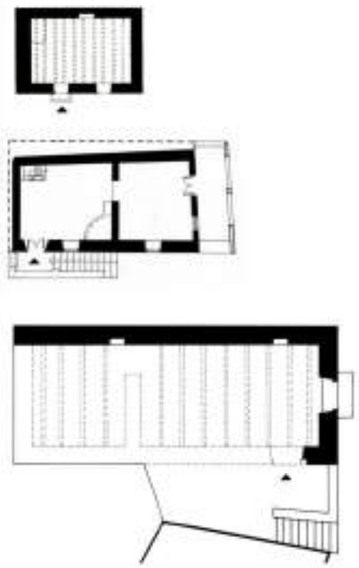	
Συνεπτυγμένα					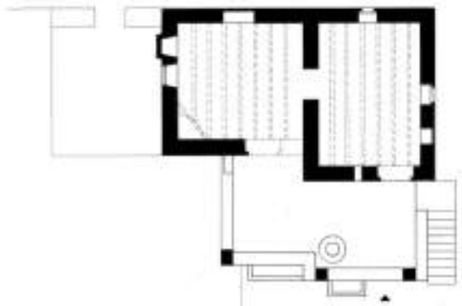

Ισόγειο στενομέτωπο μακρινάρι, μονόχωρο και θολοσκεπές

Ισόγειο στενομέτωπο μακρινάρι, μονόχωρο και θολοσκεπές. Δίπλα από το σπίτι υπάρχει ένα μικρότερο πέτρινο κτίσμα, που προστέθηκε κάποια στιγμή για να εξυπηρετήσει επιπλέον ανάγκες και μάλλον λειτουργούσε ως μπάνιο. Παρ' ότι το κτίριο είναι εγκαταλειμμένο και η οροφή του έχει καταρρεύσει, υπάρχουν ενδείξεις ότι η στέγαση γινόταν με βόλτο. Η είσοδος στο κτίριο ήταν άμεση από το δρόμο, ενώ μάλλον υπήρχε υψομετρική διαφορά του ενός σκαλιού, το οποίο σήμερα δεν υπάρχει. Η εμπρόσθια όψη είναι καλά διατηρημένη, παραμένει ακόμα και το επίχρισμα σε αρκετά σημεία, αντίθετα με την οπίσθια που καταρρέει. Η ιδιαιτερότητα αυτού του κτιρίου είναι ότι διαθέτει αυλή ή μάλλον ελεύθερο χώρο στο πλάι και πίσω, σε αντίθεση με τα περισσότερα νοικοκυριά που εκμεταλλεύονταν στο έπακρο την ιδιοκτησία τους. Αυτό μπορεί να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα, σε συνδυασμό με την κακή του κατάσταση ότι είναι ερειπωμένο για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η κατοικία όπως φαίνεται σήμερα από το δρόμο

Άποψη του χώρου που άλλοτε ήταν εσωτερικός. Διακρίνουμε το σύνηθες μορφολογικό στοιχείου του μικρού ανοίγματος στον τοίχο που κλείνει το θολοσκεπή, περίπου ορθογώνιου σε κάτοψη, χώρο. Ακόμα, είναι ορατό τμήμα της επιχρισμένης επιφάνειάς, παρά τη γενική εικόνα της ερείπωσης.

Πίσω όψη της κατοικίας

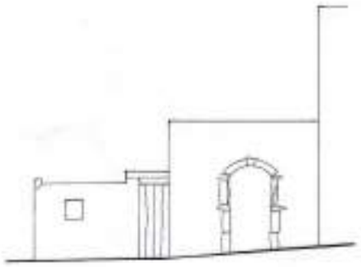

ΟΨΗ

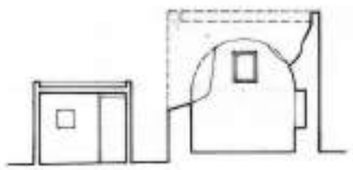

ΕΓΚΑΡΣΙΑ ΤΟΜΗ

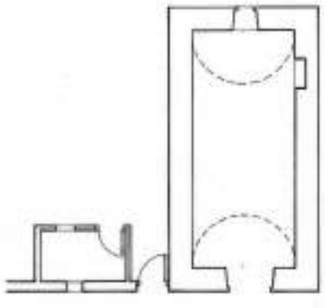

ΚΑΤΟΨΗ

Κλίμακα 1:100

Ισόγειο διπλό σε πλάτος στενομέτωπο μακρινάρι με θόλο

Ισόγειο διπλό σε πλάτος στενομέτωπο μακρινάρι με θόλο. Το συγκεκριμένο σπίτι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και δίδυμο στενομέτωπο μακρινάρι, γιατί τα δύο του μέλη είναι σχεδόν πανομοιότυπα, με μια μικρή μόνο διαφορά στο πλάτος τους. Η είσοδος γίνεται από το πρώτο σκέλος, που είναι και διαμπερές, το μόνο που έχει μέτωπο στο δρόμο, μέσω ενός θολοσκεπή προθάλαμου, τη φόσσα. Η στενή αυτή όψη στο δρόμο είναι ασβεστωμένη. Στο πρώτο σκέλος βρίσκεται και το τζάκι, για τη θέρμανση του χώρου και ο φούρνος για το μαγείρεμα, που εισέχει στο σπίτι ενώ η χρήση του μπορεί να γίνει μόνο από εξωτερικά. Πάνω από το βόλτο της εισόδου υπάρχει σκάλα που οδηγεί στην ταράτσα. Το μόνο παράθυρο του σπιτιού βρίσκεται στο δεύτερο σκέλος και διαφέρει από τα συνήθη μικρά παράθυρα, έχει μεγάλο πλάτος και ακολουθεί την κλίση του θόλου. Ένα δεύτερο, μικρό βρίσκεται στο πρώτο δωμάτιο αλλά σήμερα είναι κρυμμένο από το κλιματιστικό.

Το σπίτι είναι καλό δείγμα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των Κυθήρων και της Κάτω χώρας Μυλοπόταμου ειδικότερα, είναι διατηρημένο σε καλή κατάσταση, χωρίς να έχει αλλοιωθεί. Οι μόνες προσθήκες, δύο λεπτοί τοίχοι στο δεύτερο δωμάτιο και μια μικρή κατασκευή για το μπάνιο στο πίσω μέρος, μπορούν εύκολα να απομονωθούν από το παραδοσιακό κτίσμα.

Η φόσσα της εισόδου- όψη από τον κεντρικό δρόμο του οικισμού

Το ΄΄πρώτο σκέλος΄΄ της κατοικίας. Στο βάθος αριστερά διακρίνεται ο παραδοσιακός φούρνος.

Άνοιγμα που οδηγεί στο δεύτερο από τους δύο θολοσκεπείς χώρους που αποτελούν την κατοικία

Υπνοδωμάτιο- η αντικατάσταση τμήματος του τοίχου με παράθυρο αποτελεί σαφώς νεότερη προσθήκη

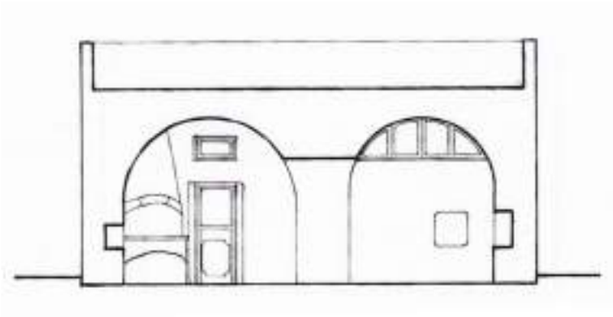

ΕΓΚΑΡΣΙΑ ΤΟΜΗ

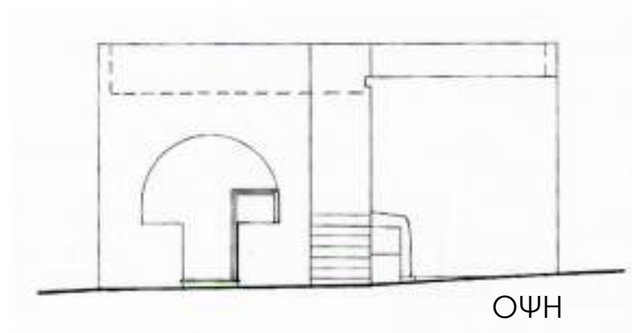

ΟΨΗ

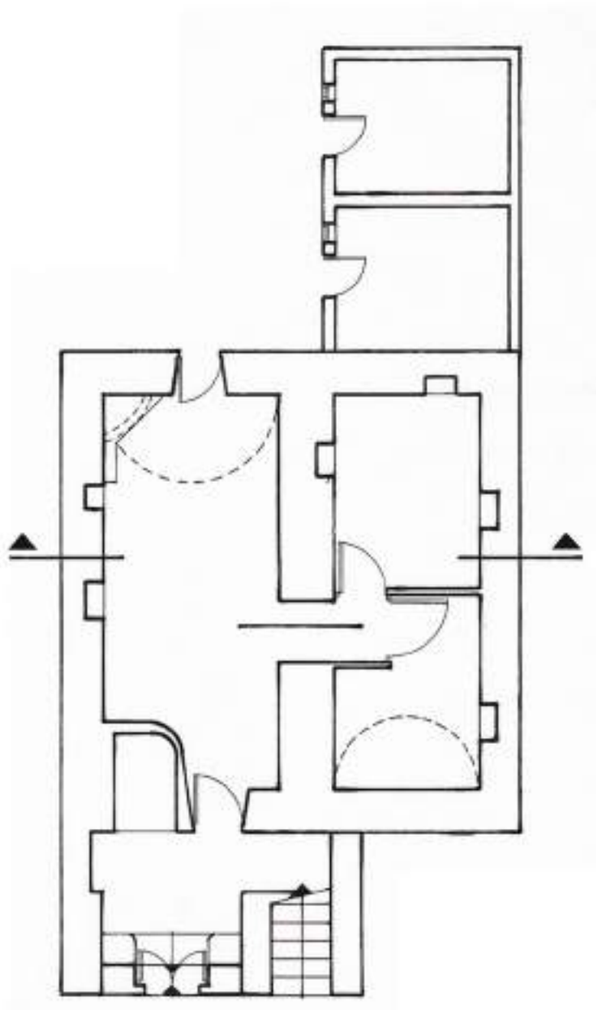

ΚΑΤΟΨΗ

Κλίμακα 1:100

Διευρυμένο ισόγειο με τετράριχτη κεραμωτή στέγη

Διευρυμένο ισόγειο με τετράριχτη κεραμωτή στέγη. Το σπίτι έχει δύο όψεις, μία στον κύριο δρόμο του χωριού και μία σε κάθετο δευτερεύοντα δρόμο. Μπορεί να αναλυθεί και ως σύνθεση ενός διευρυμένου δωματίου με ένα στενομέτωπο και ένα πλατυμέτωπο μακρινάρι. Η ιδιαιτερότητά του συνίσταται στη στέγασή του, που αποτελεί νεωτερικότητα και μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το σπίτι είτε είναι πιο καινούργιο είτε ανακαινίστηκε στα νεότερα χρόνια και άνηκε σε εύρωστη οικονομικά οικογένεια, αφού αυτές επέλεγαν να εφαρμόσουν τις νεωτερικότητες, με στόχο να ξεχωρίσουν και να επιβληθούν στην υπόλοιπη κοινότητα.

Ένα ακόμα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κατοικίας, σε σχέση με τις υπόλοιπες του οικισμού, είναι ότι διαθέτει αυλή εμβαδού 27τμ, σχεδόν ίδιο με το χώρο υποδοχής, τη σάλα, που συναντάμε πρώτο μετά την είσοδο στο σπίτι και αποτελεί παράλληλα το χώρο διημέρευσης της οικογένειας. Όπως είναι αναμενόμενο, έχει τζάκι, την εστία του σπιτιού, στη γωνία των δύο εσωτερικών τοίχων, που χρησιμεύει για τη θέρμανση, αφού για το μαγείρεμα υπάρχει ξεχωριστό τζάκι στην κουζίνα του σπιτιού, η οποία ήταν αρχικά σε ξεχωριστό δωμάτιο έξω από το σπίτι, αλλά ενοποιήθηκε με το υπόλοιπο συγκρότημα στην εποχή μας, ενώ διατηρεί ξεχωριστή είσοδο, παρά τη μείωση του αρχικού ανοίγματος. Οι υπόλοιποι χώροι του σπιτιού εξυπηρετούν τις ιδιωτικές ανάγκες της οικογένειας και διακρίνονται με τοίχους, είτε παλαιότερους, που ξεχωρίζουν από το μεγαλύτερο πλάτος τους είτε με σύγχρονες προσθήκες, λεπτότερων τοίχων, πλάτους μέχρι είκοσι εκατοστών.

Το σπίτι είναι αρκετά υπερυψωμένο από το επίπεδο του δρόμου, ενώ σε χαμηλότερη στάθμη είναι και η κουζίνα, που συνδεόταν αρχικά με το κυρίως σπίτι μόνο με την εξωτερική σκάλα, σήμερα όμως χτίστηκε και μία εσωτερική. Το κτίριο είναι ψηλοτάβανο, για τα δεδομένα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, με καθαρό ύψος 3,50μ και έχει μεγάλα παράθυρα ύψους 2μ. Τη στέγη στηρίζει ξύλινος σκελετός που δεν είναι εμφανής, αφού εσωτερικά υπάρχει ταβάνι από λείες ξύλινες σανίδες. Στην κουζίνα έχει προστεθεί σήμερα πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα και πιθανώς έχουν ενισχυθεί οι τοίχοι, που είναι επιχρισμένοι, με εξαίρεση τα πλαίσια των παραθύρων.

Άποψη της κατοικίας, όπως φαίνεται από την πλατεία του χωριού- διακρίνονται η κεραμοσκεπή και η νεώτερη προσθήκη στα αριστερά

Προσεγγίζοντας στην αυλή- στο βάθος διακρίνουμε την είσοδο στο καθιστικό

Μικρή κλίμακα που οδηγεί από το επίπεδο αυλής στο επίπεδο εισόδου στο καθιστικό

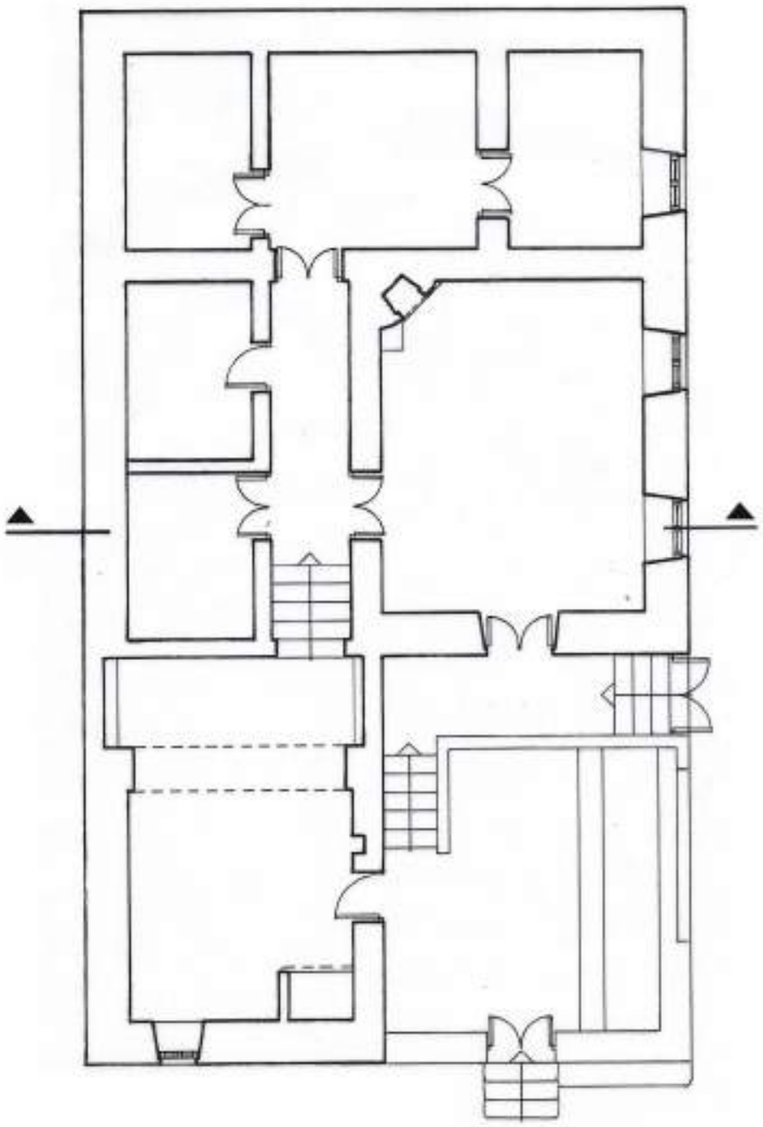

ΚΑΤΟΨΗ

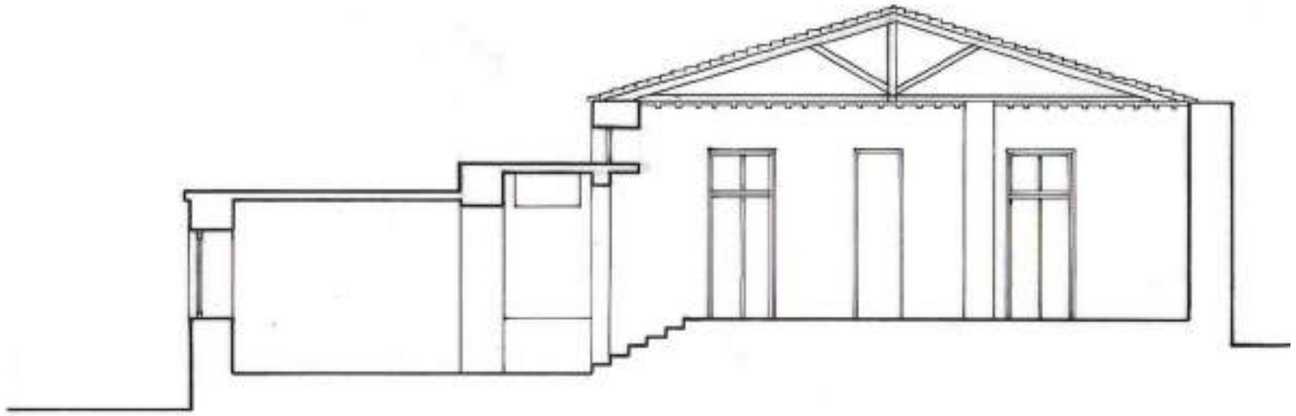

ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ

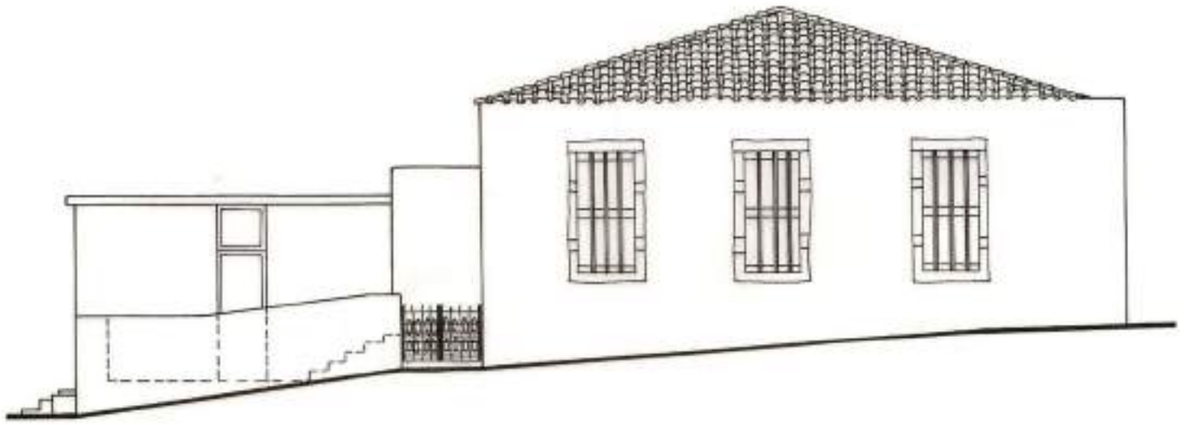

ΟΨΗ ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ

Κλίμακα 1:100

ΟΨΗ ΑΠΌ ΤΗΝ ΠΛΑΤΕΙΑ

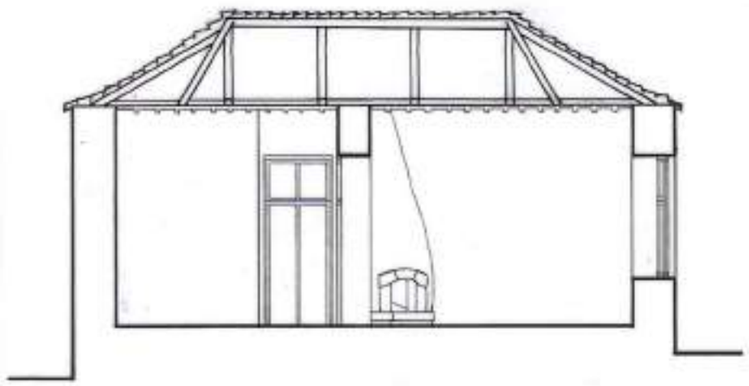

ΕΓΚΑΡΣΙΑ ΤΟΜΗ

Κλίμακα 1:100

Διώροφο πλατυμέτωπο μακρινάρι, μονόχωρο με θολοσκεπές ισόγειο.

Το σπίτι διαθέτει τρία παράθυρα, όλα στην εμπρόσθια όψη και μία αλτάνα, ένα μικρό μπαλκόνι που φυτεύεται. Στην ίδια όψη υπάρχει δείγμα της επίχρισης του τοίχου. Στο ισόγειο βρίσκεται το τζάκι, που μάλλον λειτουργούσε για την παρασκευή του φαγητού και εσωτερική σκάλα οδηγεί στον όροφο, όπου εκτυλίσσονταν η ζωή της οικογένειας. Στον όροφο έχουμε ενδείξεις ξύλινης στέγασης, με δοκάρια επεξεργασμένα σε τετράγωνη διατομή και σανίδες. Σε αντίθεση με τα περισσότερα κτίρια του οικισμού, η είσοδος γίνεται απευθείας από το δρόμο, χωρίς προθάλαμο και με μόνη διαφοροποίηση, υψομετρική, ένα σκαλί.

Το οίκημα είναι σήμερα εγκαταλειμμένο αλλά αρκετά καλοδιατηρημένο.

Αλτάνα στην κύρια όψη της κατοικίας

Παράθυρο φωτογραφημένο από το εσωτερικό-οι περιορισμένες κατασκευαστικές δυνατότητες οδηγούσαν σε μειωμένο φωτισμό στο εσωτερικό της κατοικίας

Η είσοδος της οικίας- άποψη από το εσωτερικό

Λεπτομέρεια της όψης

Η κατοικία ήταν δωματοσκέπαστη- στη φωτογραφία τα φέροντα ξύλινα στοιχεία που έχουν απομείνει

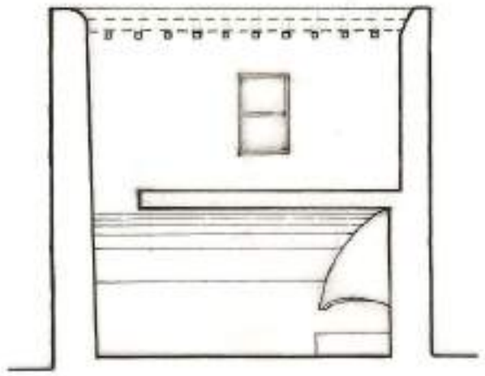

ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ

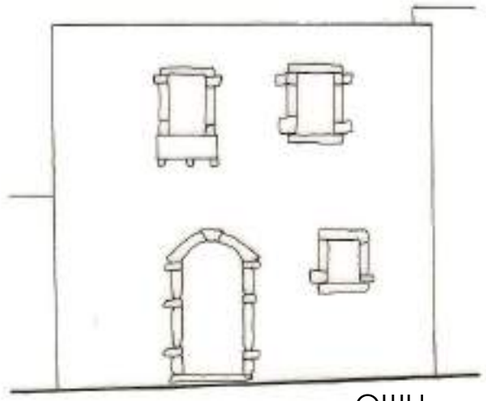

ΟΨΗ

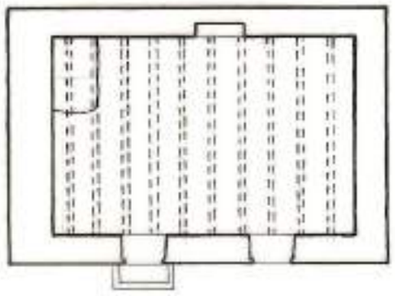

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

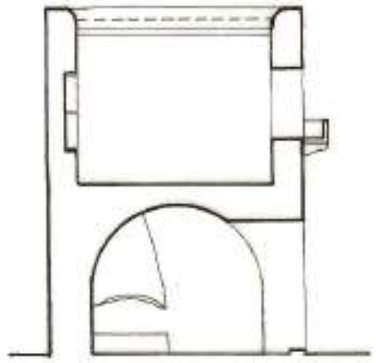

ΕΓΚΑΡΣΙΑ ΤΟΜΗ

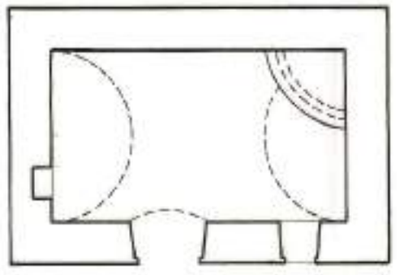

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

Κλίμακα 1:100

Διώροφο πλατυμέτωπο μακρινάρι, δίχωρο, με θολοσκεπές ισόγειο.

Διώροφο πλατυμέτωπο μακρινάρι, δίχωρο, με θολοσκεπές ισόγειο. Το σπίτι έχει δύο όψεις, ασβεστωμένες, μία στον κεντρικό δρόμο και μία σε μικρότερο, κάθετο δρομάκι, με είσοδο και από τις δύο πλευρές, μέσω δύο θολοσκεπών προθαλάμων, τις φόσσες. Ειδικά στη μεγάλη όψη, πάνω από το θόλο υπάρχει η εξωτερική σκάλα που οδηγεί στον όροφο. Σκάλα υπάρχει και εσωτερικά.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία οι λειτουργίες στα διώροφα σπίτια χωρίζονταν στις δευτερεύουσες, όπως η αποθήκευση καρπών και σκευών και η πρόχειρη στάβλιση ζώων, στο κατώι, δηλαδή το ισόγειο και τις καθημερινές δραστηριότητες της οικογένειας στο ανώι, τον όροφο. Επίσης συχνά ο φούρνος ή το τζάκι που χρησιμοποιούνταν για το μαγείρεμα ήταν σε ξεχωριστό δωμάτιο εκτός του υπόλοιπου συγκροτήματος ή και στον υπαίθριο χώρο της οικίας. Συμπεραίνουμε από αυτά ότι στο εν λόγω κτίριο το ισόγειο χρησιμοποιούνταν ως βοηθητικός χώρος και το τζάκι που διαθέτει λειτουργούσε για την παρασκευή του φαγητού. Στο δεύτερο όροφο είναι εγκατεστημένες οι καθημερινές δραστηριότητες της οικογένειας και ο ύπνος, με το τζάκι να λειτουργεί αποκλειστικά για τη θέρμανση του χώρου.

Το σπίτι έχει υποστεί σειρά προσθηκών και αλλοιώσεων στη σύγχρονη εποχή. Στο ισόγειο έχει προστεθεί ένα μικρό δωμάτιο, που λειτουργεί ως μπάνιο και στον όροφο έχει διαμορφωθεί μπαλκόνι με δύο καμάρες από μπετόν, παράταιρο στοιχείο σε σχέση με την αρχιτεκτονική παράδοση.

Άποψη του σπιτιού από ψηλά_ διακρίνεται καθαρά η προσθήκη με τις δύο μπετονένιες καμάρες

Διαμόρφωση θύρας στο θολοσκεπές ισόγειο

Άποψη της εξωτερικής σκάλας που ανεβαίνει στον όροφο

Άποψη της φόσσας που βρίσκεται στον κεντρικό δρόμο του οικισμού

Τζάκι στον όροφο της κατοικίας

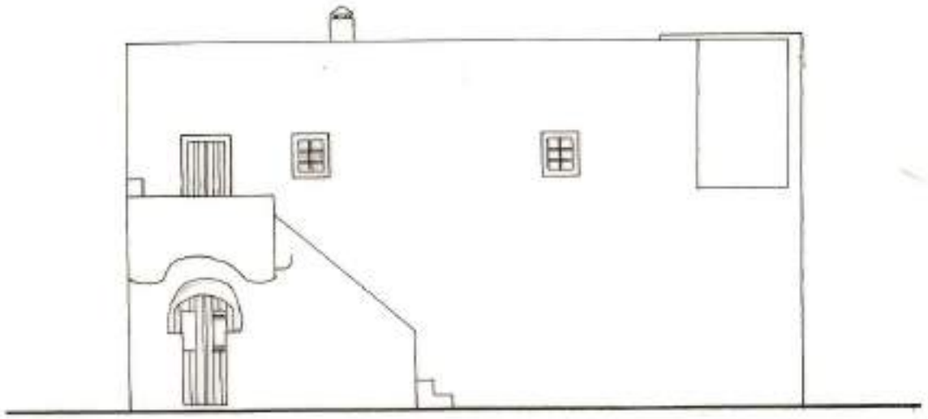

ΟΨΗ

ΤΟΜΗ ΚΑΤΆ ΜΗΚΟΣ

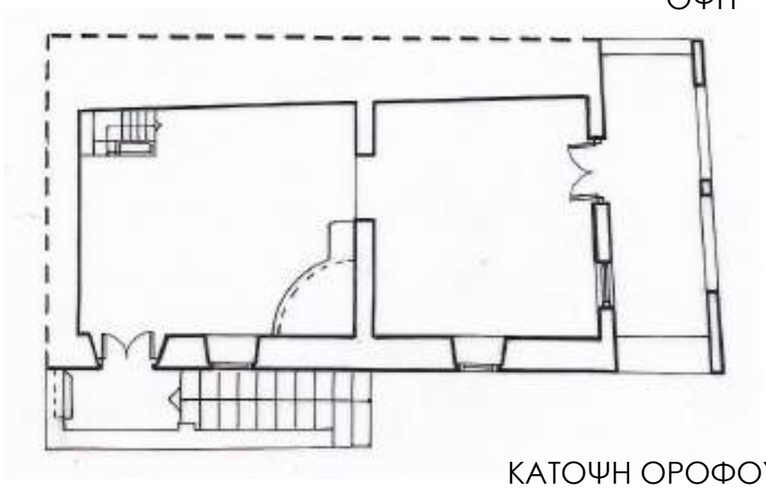

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

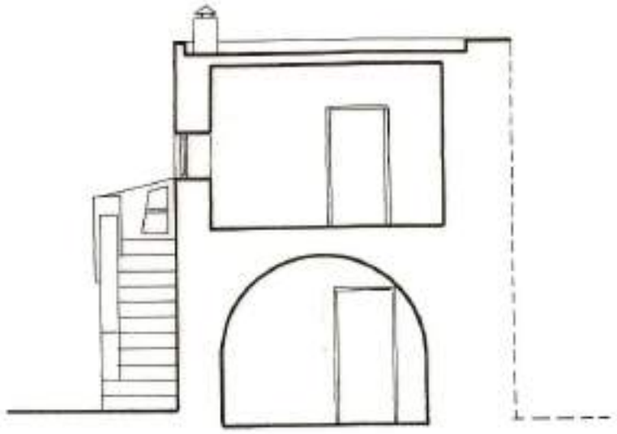

ΕΓΚΑΡΣΙΑ ΤΟΜΗ

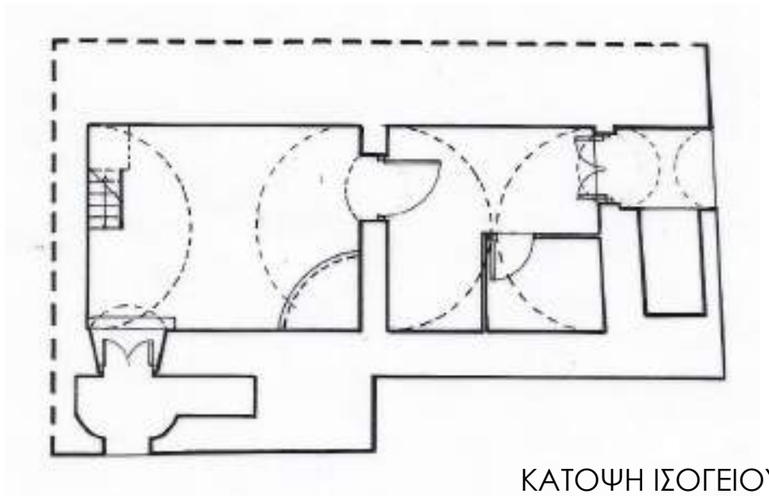

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

Κλίμακα 1:100

Διώροφο δωματοσκέπαστο πλατυμέτωπο μακρινάρι κάθετο στο δρόμο.

Η είσοδος στον όροφο γίνεται με τη βοήθεια μιας υπαίθριας πέτρινης κλίμακας κάθετης στη διεύθυνση του δρόμου που καταλήγει σε ένα πλάτωμα-μπαλκόνι. Αν και στον όροφο υπάρχουν μόνο δύο από τους τέσσερις περιμετρικούς τοίχους και κάποια ίχνη ενός εσωτερικού τοίχου, εύκολα καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται για μια δίχωρη δωματοσκέπαστη κατοικία. Ο πίσω χώρος αποτελεί το χώρο ύπνου, ενώ ο χώρος μπροστά στην είσοδο αποτελεί τη σάλα. Το δώμα έχει καταρρεύσει, αλλά τα ίχνη των ξύλινων φερόντων δοκαριών του είναι εμφανή στον υπάρχοντα τοίχο. Στην όψη του σπιτιού προς το δρόμο υπάρχει παράθυρο το οποίο φώτιζε τη σάλα και φουρούσια τα οποία μας φανερώνουν την ύπαρξη αλτάνας που πλέον έχει καταρρεύσει. Το ισόγειο, αποτελείται από δύο παράλληλα μεταξύ τους , στενομέτωπα μακρινάρια, κάθετα στο δρόμο, σε χαμηλότερο επίπεδο από αυτόν. Τα μακρινάρια έχουν ανεξάρτητες εισόδους και ξεχωριστά τζάκια. Αρχικά, χρησίμευαν ως αποθηκευτικοί χώροι όπου τοποθετούνταν τα διάφορα γεωργικά προϊόντα αλλά και ως χώροι για τα ζώα. Σήμερα το σπίτι αυτό δεν κατοικείται.

Όψη προς το δρόμο

Απομεινάρια ορόφου

Μακρινάρι ορόφου

Θολοσκέπαστο μακρινάρι

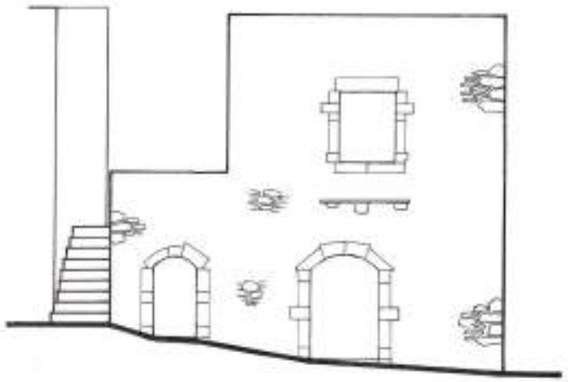

ΑΝΑΤΟΛΙΚΉ ΟΨΗ

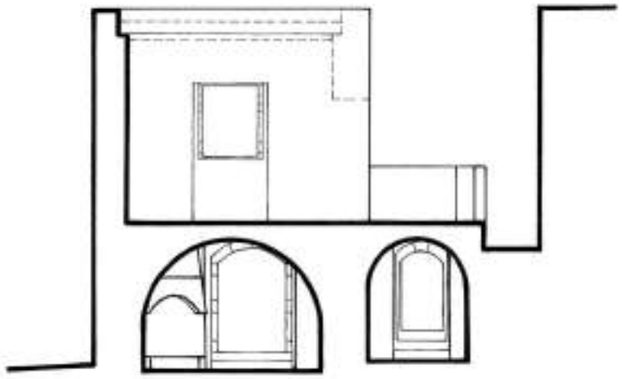

ΤΟΜΗ

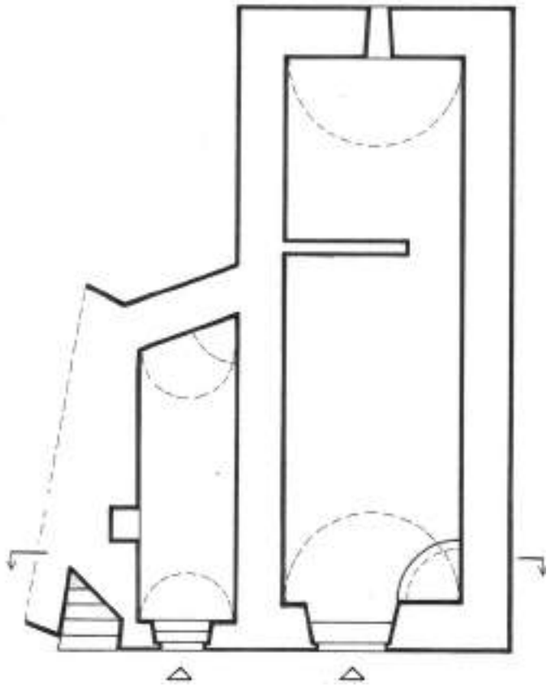

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

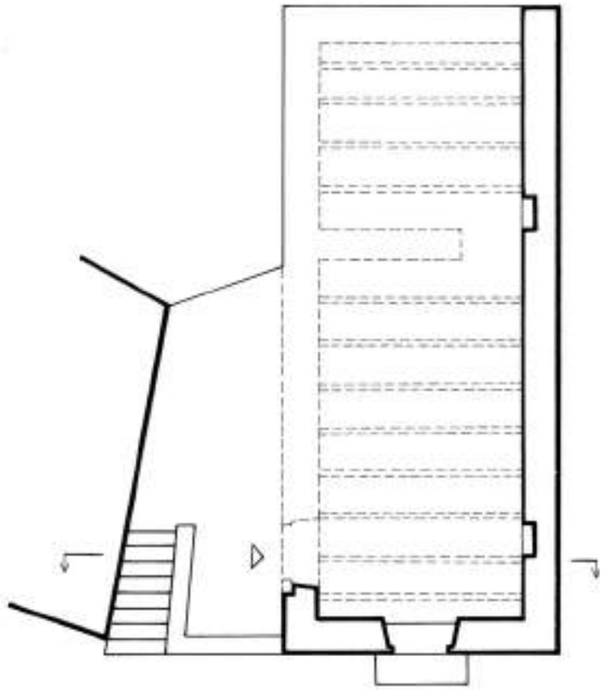

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

Κλίμακα 1:100

Διώροφο δωματοσκέπαστο στενομέτωπο μακρινάρι με πρόσθετο χώρο εμπρός σε σχήμα Γ.

Η είσοδος στον όροφο γίνεται με εξωτερική κλίμακα, μέσω ενός μικρού μπαλκονιού. Μαυρισμένες από καπνό πέτρες, καθώς και μια σύγχρονη αναμονή για καμινάδα στο δώμα φανερώνουν την παλαιότερη ύπαρξη εστίας στο μικρότερο χώρο. Αυτός ο χώρος αποτελούσε, λοιπόν, την κουζίνα του σπιτιού, πράγμα που επιβεβαιώνεται και από τα ερμάρια στον τοίχο με ακόμα σωζόμενα τα ράφια. Ο μεγαλύτερος χώρος αποτελούσε χώρου ύπνου και χώρο εισόδου. Το δώμα δεν υφίσταται πλέον και έχει αντικατασταθεί από μια πλάκα τσιμέντου.

Στο ισόγειο, όπου η κάτοψή του ταυτίζεται με αυτήν του ορόφου-με μόνη διαφορά την ύπαρξη παχύτερων τοίχων-η είσοδος στο μακρινάρι, που στεγάζεται με το τοπικό «βόλτο», γίνεται από την πλατιά του πλευρά, μέσω του μικρότερου χώρου. Στο μακρινάρι υπάρχει τζάκι καθώς και ένα μικρό παράθυρο, που φέρνει ελάχιστο φως. Οι δύο όροφοι δε συνδέονται εσωτερικά. Το ισόγειο αποτελούσε αποθηκευτικό χώρο και χώρο για τα ζώα. Το σπίτι ήταν επιχρισμένο παλαιότερα, αλλά στ περισσότερα σημεία το επίχρισμα έχει απομακρυνθεί.

Με μια κοντινότερη ματιά σε διάφορους αρμούς που εμφανίζονται στην τοιχοποιία, αλλά και από της διαμόρφωση της εσωτερικής πόρτας στο ισόγειο, είναι εμφανές ότι αρχικά αυτό το σπίτι το αποτελούσε μόνο το ισόγειο πλατυμέτωπο μακρινάρι, στο οποίο συγκεντρώνονταν όλες οι λειτουργίες της κατοικίας. Ο μικρότερος χώρος μπροστά, οι δύο χώροι στον όροφο αλλά και η εξωτερική κλίμακα είναι προσθήκες στο πρώτο μακρινάρι, οι οποίες ακολουθώντας την καμπύλη του δρόμου, έχουν ενσωματωθεί πια στη μορφή της κατοικίας και είναι δύσκολο να διαχωριστούν. Σήμερα το σπίτι δεν κατοικείται.

Όψη κατοικίας

Όψη κατοικίας

Δυτική όψη

Μακρινάρι ισογείου

Άποψη σκάλας

Είσοδος στον όροφο

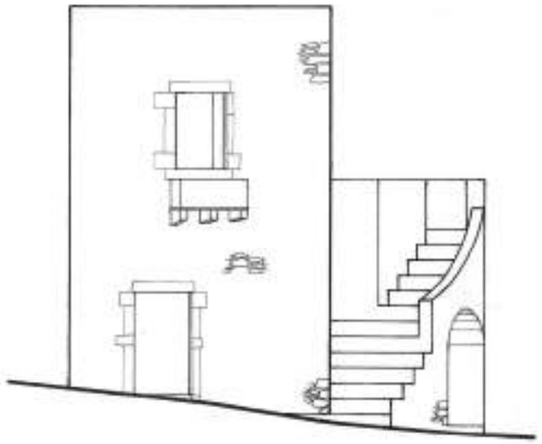

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

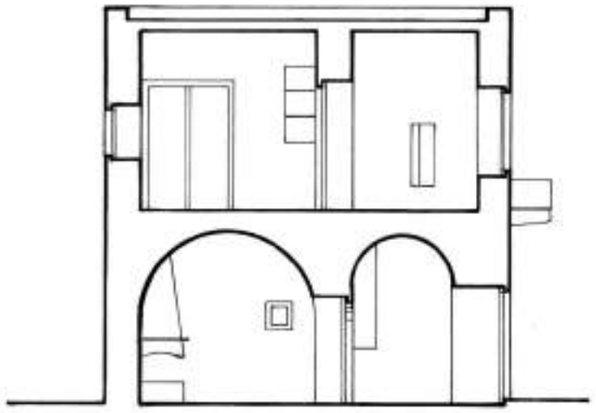

ΤΟΜΗ

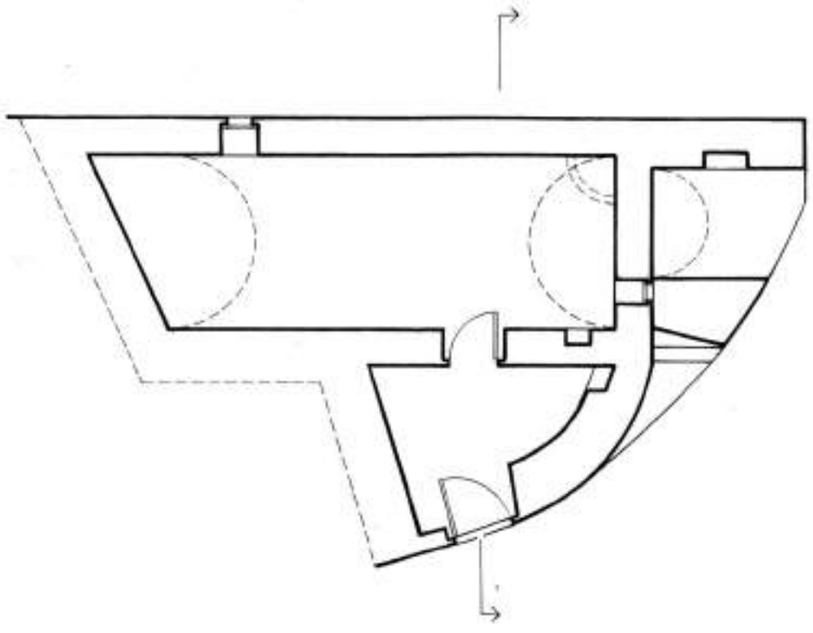

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

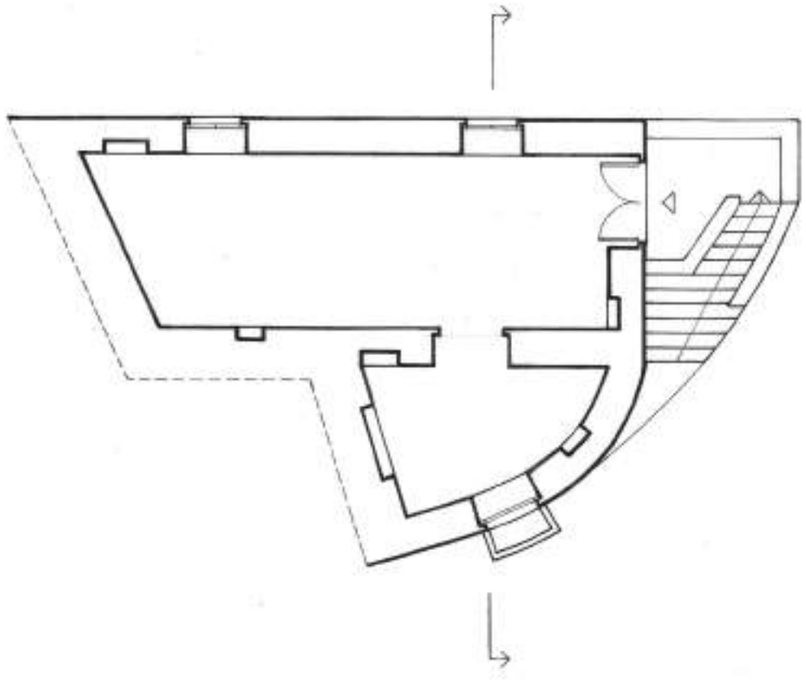

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

Κλίμακα 1:100

Διώροφο δωματοσκέπαστο στενομέτωπο μακρινάρι με πρόσθετο χώρο

Η πρόσβαση στον όροφο επιτυγχάνεται με εξωτερική κλίμακα και μέσω ενός μεγάλου- συγκριτικά με τα περισσότερα σπίτια που εξετάζουμε- μπαλκόνι. Μάλιστα, παρόλο που οι δυο χώροι επικοινωνούν εσωτερικά, μπορούν να λειτουργούν αυτόνομα, αφού έχουν ανεξάρτητες εισόδους από το μπαλκόνι. Στο χώρο που αποτελεί την προσθήκη βρίσκεται μια από τις πιο εντυπωσιακές εστίες του οικισμού. Το δώμα έχει καταρρεύσει αλλά πάνω στους τοίχους είναι εμφανείς οι εσοχές που υποδέχονταν τα ξύλινα δοκάρια που το στήριζαν. Σημειώνεται ότι έχει διατηρηθεί ένα από αυτά. Επίσης, έχουν καταρρεύσει οι τοίχοι πάνω από τις θύρες, που είναι γενικά πιο ευπαθή και ευαίσθητα τμήματα σε σχέση με την τοιχοποιία.

Το ισόγειο αποτελείται από ένα στενομέτωπο μακρινάρι και προσθήκη προσαρτημένη σε αυτό χωρίς εσωτερική επικοινωνία μεταξύ τους. Η κάτοψή του ταυτίζεται με αυτήν του ορόφου, αν και οι τοίχοι είναι-αναγκαστικά- παχύτεροι. Στο μακρινάρι υπάρχει τζάκι τοποθετημένο στην είσοδο και ο χώρος χωρίζεται με εγκάρσιο τοίχο σε δυο μέρη. Φαίνεται πως είχε χρησιμοποιηθεί και για στάβλος-βρήκαμε μάλιστα υπολείμματα από οστά τράγου- αλλά και ως αποθηκευτικός χώρος. Η προσθήκη χρησιμοποιούνταν κυρίως για τη φύλαξη των ζώων.

Μια παρατήρηση που δεν πρέπει να παραληφθεί είναι ότι, από τους αρμούς στην ανεπίχριστη πια τοιχοποιία στο εσωτερικό αλλά κυρίως στο εξωτερικό, στην πίσω όψη του, φαίνεται καθαρά ότι το τμήμα του σπιτιού που αποτελείται από το ισόγειο μακρινάρι και τον χώρο στον όροφο είναι το αρχικό και το υπόλοιπο αποτελεί μεταγενέστερη- αλλά στα πλαίσια του παραδοσιακού- προσθήκη. Η προσθήκη αυτή έχει γίνει «γεμίζοντας» το κενό ανάμεσα στο γειτονικό σπίτι και στα όρια της ιδιοκτησίας του. Το κτίριο δεν κατοικείται σήμερα.

Εξώστης εισόδου 1ου ορόφου-ηλιακό

Εσωτερικό πρώτου ορόφου

Μπροστινή όψη

Είσοδος ισογείου

Τζάκι πρώτου ορόφου

Πίσω όψη – εμφανής αρμός

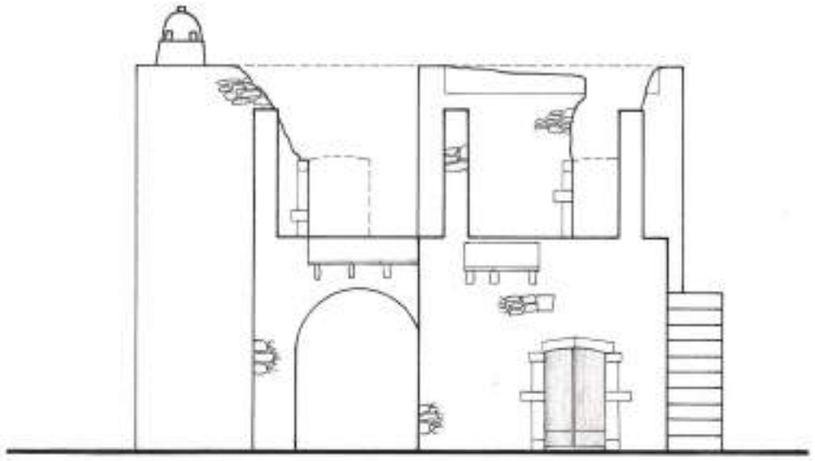

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

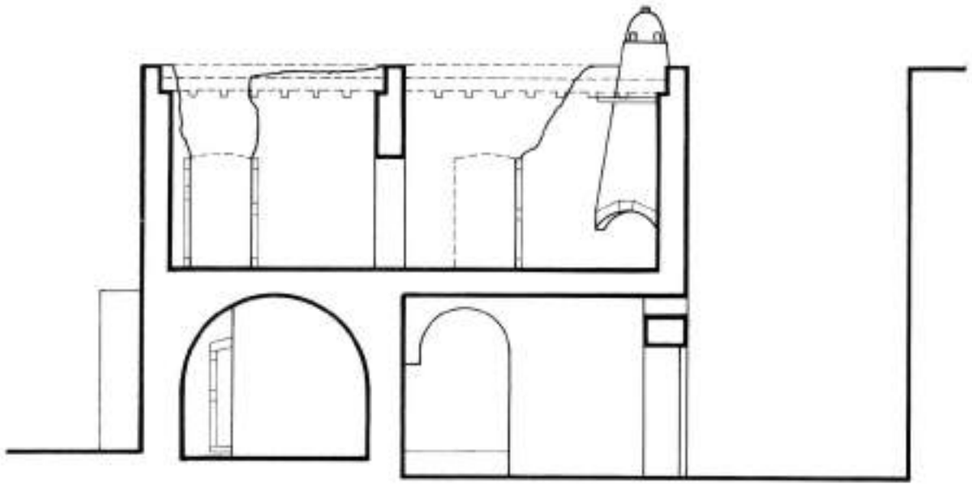

ΤΟΜΗ

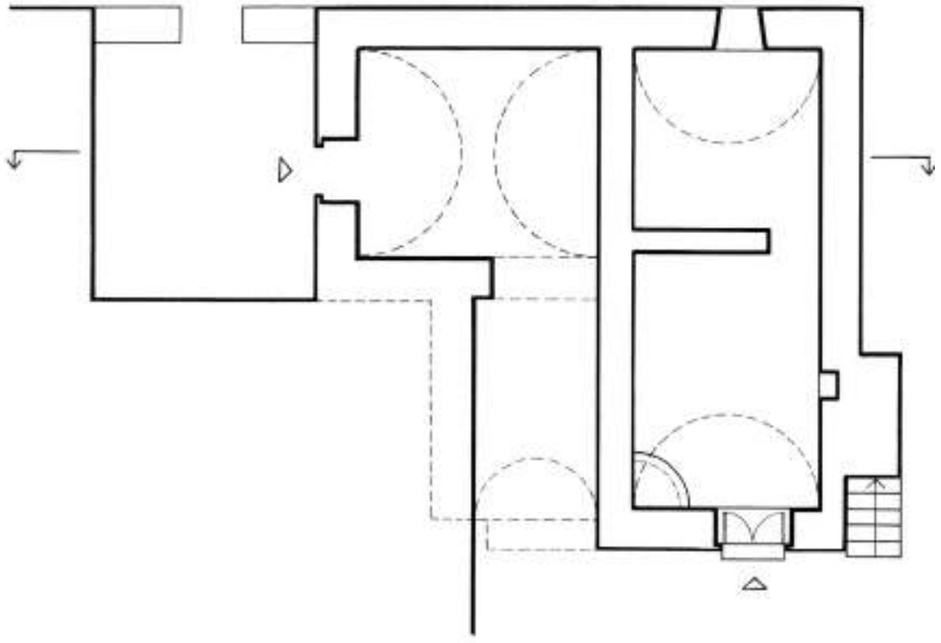

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

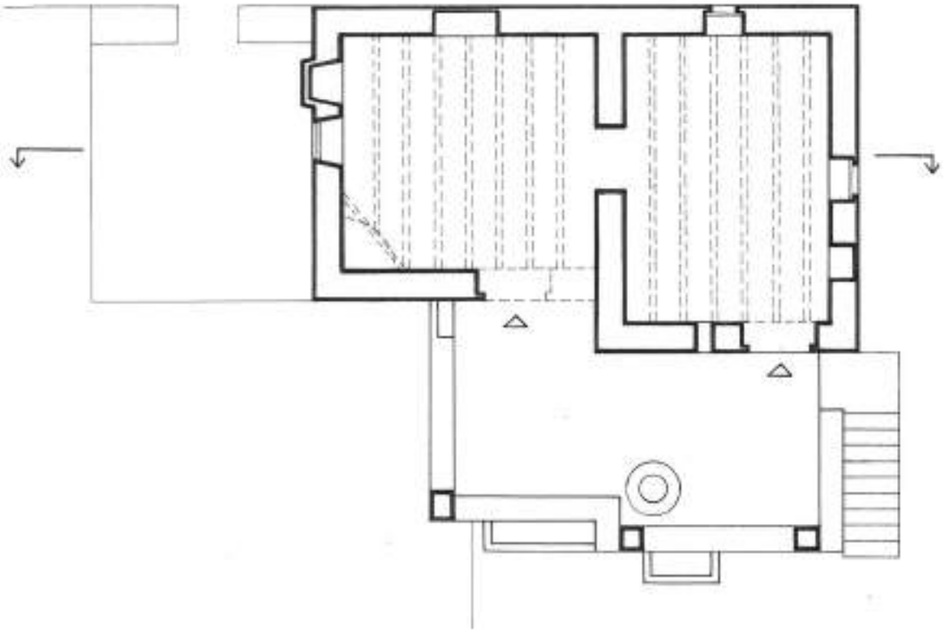

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

Κλίμακα 1:100

Διώροφο δωματοσκέπαστο στενομέτωπο μακρινάρι με πρόσθετο εγκάρσιο μακρινάρι, σε σχήμα Γ στον όροφο.

Από τα συνθετότερα χτίσματα στον οικισμό, όπως φαίνεται και από το όνομα τους, ανήκαν-και ανήκουν ακόμα- στην οικογένεια(σόι) των Σπανιόλων. Στον όροφο, το ένα μακρινάρι αποτελεί από μόνο του χώρο ύπνου όλης της οικογένειας, όταν συγκεντρώνεται και το άλλο κουζίνα. Τα ανοίγματα είναι λίγα και σε συγκεκριμένες θέσεις ώστε να εξυπηρετούν στο δροσισμό. Η επικοινωνία με τον όροφο γίνεται με εξωτερική κλίμακα εγκάρσια στη διεύθυνση του δρόμου- παράλληλη στο μακρινάρι-, η οποία οδηγεί πρώτα σε ένα μικρό μπαλκόνι από όπου γίνεται η είσοδος στο μακρινάρι. Έχει γίνει σύγχρονη προσθήκη μιας ακόμα σκάλας από σκυρόδεμα που οδηγεί στο εγκάρσιο μακρινάρι-στην κουζίνα. Επίσης, έχουν προστεθεί στον όροφο-εξωτερικά- μια τουαλέτα και μια μικρή αποθήκη.
Στο ισόγειο έχουμε τρία παράλληλα στενομέτωπα μακρινάρια τα οποία δεν συνδέονται εσωτερικά. Σε αυτά προστίθεται ένα εγκάρσιο μακρινάρι και ένας μικρότερος χώρος που αποτελεί το «λανό»- όπου βρίσκεται το πατητήρι. Τα υπόλοιπα μακρινάρια που αποτελούν αποθηκευτικούς χώρους είναι κατασκευασμένα με καμάρα- «βόλτο»- και , λόγω των ελαχίστων ανοιγμάτων που υπάρχουν, διατηρούν υπερβολική δροσιά, ως και υγρασία. Σε δυο από αυτά υπάρχουν εστίες. Στο τρίτο, όπου παλαιότερα λειτουργούσε ως στάβλος, την καμάρα έχει αντικαταστήσει πλάκα από τσιμέντο για λόγους πρακτικούς, ευκολίας και οικονομίας στη συντήρηση. Σήμερα το σπίτι κατοικείται και έτσι διατηρείται σε καλή κατάσταση.

Όψη προς το δρόμο

Είσοδος στο ισόγειο

Κουζίνα ορόφου

Θολοσκέπαστο μακρινάρι

λανός

Ισόγειο μακρινάρι

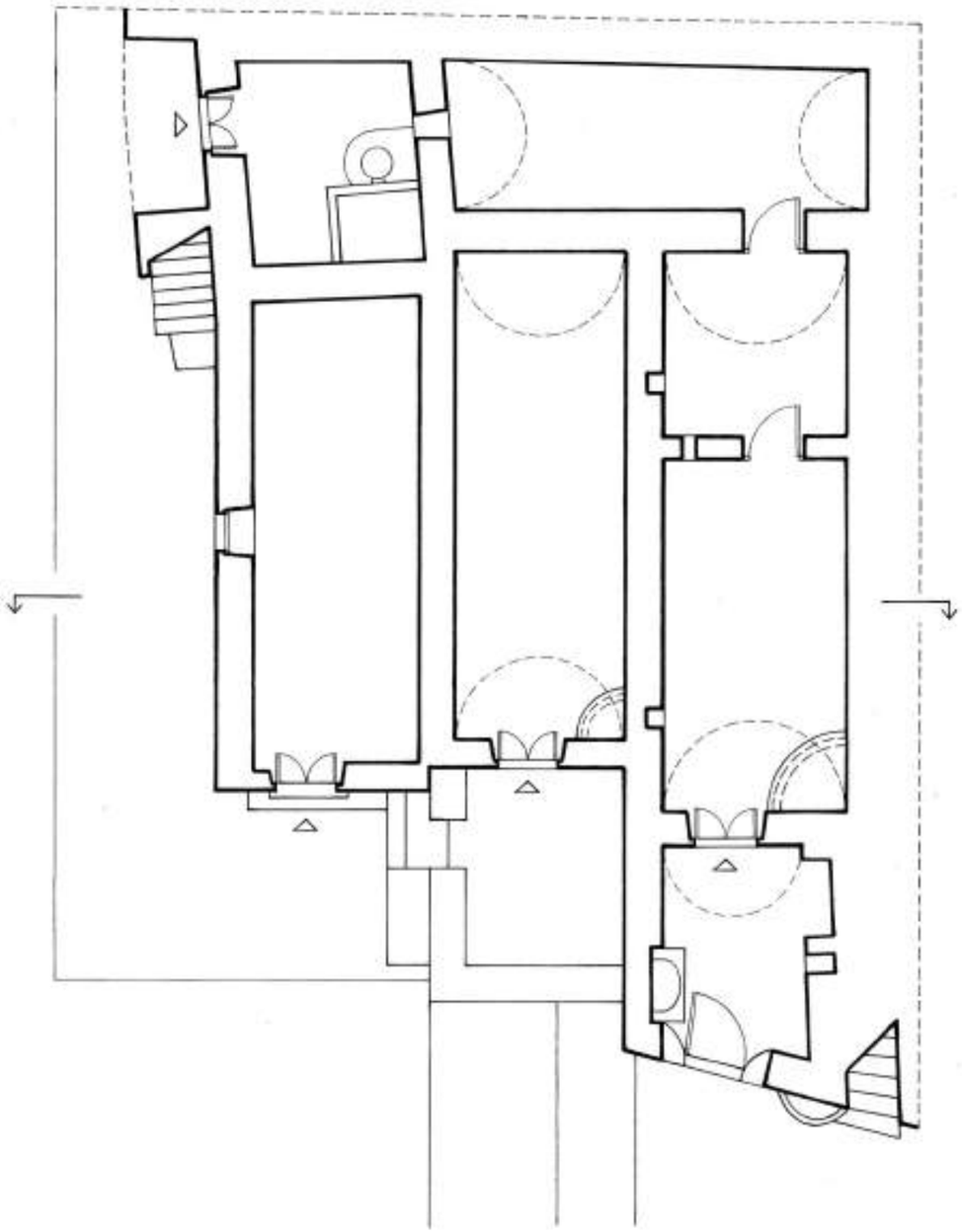

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

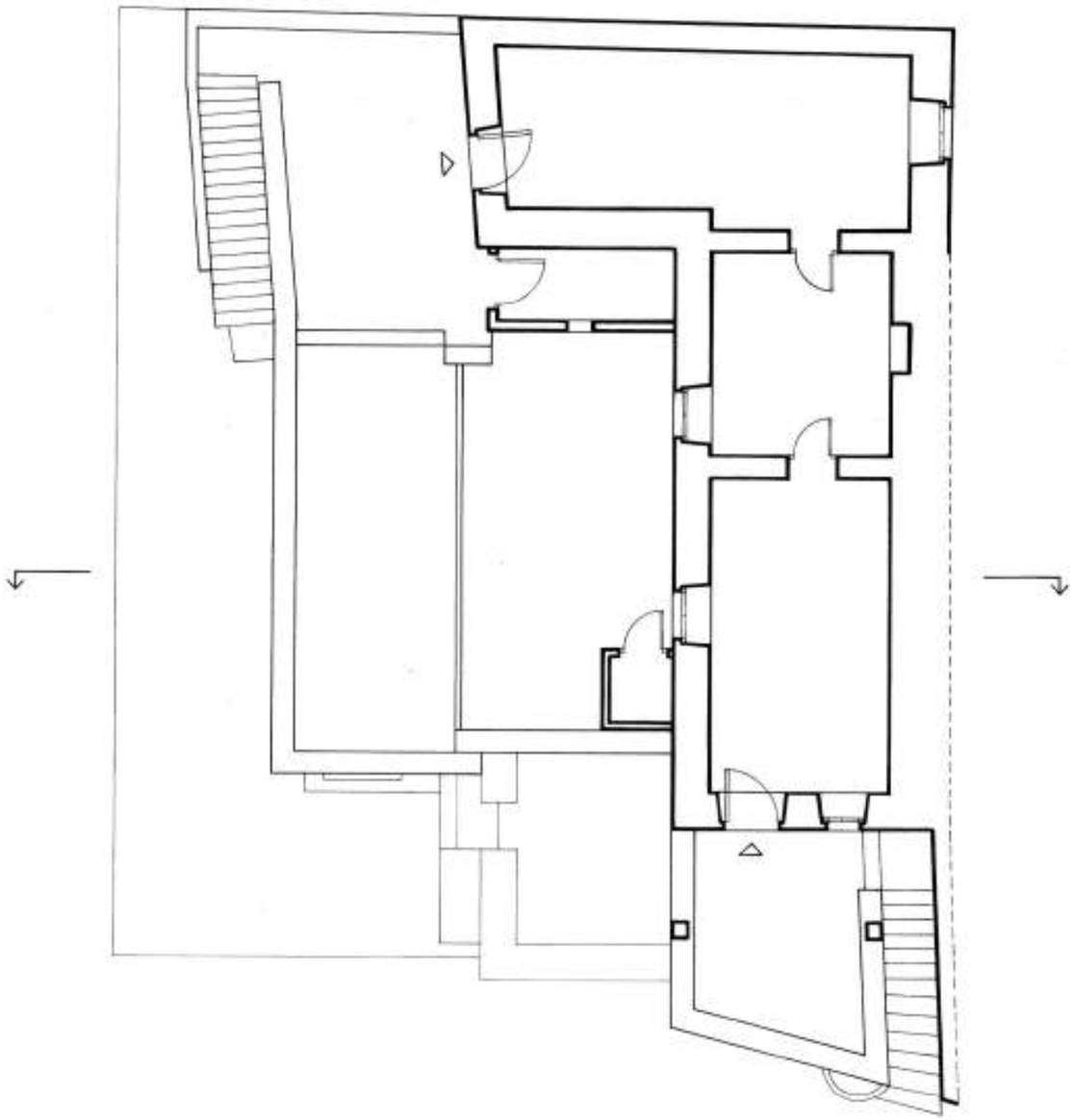

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

Κλίμακα 1:100

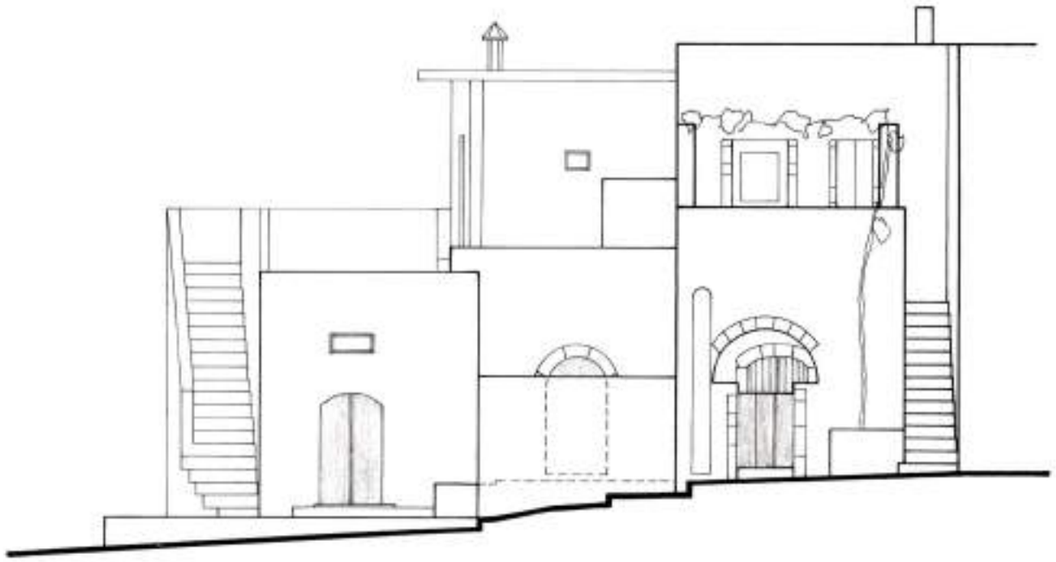

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

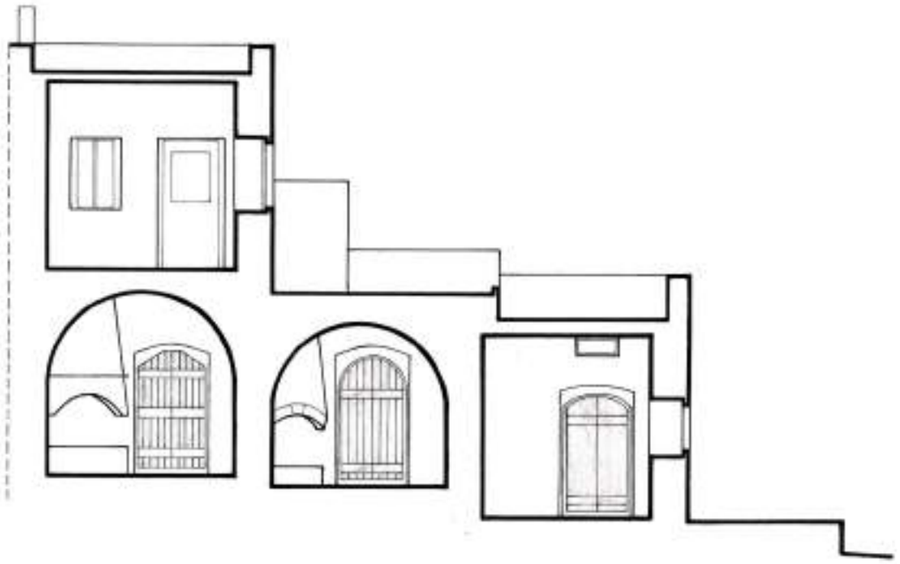

ΤΟΜΗ

Κλίμακα 1:100

Μετάβαση από το δημόσιο χώρο στον ιδιωτικό

Η είσοδος στις κατοικίες της Κάτω Χώρας Μυλοποτάμου πραγματοποιείται με ποικίλους τρόπους. Η ποικιλομορφία αυτή προκύπτει από διάφορους παράγοντες, όπως η ανάγκη για προστασία από τις συχνές πειρατικές επιδρομές, το σχήμα του οικοπέδου, η προσθήκη μεταγενέστερου τμήματος στο αρχικό σύνολο ή η αισθητική.

Όσον αφορά την πρόσβαση στον όροφο, διακρίνουμε δύο περιπτώσεις, όταν η άνοδος είναι άμεσα ορατή από το δρόμο και όταν είναι "κρυμένη". Στην περίπτωση που η κλίμακα είναι κάθετη στο δρόμο και άρα άμεσα ορατή στην όψη του κτιρίου, η πορεία εισόδου είναι προφανής. Στο επίπεδο πλέον του ορόφου είναι σύνηθες η κλίμακα να καταλήγει σε ένα είδος εξώστη (στεγασμένου ή μη) και από εκεί να διαμοιράζεται μέσω των θυρών σε αντίστοιχους κλειστούς χώρους. Αποτέλεσμα είναι ο επισκέπτης να περνά από τρία μεταβατικά στάδια. (δημόσιος/υπαίθριος - ιδιωτικός/ημιυπαίθριος - ιδιωτικός/κλειστός).

Η άνοδος στη δεύτερη περίπτωση πραγματοποιείται μέσω μιας πλευρικής, παράλληλης στον δρόμο κλίμακας. Η κλίμακα δεν είναι άμεσα εμφανής καθώς κατά μήκος της όψης ορθώνεται ο τοίχος που λειτουργεί ως κουπαστή και αποτελεί τμήμα της πρόσοψης της οικίας. Αξιοσημείωτη είναι η ψευδαίσθηση απουσίας της κλίμακας που προκύπτει, αλλά διακόπτεται ενίοτε από την παρουσία του πλατύσκαλου.

Είσοδος στον όροφο μέσω πλευρικής στο δρόμο κλίμακας

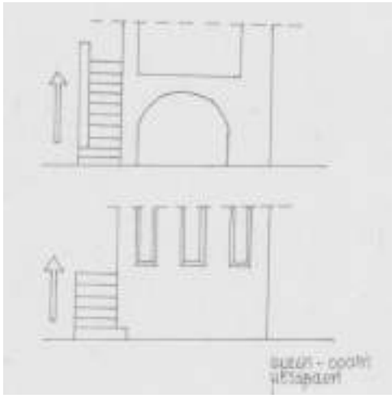

Πρόσβαση στον όροφο από σκάλα τοποθετημένη κάθετα στο δρόμο

Η μετάβαση από το δημόσιο στον ιδιωτικό χώρο στο επίπεδο του ισογείου πραγματοποιείται με τρεις διαφορετικούς τρόπους. Ο πρώτος αφορά τη άμεση μετάβαση από το δρόμο χωρίς την παρεμβολή κάποιου ιδιωτικού υπαίθριου ή ημιυπαίθριου χώρου. Η όψη του κτιρίου σταματά στα όρια του δρόμου και η μόνη διαφοροποιήση από το δημόσιο χώρο είναι η υψομετρική διαφορά ενός σκαλιού.

Μεμονωμένη λύση στην περιοχή μελέτης μας αποτελεί ο ενδιάμεσος υπαίθριος ιδιωτικός χώρος της αυλής. Η αυλή έχει μικρές διαστάσεις και βρίσκεται σε ψηλότερο επίπεδο από αυτό του δρόμου. Είναι ίσως η πιο ήπια περίπτωση μετάβασης στο εσωτερικό της κατοικίας

Είσοδος από μη στεγασμένη αυλή

Είσοδος απευθείας από το δρόμο με ένα σκαλί

Η πιο συνηθησμένη ωστόσο μετάβαση στον ιδιωτικό κλειστό χώρο γίνεται μέσω ενός ημιυπαίθριου προθάλαμου, της φόσσας. Ο προθάλαμος είναι θολοσκέπαστος και σηματοδοτεί συνήθως την είσοδο τόσο στο ισόγειο όσο και στον όροφο, αφού πάνω από αυτόν υπάρχει τις περισσότερες φορές η σκάλα που οδηγεί στο δεύτερο επίπεδο της οικίας. Εκτός του ότι ομαλοποιεί την κίνηση, αποτελεί έναν έξυπνο χώρο για το στήσιμο του νοικοκυριού, καθώς μέσα σε αυτόν τοποθετείται ο φούρνος και ερμάρια στα οποία φυλάσσονται ξύλα, φρούτα και οπωρολαχανικά, τροφή για τα ζώα και γενικά ο εξοπλισμός της κατοικίας. Αισθητικά είναι άκρως ενδιαφέρων , με ανάλογη διακόσμηση, σχήμα, μέγεθος, χρώμα. Η αντίστοιχα διαμορφωμένη πρόσοψη αντικατοπτρίζει την ταυτότητα των κατοίκων αλλά και του οικισμού εν γένει.

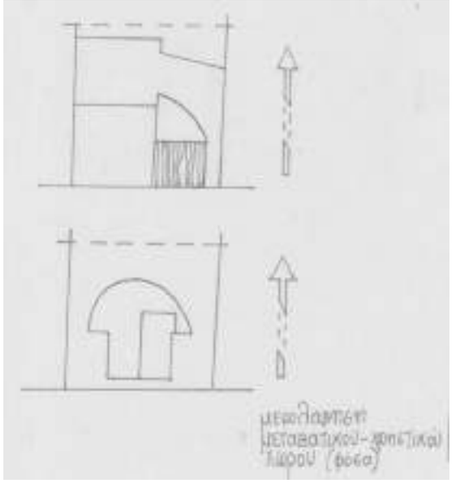

Σκίτσα ‘φόσσας’

‘φόσσα’ σε ερειπωμένη κατοικία

Χαρακτηριστικές είσοδοι μέσω της ‘φόσσας

Αναπτύγματα Δρόμων

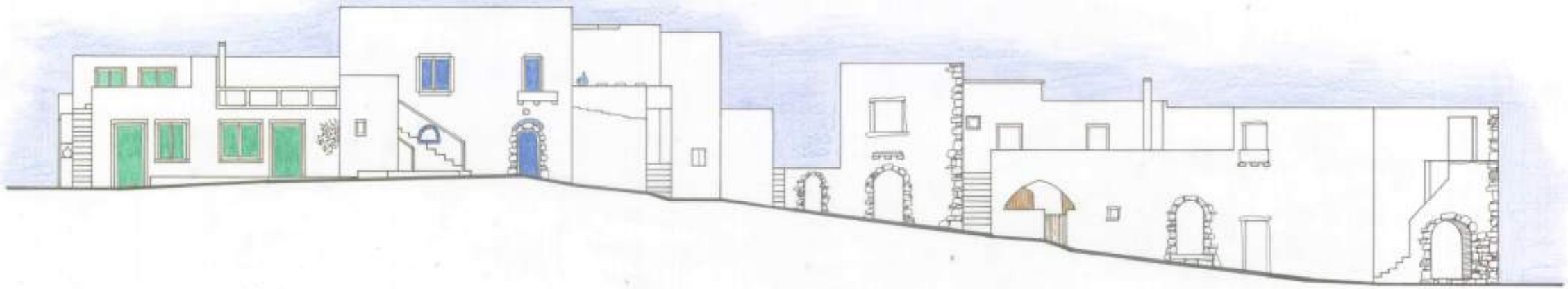

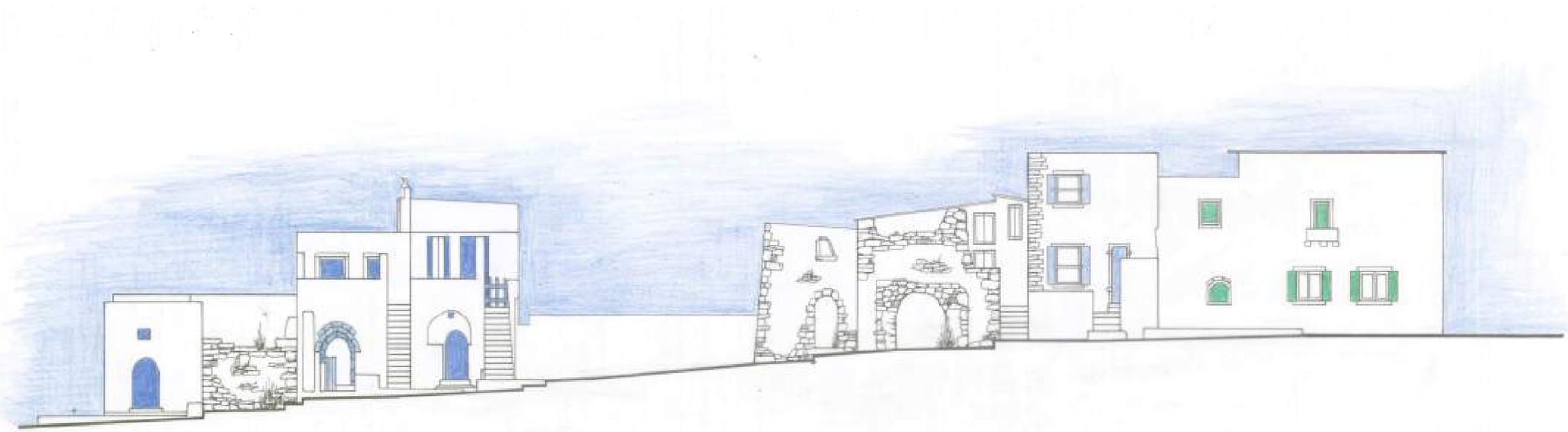

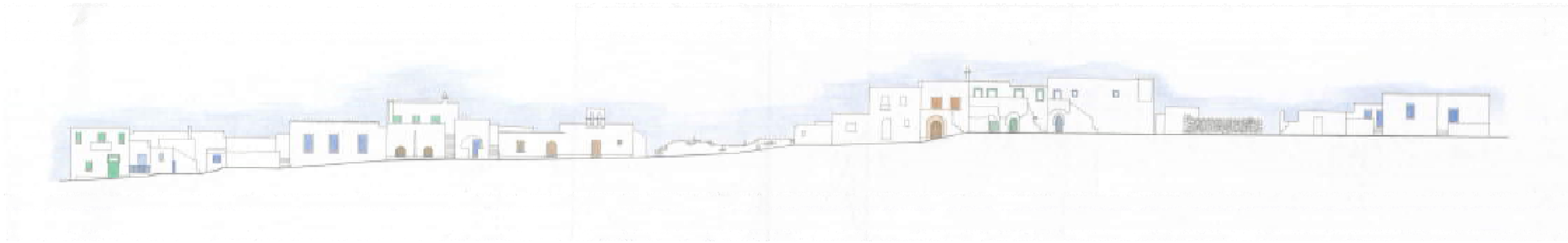

Οικοδομική

Τοιχοποιία

Οι περιμετρικοί τοίχοι των κατοικιών συνιστούν το φέροντα οργανισμό της εκάστοτε κατασκευής, όπως συμβαίνει στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Σε αυτόν το ρόλο τους οφείλεται και η μεγάλη διατομή των τοίχων, που κυμαίνεται γύρω στα εβδομήντα εκατοστά στο ισόγειο, ενώ μειώνεται λίγο στο δεύτερο όροφο όπου γίνεται γύρω στα πενήντα εκατοστά.

Το δομικό υλικό είναι η πέτρα και συνδετικό υλικό η λάσπη, ωστόσο για τοίχους με μεγάλο ύψος χρησιμοποιούνται εν είδει σενάζ μακριοί κορμοί δέντρων. Οι πέτρες δεν μεταφέρονται από μακριά αλλά βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή ανέγερσης της κατοικίας. Με την εξόρυξη της πέτρας από το βράχο προκύπτουν κομμάτια ποικίλης διατομής, τα μεγαλύτερα από τα οποία, με διατομή συνήθως μακρόστενη αλλά και πιο τετράγωνης μορφής που μερικές φορές ξεφεύγει από τα συνήθη όρια μεταξύ είκοσι και τριάντα πόντων, χρησιμοποιούνται απευθείας για την τοιχοποιία, ενώ τα πολύ μικρά αναμειγνύονται με τη λάσπη που συγκρατεί τελικά τις πέτρες. Οι δομικοί λίθοι επιλέγονται στην πορεία της κατασκευής ώστε να ταιριάζουν κατά ένα βαθμό με το προηγούμενο κομμάτι. Δεν είναι πελεκημένοι παρά όσο τυχόν χρειάζεται για να συμπληρώσουν καλύτερα το υπάρχον τμήμα του τοίχου.

Η υφή του τοίχου εξαρτάται από το επίπεδο της επικάλυψης των λίθων από τη συνδετική ύλη. Σε πολλές περιπτώσεις η λάσπη είναι σχεδόν αόρατη, οι αρμοί είναι βαθείς και ο τοίχος έντονα ανάγλυφος, ενώ πιο σπάνια συμβαίνει το κονίαμα να επικαλύπτει σχεδόν εξολοκλήρου τις πέτρες σχηματίζοντας μία σχετικά πιο λεία επιφάνεια. Υπάρχει βεβαίως και η ενδιάμεση περίπτωση.

Όσον αφορά το επίχρισμα, αυτό υπάρχει σίγουρα στην εσωτερική πλευρά του τοίχου και κατά περίπτωση στην εξωτερική. Έτσι παρατηρούμε στα παλαιότερα κτίρια, αυτά που βρίσκονται μέσα στο φρούριο και κάποια εγκαταλειμμένα πριν από μεγάλο χρονικό διάστημα έξω από αυτό, να είναι επιχρισμένα μόνο εσωτερικά, όπως είναι αναμενόμενο, και όχι εξωτερικά. Τα κτίρια που χρησιμοποιούνται ακόμα σήμερα είναι εξωτερικά ασβεστωμένα, συνήθεια που καθιερώθηκε αργότερα.

Για την ανέγερση του τοίχου δουλεύουν παράλληλα δύο άτομα, ένα από την εξωτερική πλευρά και ένα από την εσωτερική που χτίζουν δύο σειρές με πέτρες, ενώ το ενδιάμεσο κενό γεμίζεται με λάσπη που περιέχει μικρές πέτρες και φυτικό υλικό. Αυτός ο τρόπος δόμησης του τοίχου εφαρμόζεται σε κάθε περίπτωση είτε πρόκειται για τοίχο στήριξης της κατοικίας είτε για απλό φράχτη.

Το συνδετικό υλικό καλύπτει σχεδόν εξ' ολοκλήρου τους λίθους

Αργολιθοδομή από ασβεστόλιθους

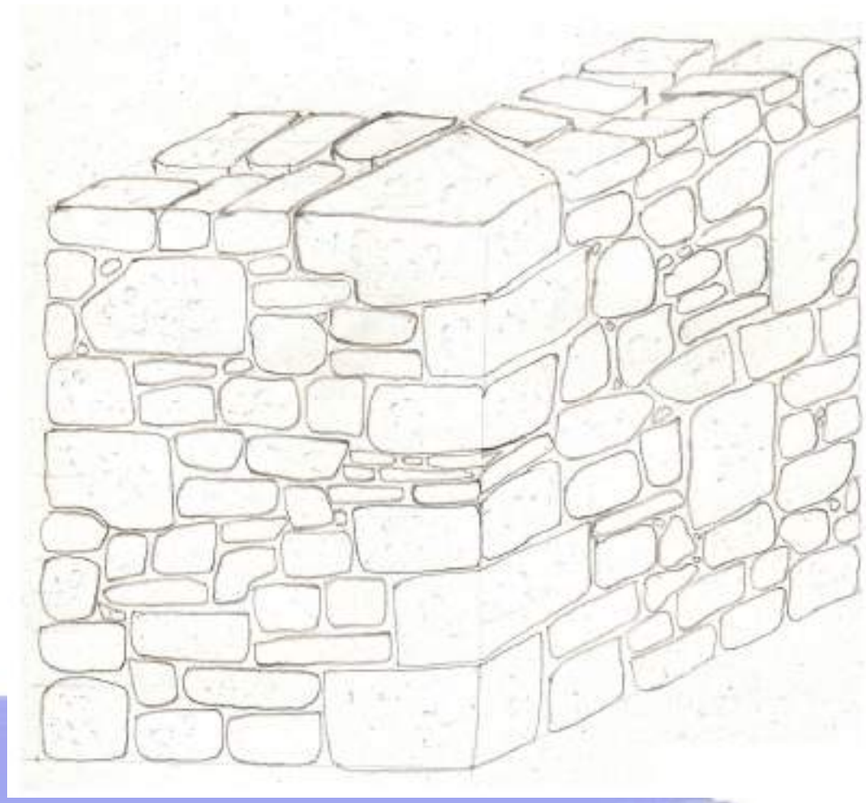

Αξονομετρική τομή αργολιθοδομής από ασβεστόλιθους – κλίμακα 1:20

Παθογένειες

Οι παθογένειες του τοίχου οφείλονται στα διαφορετικά υλικά από τα οποία συντίθεται και τις διαφορετικές φυσικές τους ιδιότητες. Η πέτρα παραμένει αμετάβλητη στο πέρασμα του χρόνου και διατηρεί την αντοχή της. Η συνδετική ύλη όμως διαβρώνεται από τις βροχές, συρρικνώνεται και εν καιρώ δεν είναι σε θέση να συγκρατεί τους λίθους στη θέση τους. Τη στεγανότητα πρόσφερε παλαιότερα το εξωτερικό επίχρισμα. Επιπλέον ο ρυθμός διαστολής και συστολής, η απορρόφηση υγρασίας ποικίλει στην πέτρα, στη λάσπη, στο ξύλο. Για παράδειγμα αν ο τοίχος περιέχει κορμούς, ως σενάζ ή ενδιάμεσο πάτωμα, το ξύλο επηρεάζεται από την αύξηση της υγρασίας, διογκώνεται και προκαλεί διάρρηξη στα τοιχώματα. Γενικά οι διαφορετικοί ρυθμοί συστολοδιαστολής των διαφορετικών στοιχείων του τοίχου, δημιουργεί σε κάποια σημεία κενά, σε άλλα αφόρητη πίεση και τελικά εμφανίζονται ρωγμές στο σώμα του, που μπορεί να οδηγήσουν μέχρι τη μερική ή ολική κατάρρευση.

Σήμερα οι τοίχοι ενισχύονται με σύγχρονες μεθόδους και υλικά, όπως σκυρόδεμα, γεγονός που παρατείνει τη ζωή των κτιρίων, αλλάζει όμως το χαρακτήρα του οικισμού, αφού χάνεται η ανάγλυφη υφή των όψεων

Κατάρρευση λιθοδομής σε εγκαταλειμμένο κτίριο

Η υποχώρηση του επιχρίσματος αποκάλυψε τη λιθοδομή

Φαίνονται οι βαθιοί αρμοί και το κτίσιμο σε δύο σειρές

Θεμελίωση

Μια από τις πιο συνηθισμένες περιπτώσεις θεμελίωσης είναι αυτή που γίνεται απευθείας σε ήδη υπάρχοντα βράχο. Οι βράχοι που προϋπάρχουν στο οικόπεδο αποτελούν το θεμέλιο της τοιχοποιίας, τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται το οικοδόμημα. Μάλιστα, ενσωματώνονται στην τοιχοποιία αφού εξομαλυνθούν με λάξευση, ώστε να έρθουν τελικά στο ίδιο επίπεδο με το δάπεδο και να ακολουθήσουν την κλίση του. Σε αυτήν την ενσωμάτωση του φυσικού βράχου στην τοιχοποιία οδήγησαν οικονομικοί και λειτουργικοί λόγοι:

Οικονομικοί διότι η αφαίρεση του βράχου θα ήταν εξαιρετικά ακριβή αλλά και χρονοβόρα υπόθεση **και** λειτουργικοί διότι η ύπαρξη φυσικού βράχου στα θεμέλια του τοίχου προσδίδει σε αυτόν επιπλέον αντοχή.

Παθολογία

Το πιο συχνό φαινόμενο στην παθολογία, που οφείλεται σε κακή θεμελίωση είναι η καθίζηση, υποχώρηση κάποιας πλευράς του κτιρίου, που οδηγεί στην παραμόρφωση των πλευρών του και μπορεί να αρχίσει από μια απλή απόκλιση αυτών από την ευθεία και να φτάσει μέχρι καταστροφή των ανοιγμάτων και κατάρρευση κάποιου τοίχου η της στέγασης.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση(σκίτσο) παρατηρείται σε κάποιο σημείο ανάμεσα στους βράχους ότι η τοιχοποιία έχει υποχωρήσει-λόγω καθίζησης/κακοτεχνίας. Η οριζόντια πέτρα που γεφυρώνει το άνοιγμα έχει ραγίσει από το βάρος των φορτίων που παραλαμβάνει και διοχετεύει στις άκρες της, αλλά γενικά η τοιχοποιία, λόγω του συνδετικού κονιάματος μπορεί να λειτουργεί και σαν μια μάζα, οπότε αντέχει τις επιπλέον φορτίσεις.

Σκίτσο θεμελίου

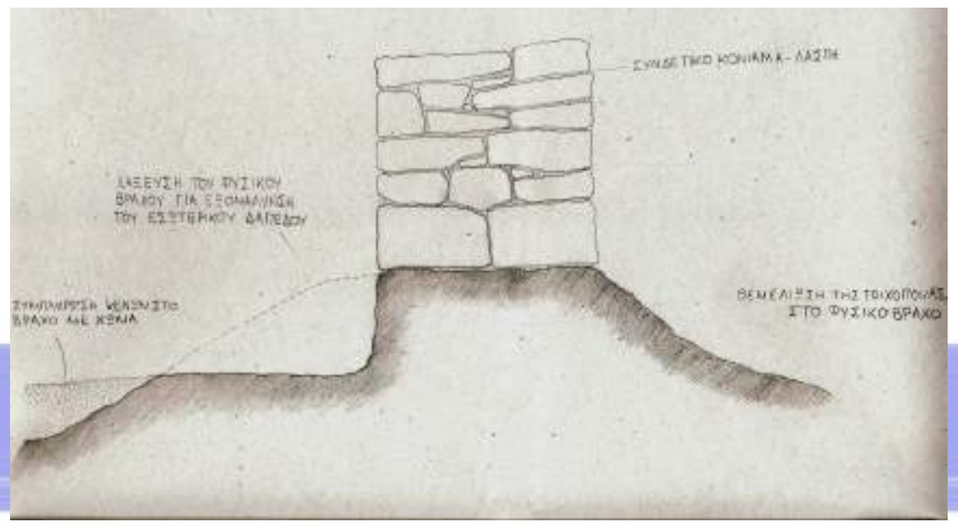

Τομή θεμελίωσης

Καθίζηση τοίχου λόγω αδύναμης θεμελίωσης

Θεμέλιο πάνω σε φυσικό βράχο

Πατώματα

Με τις παρατηρήσεις μας στον οικισμό διαπιστώσαμε ότι το πάτωμα στο ισόγειο είναι κατά κανόνα από πατημένο χώμα. Μπορεί ωστόσο να είναι και ξύλινο, από αδρά κατεργασμένες σανίδες καθώς επίσης να διαμορφώνεται με πέτρινες πλάκες, πεπλατυσμένες, ελαφρώς κατεργασμένες. Τα εύρωστα οικονομικά νοικοκυριά χρησιμοποιούσαν ακόμα πλακάκια, την εισαγόμενη πολυτέλεια της εποχής τους.

Στα διώροφα σπίτια το ενδιάμεσο δάπεδο είναι από αδρά επεξεργασμένη ξυλοκατασκευή. Το βόλτο του ισογείου μορφώνεται από πέτρα και ισοπεδώνεται με επάλληλες στρώσεις συμπιεσμένου χώματος. Στο τέλος τοποθετείται ένα ξύλινο ψευδοπάτωμα από τάβλες πάνω από ξύλινα καδρόνια μέσης διατομής πέντε εκατοστών και το τελικό πάτωμα από σανίδες με πιο λεία υφή, πλάτους που κυμαίνεται μεταξύ δώδεκα και δεκαπέντε εκατοστών. Το δάπεδο του ορόφου σπάνια μπορεί να είναι απλά από πατημένο χώμα, όπως του ισογείου ή από πλακάκια.

Σήμερα στα κτίρια που χρησιμοποιούνται ακόμα το χωμάτινο δάπεδο έχει αντικατασταθεί με σύγχρονες κατασκευές, με χυτό δάπεδο, μωσαϊκό, με πλακάκια. Τα ξύλινα πατώματα των ορόφων έχουν επίσης αντικατασταθεί από επίσης ξύλινα, καινούργια ή από πλακάκια.

Πάτωμα από συμπιεσμένο χώμα που έχει σπάσει

Ξύλινο πάτωμα ορόφου

Πάτωμα με πλακάκια σε αρχοντόσπιτο της Κάτω Χώρας

Στέγαση

Ο τρόπος στέγασης των κατοικιών είναι καθοριστικό στοιχείο για τη γενικότερη μορφή του οικισμού. Τα διατιθέμενα για τη στέγαση μέσα και τα χαρακτηριστικά τους, όπως το μήκος των κορμών που χρησιμοποιούνταν για τα δοκάρια, καθορίζουν και τις διαστάσεις και την οργάνωση των χώρων. Στα Κύθηρα και συγκεκριμένα στο Μυλοπόταμο και την Κάτω χώρα ο επικρατέστερος τρόπος στέγασης είναι βασικά ίδιος με αυτόν των παραδοσιακών οικισμών των Κυκλάδων, δηλαδή εφαρμόζονται οριζόντιες στέγες, δώματα. Μεμονωμένα συναντάμε και επικλινείς κεραμωτές στέγες.

Αυτή η επιλογή έχει να κάνει πρωτίστως με τα κλιματολογικά χαρακτηριστικά της περιοχής, που δεν δέχεται εκτεταμένες βροχοπτώσεις ώστε να χρειάζεται σχέδιο διαφυγής για τα νερά, παρά χρειάζεται προστασία από την έντονη ηλιοφάνεια. Η οριζόντια στέγη αποτελεί τον απλούστερο τρόπο δημιουργίας σκιάς, όπως έκανε και το πρόχειρο τσαρδάκι, εμπνευστής του δώματος. Ωστόσο το κλίμα δεν είναι ο μόνος παράγοντας επικράτησης της οριζόντιας στέγης. Οικονομικοί, ιστορικοί, πολιτιστικοί παράγοντες επίσης συνέβαλαν στην κυριαρχία αυτής της απλής, σχεδόν πρωτόγονης κατασκευαστικής μεθόδου.

Οι τρόποι γεφύρωσης δύο απέναντι τοίχων για τη δημιουργία τελικά της οριζόντιας στέγης ποικίλουν. Ο πλέον γνωστός είναι η χρήση ξύλινων δοκαριών και μικρότερων κλαριών κάθετων στα πρώτα και στο τελείωμα παχύ στρώμα συμπιεσμένου χώματος. Σε αυτή τη μέθοδο συναντάμε και κάποιες παραλλαγές. Τα μεγάλα δοκάρια μπορεί να είναι περισσότερο επεξεργασμένα, με τετράγωνη διατομή μέχρι δεκαπέντε εκατοστά ή σχεδόν ακατέργαστα με διατομή βασικά κυκλική που μπορεί όμως να μην έχει το ίδιο ακριβώς μέτρο σε όλο το μήκος της δοκού και σίγουρα διατηρεί τα χαρακτηριστικά που είχε ο κορμός του δέντρου, τις καμπυλώσεις, τις βάσεις των κλαδιών. Και στις δύο εκδοχές τα κενά μεταξύ των δοκών μπορεί να γεμίζουν με κάθετα σε αυτές λεπτά κλαράκια και άλλα παρόμοια φυτικά υλικά και μόνο στην περίπτωση των πελεκημένων κορμών μπορεί να χρησιμοποιούνται πλατιές λείες σανίδες. Σε κάθε ενδεχόμενο τα κλαδιά καλύπτονται τελικά από παχιά στρώση πεπιεσμένου χώματος που μπορεί να περιέχει μικρές και μεγαλύτερες, πεπλατυσμένες πέτρες. Η κατασκευή είναι ορατή από το εσωτερικό, αποτελεί το ταβάνι του σπιτιού. Η τεχνική εφαρμόζεται σε όλους τους ορόφους των διώροφων κτισμάτων της Κάτω χώρας και σε ένα ποσοστό των μονώροφων.

Τα στρώματα της στέγασης με δώμα: δοκάρια, κλαδιά, πατημένο χώμα, μικρες πέτρες

Ελαφρώς κατεργασμένα δοκάρια και κλαδιά

Ελαφρώς κατεργασμένα δοκάρια και σανίδες

Ακατέργαστοι κορμοί ως δοκάρια

Αν παρ' όλα αυτά το ισόγειο είναι διευρυμένο και δεν υπάρχουν δοκάρια να γεφυρώσουν την απόσταση των απέναντι τοίχων βλέπουμε την κατασκευή ενός ενδιάμεσου τοίχου που στηρίζεται σε τόξο, πλάτους περί τα πενήντα εκατοστά, συναντάμε λοιπόν και στην Κάτω χώρα καμαρόσπιτα. Ο τοίχος έχει το ρόλο μεσοδόκιου, βρίσκεται δηλαδή στη μέση του δωματίου, είναι ενιαίος στην πάνω πλευρά του, αλλά στο κάτω μέρος αφήνει χώρο ελεύθερο για την ανεμπόδιστη κίνηση των ενοίκων από το ένα δωμάτιο στο άλλο, σχηματίζοντας εσωτερικά του σπιτιού μια καμάρα. Στηρίζει τα δοκάρια των εκατέρωθεν πλευρών, μειώνοντας την απόσταση των τοίχων και επιπρόσθετα δημιουργεί ενδιαφέρουσα ατμόσφαιρα στο εσωτερικό και οργανώνει το χώρο. Ακόμα στις εσοχές που προκύπτουν από τις παραστάδες της καμάρας και τους πλάγιους τοίχους χωροθετούνται λειτουργίες της κουζίνας, του ύπνου.

Στον οικισμό που μελετάμε παρατηρήσαμε σε μεγάλο ποσοστό ισόγεια μακρινάρια στεγασμένα με θόλο ή βόλτο, κατά το ενετικό κατάλοιπο. Και σε αυτήν την περίπτωση βέβαια η εξωτερική όψη της στέγης είναι οριζόντια, αλλά στο εσωτερικό η αίσθηση είναι τελείως διαφορετική. Ο θόλος προκύπτει από τη σύγκλιση των απέναντι, κάθετων τοίχων. Οι θόλοι είναι λασπόχτιστοι και οι πέτρες που χρησιμοποιούνται, πιο πεπλατυσμένες, σφηνώνουν σχηματίζοντας το βόλτο. Όπως ισχύει και για τους τοίχους το βόλτο είναι πάντα επιχρισμένο εσωτερικά, εκτός αν ο χώρος που στεγάζει δεν χρησιμοποιείται για διημέρευση αλλά για δευτερεύουσες λειτουργίες, αποθήκες, στάβλους. Για την κατασκευή του στήνεται ένα πρόχειρο, ξύλινο καλούπι και στη συνέχεια ξεκινά η τοποθέτηση των λίθων ταυτόχρονα από τους δύο τοίχους μέχρι να προστεθεί η τελευταία σειρά που ''κλειδώνει'' το θόλο στην τελική του μορφή. Εν συνεχεία προστίθεται ένα παχύ στρώμα συμπιεσμένο χώμα για να αποκτήσει η ταράτσα την επίπεδη μορφή της. Η τεχνική αυτή χρησιμοποιείται σε μεγάλο ποσοστό στα μονώροφα σπίτια και πάντα στα ισόγεια των διώροφων. Το βόλτο παραλαμβάνει τα φορτία του δεύτερου ορόφου και τα κατανέμει στο έδαφος. Πρόκειται για πολύ στιβαρή κατασκευή που δεν αφήνει περιθώρια αστοχίας.

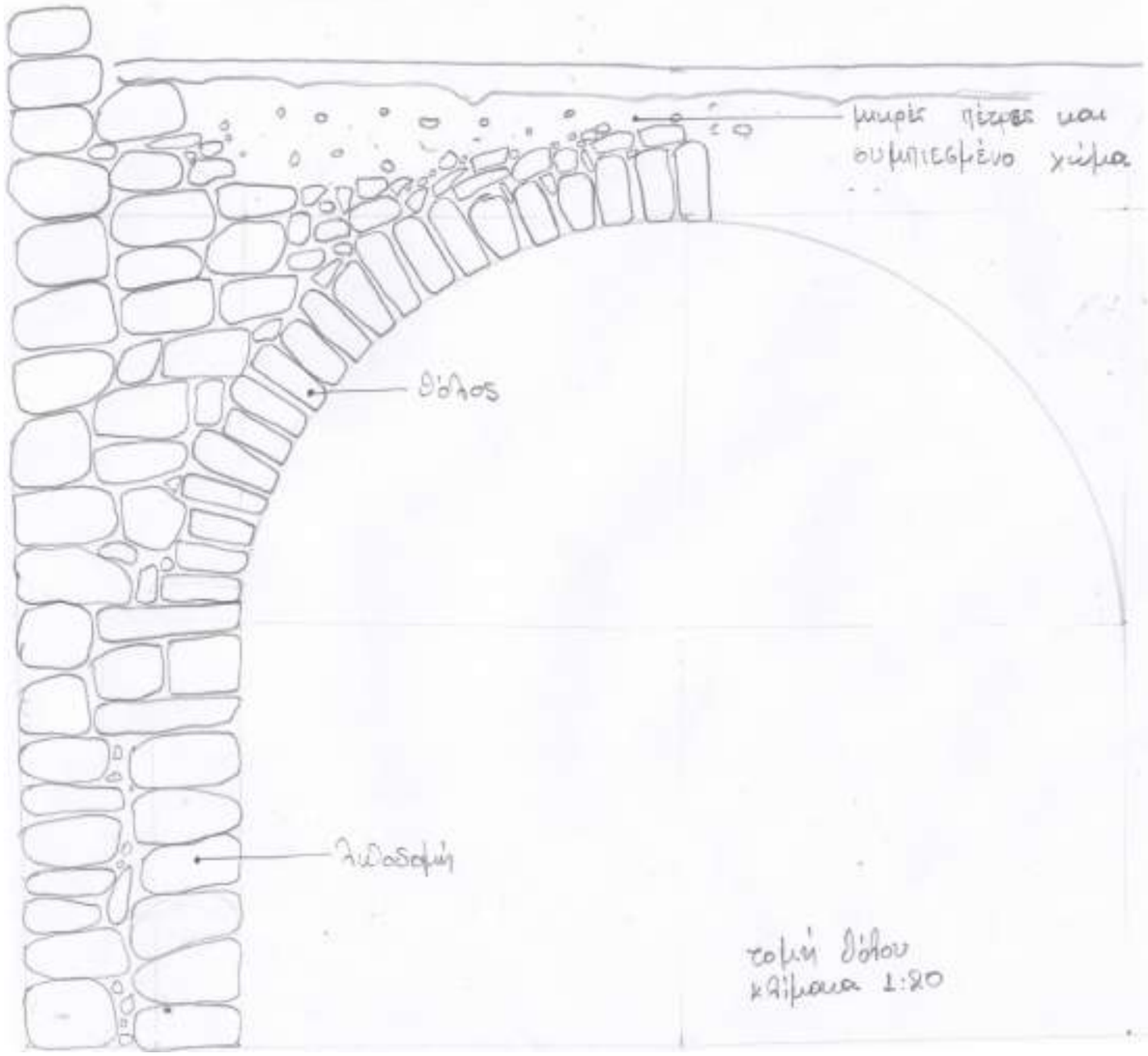

Καμάρα για τη στέγαση διευρυμένου δωματίου

Τα στρώματα του βόλτου: πέτρες και συμπιεσμένο χώμα

Ανεπίχριστο βόλτο από το βυζαντινό οικισμό του φρουρίου

Επιχρισμένο βόλτο

Ανεπίχριστο βόλτο από το βυζαντινό οικισμό του φρουρίου

Τέλος έχουμε δείγμα κατοικίας στεγασμένης με επικλινή κεραμοσκεπή. Η στέγαση αυτή δεν συμβαδίζει με τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής των Κυθήρων, μπορεί να ερμηνευτεί ως ένας εισαχθείς τεχνικός-ποιοτικός νεωτερισμός στην προσπάθεια εξέλιξης της παράδοσης στην τελευταία φάση της. Στην περίπτωση αυτή υπάρχει ξύλινος σκελετός πάνω στον οποίο τοποθετούνται τα κεραμίδια, που συγκρατούνται μεταξύ τους με κονίαμα, ενώ στο εσωτερικού του σπιτιού λείες σανίδες, δέκα έως δεκαπέντε εκατοστών, συνθέτουν το ταβάνι και κρύβουν την κατασκευή πάνω από αυτό. Την τεχνική εφάρμοσαν οι πιο εύρωστοι οικονομικά, θέλοντας να δοκιμάσουν τη νέα τεχνολογία και να προβάλουν το κύρος τους στην κοινότητα.

Σήμερα τα σπίτια που λειτουργούν ακόμα έχουν υποστεί σύγχρονες επεμβάσεις, ιδιαίτερα στον τομέα της στέγασης. Άσχετα με το είδος της αρχικής κατασκευής, είτε η πρώτη στέγαση διατηρείται και προστίθεται επιπλέον μόνωση και τσιμεντένια πλάκα, είτε αφαιρείται και αντικαθίσταται από τα σύγχρονα υλικά. Η στεγανότητα και θερμομονωτικότητα που παρείχε το πεπιεσμένο χώμα δεν είναι στα επιτρεπτά για τα σημερινά δεδομένα όρια, οπότε ενισχύεται. Σαν συνέπεια αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του παραδοσιακού οικισμού αφού ο τρόπος στέγασης έχει ουσιαστικές επιπτώσεις στην όψη και την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής παράδοσης.

Ανεπίχριστο βόλτο ισογείου στο βυζαντινό οικισμό του φρουρίου

Προσθήκη πλάκας από μπετόν σε λιθόκτιστο κτίριο

Τρίρρηχτη επικλινής στέγη με κεραμίδια

Παθογένειες στέγασης

Η κατάρρευση των εγκαταλειμμένων παραδοσιακών κτισμάτων ξεκινάει από τη στέγη τους, οπότε η παθολογία της στέγασης παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της αρχικής μορφής του κτιρίου. Για τα συμπεράσματά μας παρατηρήσαμε ιδιαίτερα τον παλαιότερο οικισμό εσωτερικά του φρουρίου και τα ερειπωμένα σπίτια έξω από αυτό. Στην περίπτωση της στέγασης με ξύλινα δοκάρια έχουμε ολική ή μερική πτώση της στέγης ενώ σαφώς πιο ανθεκτικές είναι οι θολοσκεπείς κατασκευές. Οι αστοχίες οφείλονται στα φυσικά, χημικά και δομικά χαρακτηριστικά των χρησιμοποιούμενων υλικών. Η συμπεριφορά του ξύλου επηρεάζεται από τη μεταβολή της υγρασίας. Όταν το ξύλο απορροφά υγρασία διογκώνεται και προκαλεί διακύμανση των δομικών στοιχείων και διάρρηξη των τοιχωμάτων στήριξης. Επίσης η αυξημένη υγρασία στο ξύλινο δοκάρι ευνοεί την ανάπτυξη μικροοργανισμών, με αποτέλεσμα τη σταδιακή σήψη και μείωση της αντοχής του ξύλου. Αλλά και η αποβολή υγρασίας ελαττώνει την αντοχή του ξύλου, αφού με την εξάτμιση του νερού δημιουργούνται ραγάδες, εσωτερικές μικρορωγμές, αναπτύσσονται εσωτερικές τάσεις που μπορεί να οδηγήσουν στην αστοχία της κατασκευής. Φυσικά πρέπει να αναφέρουμε και τη χημική ιδιότητα του ξύλου να αντιδρά με το οξυγόνο, δηλαδή να καίγεται και να μετατρέπεται σε κάρβουνο και στάχτη. Στη δεύτερη περίπτωση, τις θολοσκεπείς κατασκευές, παρατηρούμε πολύ καλύτερη συμπεριφορά στο πέρασμα του χρόνου, σχεδόν δεν υπάρχουν αστοχίες. Αυτό οφείλεται στα χαρακτηριστικά της πέτρας, που μένει αναλύοτη στο χρόνο και τη συμπαγή κατασκευή του θόλου. Τυχόν αστοχίες αποδίδονται στην κακή ποιότητα της συνδετικής ύλης, αλλά είναι σπάνιες και σε περιορισμένη έκταση.

Αστοχία ξύλινης οροφής

Μερική διάλυση ξύλινης οροφής και αποκάλυψη των υλικών

Κάμψη ξύλινου δοκαριού και αστοχία

Ανοίγματα

Τα ανοίγματα εξετάζονται σε δύο ξεχωριστές κατηγορίες, τα ανοίγματα θυρών και τα ανοίγματα παραθύρων

Ανοίγματα θυρών

Τα ανοίγματα θυρών μορφώνονται από λαξευτούς και σπανιότερα ημιλάξευτους πωρόλιθους, ασβεστόλιθους, ή κορμούς δέντρων, όπως φαίνεται στα σκίτσα που ακολουθούν. Ο χωρισμός έχει γίνει με βάση τους διαφορετικούς τρόπους οικοδόμησης του ανωφλίου. Έχουμε έτσι τις θύρες με γραμμικό ανώφλιο και τις θύρες με τοξωτό ανώφλιο. Οι τελευταίες χωρίζονται με κριτήριο τη χρήση ή όχι «κλειδιού».

Γενικά, το ορατό πλάτος των λίθων κυμαίνεται από 15 έως 25 εκατοστά, ενώ η πλειονότητα αυτών λαξεύεται με εσοχή ώστε αφ' ενός μεν το πλάτος να είναι στατικά επαρκές, αφ' ετέρου δε το μορφολογικό αποτέλεσμα να είναι αρμονικό και ενιαίο.

Πάνω από το ανώφλι, διαμορφώνεται από ημιλάξευτους ή αλάξευτους , μικρού σχετικά μεγέθους, λίθους, ανακουφιστικό τόξο, ώστε οι δυνάμεις να μην καταπονούν κατά το δυνατόν το ανώφλι, αλλά να μεταβιβάζονται πλευρικά. Μειώνονται έτσι οι φορτίσεις λόγω κάμψης. Το κενό που προκύπτει γεμίζεται με πολύ μικρούς αλάξευτους λίθους ενώ ξύλα και πλατιές πέτρες συγκρατούν τα υλικά αυτά διαμορφώνοντας το πρέκι. Η διάταξη αυτή ανταποκρίνεται στο συγκεκριμένο οικοδομικό σύστημα, όπου τον φέροντα οργανισμό συγκροτεί το σύνολο τους τοίχου πλην των πρεκιών και των ποδιών των ανοιγμάτων.

Οι διαστάσεις στα σκίτσα που ακολουθούν είναι ενδεικτικές. Γενικά τα πλάτη των ανοιγμάτων των θυρών κυμαίνονται από 0.8 έως 1.2 μέτρα ενώ τα ύψη από 2.0 έως 2.5 μέτρα .

Ας σημειωθεί εδώ ότι οι διαστάσεις των ανοιγμάτων, εξαρτιόνταν άμεσα από τις διαστάσεις των διαθέσιμων λίθων.

Θύρα με τοξωτό ανώφλιο με κλειδί_λαξευτός πωρόλιθος

Θύρα με γραμμικό ανώφλιο από ημιλάξευτο ασβεστόλιθο

Θύρα με γραμμικό ανώφλιο από λαξευτό πωρόλιθο

Θύρα με τοξωτό ανώφλιο από λαξευτό πωρόλιθο

Θύρα με γραμμικό ανώφλιο από κορμό δέντρου

Θύρες με γραμμικό ανώφλιο

Τύπος Α: Χρήση αποκλειστικά λαξευτών λίθων. Το ανώφλιο μορφώνει ένας γραμμικός λίθος. Οι παραλλαγές του τύπου διαμορφώνονται ανάλογα με τις διαθέσιμες διαστάσεις των λίθων. Είναι άλλωστε κατανοητό ότι η τεχνολογία της εποχής δεν επέτρεπε τη ανεύρεση και λάξευση οποιουδήποτε επιθυμητού λίθου. Οι τεχνίτες περιορίζονταν στα τοπικά υλικά και μέσα, από τα οποία εξαρτιόνταν άμεσα και οι οικοδομικές τεχνικές.
Διαφορετικές διαθέσιμες διαστάσεις αντιστοιχούν σε παραλλαγή του τύπου αυτού του ανωφλίου, ενώ διαφαίνονται στοιχειώδεις συνθετικές προθέσεις(συμμετρία, ομοιομορφία).

Τύπος Β: Χρήση ημιλάξευτου γραμμικού λίθου για τη μόρφωση του ανωφλίου, χρήση λαξευτών λίθων στη μόρφωση των παρειών του ανοίγματος.
Παραλλαγή B_1: Χρήση και πάλι ημιλάξευτου γραμμικού λίθου για τη μόρφωση του ανωφλίου, χρήση ημιλάξευτων και αλάξευτων λίθων στη μόρφωση των παρειών.

Τύπος Γ: Χρήση ακατέργαστου κορμού δέντρου, κατά το δυνατόν γραμμικού, για τη μόρφωση του ανωφλίου, χρήση ημιλάξευτων και αλάξευτων λίθων στη μόρφωση των παρειών.

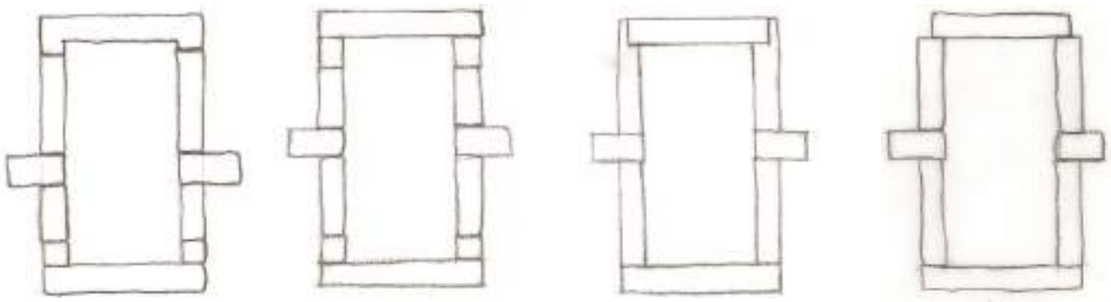

Θύρες με γραμμικό ανώφλιο: Τύπος Α και οι παραλλαγές του (κλίμακα 1:100)

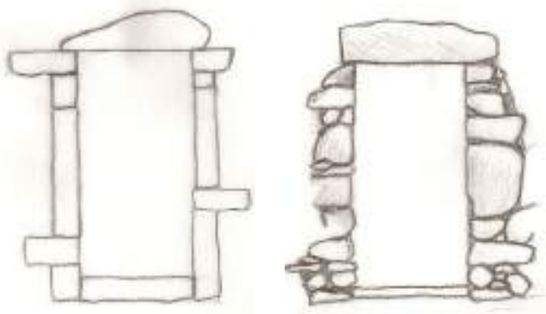

Β 1

Παραλλαγές του τύπου Β (κλ. 1:100)

Τύπος Γ

Θύρες με τοξωτό ανώφλιο

Κατηγορία 1: Τοξωτό ανώφλιο με κλειδί

Τύπος Α: Χρήση αποκλειστικά λαξευτών λίθων. Οι διαστάσεις του κλειδιού ποικίλουν και δίνουν τις παραλλαγές του τύπου. Γενικά, μικρότερες διαστάσεις κλειδιού έχουν σαν αποτέλεσμα χαμηλωμένα τόξα, ενώ κλειδί μεγαλύτερων διαστάσεων δίνει κανονικό τόξο.

Κατηγορία 2: Τοξωτό ανώφλιο χωρίς κλειδί

Τύπος Α: Χρήση αποκλειστικά λαξευτών λίθων. Η μόρφωση του ανωφλίου γίνεται από δύο ή τέσσερις λαξευτούς λίθους και το τόξο που προκύπτει είναι κατά κανόνα χαμηλωμένο.
καλύτερη εφαρμογή του κινητού τμήματος έχει προβλεφθεί κατά τη λάξευση των λίθων.
Το κάσσωμα, όπως και τα κινητά τμήματα είναι φτιαγμένα αποκλειστικά από ξύλο βαμμένο σε διάφορα χρώματα, ενώ για τη στήριξη χρησιμοποιούνται μεταλλικά εξαρτήματα. Συγκεκριμένα όσον αφορά στο κάσσωμα, αυτό κατά κανόνα παραλείπεται.
Οι πόρτες, στην πλειονότητα τους καρφωτές, αναρτώνται από χειροποίητα μεταλλικά εξαρτήματα που σφηνώνονται για αυτό το σκοπό ανάμεσα στους λίθους που μορφώνουν το άνοιγμα, κατά το χτίσιμο. Ειδική εσοχή για την καλύτερη εφαρμογή του κινητού τμήματος έχει προληφθεί κατά τη λάξευση των λίθων.

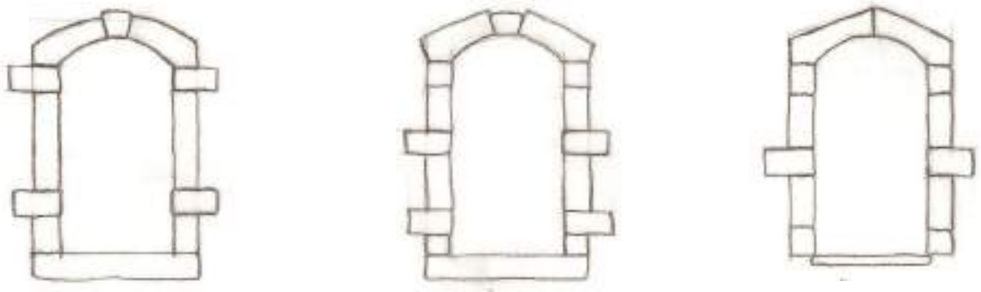

Κατηγορία 1, Τύπος Α: Τοξωτό ανώφλιο με κλειδί και ο παραλλαγές του

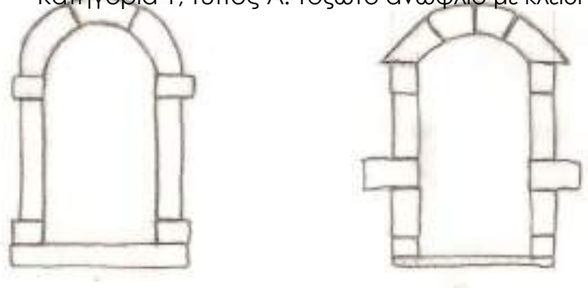

Κατηγορία 2, Τύπος Α: Τοξωτό ανώφλιο χωρίς κλειδί

Ανοίγματα παραθύρων

Τα ανοίγματα των παραθύρων μορφώνονται αποκλειστικά από λαξευτούς λίθους. Στο άνω μέρος του ανοίγματος διαμορφώνεται ανακουφιστικό τόξο, όπως και στα ανοίγματα θυρών.

Διακρίνουμε έναν μόνο τύπο με τις παραλλαγές του, που προκύπτουν, όπως και στη διαμόρφωση των ανοιγμάτων των θυρών, από τις διαφορετικές διαθέσιμες διαστάσεις των λίθων.
Και εδώ το ορατό πλάτος των λίθων κυμαίνεται από15 έως 20 εκατοστά, ενώ ενίοτε λαξεύονται με εσοχή για τους ίδιους λόγους που αναφέρονται παραπάνω.

Οι διαστάσεις των ανοιγμάτων των παραθύρων κυμαίνονται από 0.5 έως1.5 μέτρα για το ύψος και από 0.4 έως 0.8 μέτρα για το πλάτος.
Τύπος Α: Χρήση αποκλειστικά λαξευτών λίθων. Το ανώφλιο είναι πάντα γραμμικό, ενώ ένας αντίστοιχων διαστάσεων λίθος μορφώνει την ποδιά.

Κάσσωμα και τρόποι στήριξης/
Κινητά τμήματα και τρόπος συγκρότησης

Όπως και στις πόρτες έτσι και εδώ, το υλικό που χρησιμοποιείται αποκλειστικά για τη μόρφωση κασσώματος και κινητών τμημάτων είναι το ξύλο μαζί με μεταλλικά εξαρτήματα που χρησιμοποιούνται στη στήριξη και την ανάρτηση.

Έτσι, το κάσσωμα του παραθύρου στερεώνεται στη θέση που έχει προβλεφθεί με εσοχή κατά τη λάξευση των λίθων με καρφιά και πάνω του αναρτώνται με μεταλλικά εξαρτήματα(μεντεσέδες) τα κινητά τμήματα του παραθύρου με το τζάμι. Εξωτερικά, τα εξώφυλλα του παραθύρου αναρτώνται από χειροποίητα μεταλλικά εξαρτήματα που έχουν τοποθετηθεί ανάμεσα στους λαξευτούς λίθους του ανοίγματος κατά το χτίσιμο.

Μάλιστα, ειδική εσοχή έχει προβλεφθεί ώστε τα εξώφυλλα, όταν είναι κλειστά, να βρίσκονται στην ίδια περασιά με τους λίθους, να μην εξέχουν δηλαδή προς τα έξω. Λεπτομερέστερα, ο τρόπος διαμόρφωσης των ανοιγμάτων παρουσιάζεται στην αξονομετρική τομή που ακολουθεί.

Παράθυρο φωτογραφημένο από το εσωτερικό του σπιτιού. Φαίνεται ο τρόπος διαμόρφωσης του πρεκιού και των τοίχων δεξιά και αριστερά

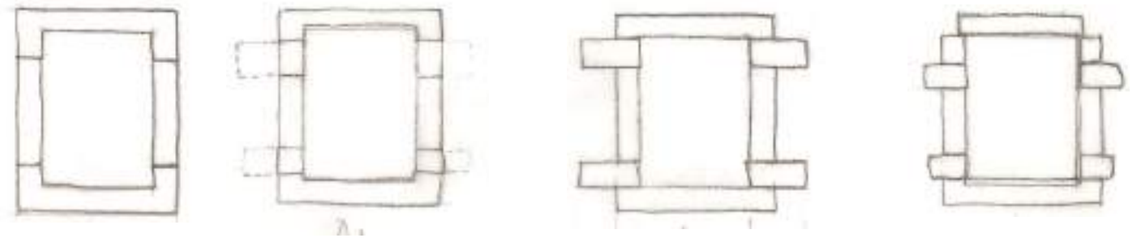

Οι παραλλαγές των ανοιγμάτων παραθύρων (κλίμακα 1:100)

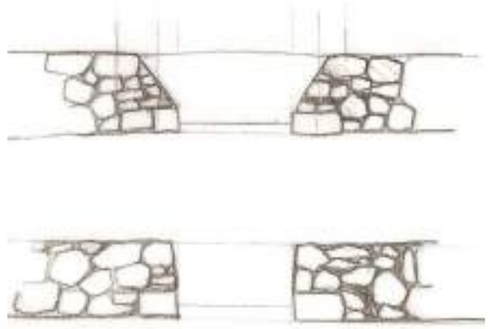

Χαρακτηριστικές κατόψεις

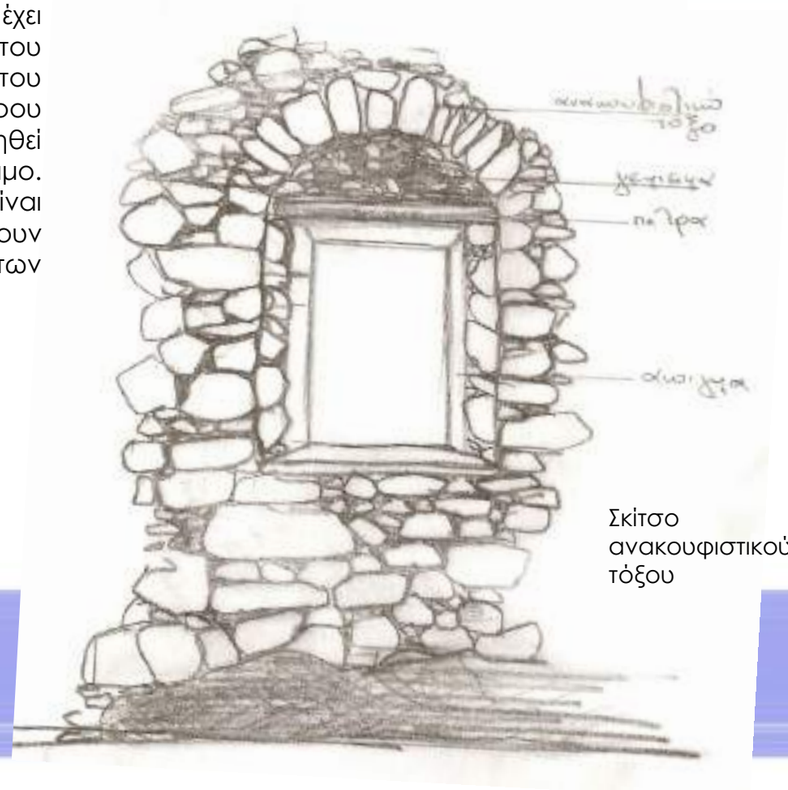

Σκίτσο ανακουφιστικού τόξου

Εγκάρσια Τομή Ανοίγματος Παραθύρου

Μεταλλικός στροφέας σφηνωμένος στους λίθους του πλαισίου_από εδώ αναρτάται το εξώφυλλο

Εξώφυλλο παραθύρου σε κατοικία της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου

Λεπτομέρεια παραθύρου_διακρίνουμε την εσωτερική κάσα στερεωμένη στο πώρινο πλαίσιο

Παράθυρο δευτέρου ορόφου, χαρακτηριστικό του τύπου που συναντάμε στην περιοχή

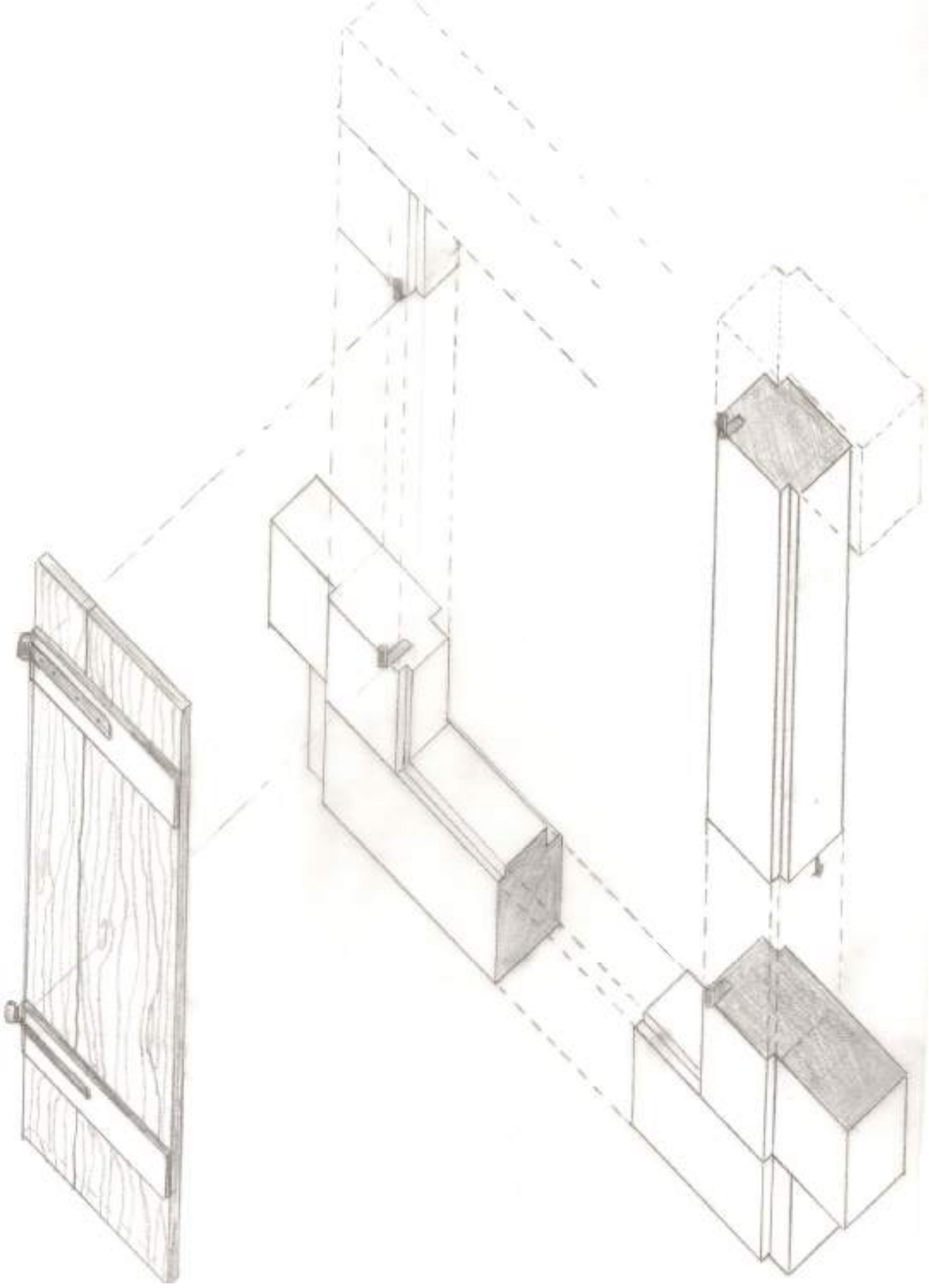

Στα δεξιά, αξονομετρική Τομή Ανοίγματος Παραθύρου, κλίμακα 1:10

Παθολογία των ανοιγμάτων

Όσον αφορά στην παθολογία των ανοιγμάτων, σχετικά με τα ανοίγματα πορτών το πρόβλημα εντοπίζεται στα ανοίγματα με γραμμικά ανώφλια. Εκεί παρατηρείται πολλές φορές θραύσητου άνω γραμμικού λίθου, που πιθανόν οφείλεται σε αστοχία του υπερκείμενου ανακουφιστικού τόξου. Σε ακραία περίπτωση παρατηρήθηκε ολική κατάρρευση του ανωφλίου, του γεμίσματος και του ανακουφιστικού τόξου.

Άλλα προβλήματα είναι η φθορά των κινητών τμημάτων των πορτών καθώς και των μεταλλικών εξαρτημάτων, τις περισσότερες φορές σε τέτοιο βαθμό που η θύρα είχε χάσει τον προστατευτικό της ρόλο. Σε άλλες περιπτώσεις μάλιστα δε βρέθηκε καθόλου το ξύλινο τμήμα της πόρτας, αλλά μόνο τα μεταλλικά εξαρτήματα που τη συγκρατούσαν, ενώ κάποιες φορές ούτε και αυτά. Αυτό οφείλεται τόσο στην ίδια τη φύση του υλικού (ξύλο) και την επεξεργασία του (καρφωτές) όσο και στην ανύπαρκτη συντήρηση, ,μια και το πρόβλημα αυτό εντοπίστηκε μόνον σε εγκαταλειμμένα σπίτια, όπου ο χρόνος και οι καιρικές συνθήκες, σε συνάρτηση με την απουσία του ιδιοκτήτη οδήγησαν στην εικόνα της αποσύνθεσης των κατασκευών.

Σχετικά με τα ανοίγματα παραθύρων, παρατηρήθηκαν και εκεί περιπτώσεις κάμψης του ανωφλίου, σε μικρότερο όμως βαθμό σε σχέση με το αντίστοιχο πρόβλημα στις πόρτες. Πιθανόν αυτό συμβαίνει διότι οι πόρτες, κατά κανόνα στο ισόγειο, υπόκεινται σε μεγαλύτερες δυνάμεις, ενώ τα παράθυρα, στον όροφο τα περισσότερα, δέχονται μικρότερες καταπονήσεις.

Όπως και στις πόρτες, έτσι και εδώ τα περισσότερα ξύλινα μέρη δεν βρέθηκαν, για τους ίδιους λόγους, ενώ τα μεταλλικά εξαρτήματα από τα οποία αναρτιόνταν τα εξώφυλλα ήταν οξειδωμένα. Πιθανοί λόγοι είναι και εδώ η ανύπαρκτη συντήρηση σε συνάρτηση με την επίδραση του χρόνου και των καιρικών συνθηκών.

Παράδειγμα θραύσης των εγκάρσιων λίθων που μορφώνουν το άνοιγμα λόγω οξείδωσης του μεταλλικού στροφέα

Ολική κατάρρευση του υπερθύρου- εδώ το ανακουφιστικό τόξο αστόχησε και σε συνάρτηση με το χρόνο, τις καιρικές συνθήκες και την ανύπαρκτη συντήρηση οδήγησε κατάρρευση

Η οξείδωση του μεταλλικού στροφέα προκαλεί τη διόγκωση του. Αυτή με τη σειρά της έχει σαν αποτέλεσμα τη θραύση των λίθων που μορφώνουν το άνοιγμα

Οξείδωση των στροφέων οδηγεί σε ρηγμάτωση των λίθων- διακρίνουμε επίσης αποκόλληση του επιχρίσματος, πιθανόν λόγω μειωμένης δυνατότητας σύνδεσης με τα πώρινα πλαίσια

Καταπόνηση σε κάμψη του άνω γραμμικού λίθου οδηγεί σε θραύση_ παράδειγμα τέτοιας περίπτωσης σε εγκαταλειμμένη κατοικία στην Κάτω Χώρα

Σκάλες

Στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου συναντάμε σχεδόν αποκλειστικά εξωτερικές, υπαίθριες σκάλες. Αυτό συμβαίνει λόγω των διαφορετικών χρήσεων των ορόφων. Ο πρώτος όροφος ήταν συνήθως χώρος κατοικίας της οικογένειας ενώ στο ισόγειο στεγάζονταν συνήθως βοηθητικοί χώροι : στάβλος, λανός, αποθήκη. Δεν υπήρχε λοιπόν ανάγκη για εσωτερική σύνδεση μεταξύ των ορόφων. Έτσι, οι σκάλες αποτελούν διαχωριστικό στοιχείο μεταξύ κατοικίας και στάβλου και λόγω της θέσης τους είναι ιδιαίτερο αλλά και τονισμένο χαρακτηριστικό της κάθε κατοικίας. Όπως οι περισσότερες κατασκευές, έτσι και οι σκάλες είναι κατασκευασμένες από πέτρα. Στα κατώτερα σκαλοπάτια, φέρων στοιχείο της σκάλας είναι η αργολιθοδομή και τα πατήματα καλύπτονται με πλακόπετρες. Το κάθε σκαλοπάτι μπορεί να καλύπτεται είτε από μια ενιαία πλακόπετρα είτε από δυο ίδιου η διαφορετικού μεγέθους. Στην Κάτω χώρα όπως και στους περισσότερους παραδοσιακούς οικισμούς όπου πρωτεύοντα ρόλο παίζει η πρακτική και οικονομική επίλυση των οικοδομικών ζητημάτων, σπάνια συναντάμε συμπαγείς λίθινες σκάλες. Συνήθως, τα σκαλοπάτια από ένα ύψος και έπειτα, στηρίζονται μέσω ενός θολωτού φορέα, ο οποίος αφήνει ελεύθερο το χώρο κάτω από τη σκάλα. Έτσι λοιπόν, εκτός από οικονομία υλικών , εξασφαλίζουμε και τη δημιουργία ενός στεγασμένου υπαίθριου χώρου ο οποίος χρησιμοποιείται είτε σαν αυλή που σηματοδοτεί την είσοδο στο ισόγειο του σπιτιού, είτε σαν αποθήκη. Επίσης και σε αυτού του είδους τις σκάλες αλλά και στις συμπαγείς , όπου είναι εφικτό αφαιρείται περίσσιο τμήμα της αργολιθοδομης που δεν έχει φέρουσα σημασία και δημιουργούνται έτσι εσοχές διαφόρων μεγεθών, τα λεγόμενα ερμάρια, που χρησιμοποιούνται σαν αποθηκευτικοί χώροι.

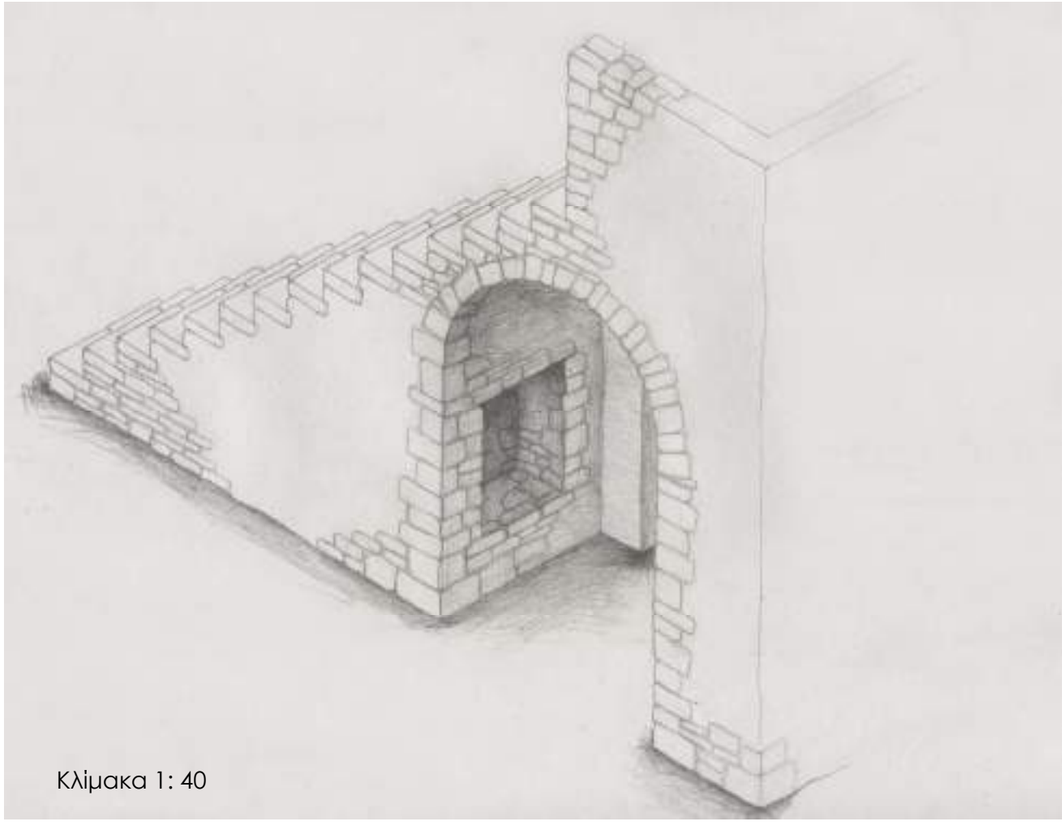

Αξονομετρικό σκάλας – κάτω από το θολωτό φορέα δημιουργείται φόσσα και ερμάριο

Χαρακτηριστικές Κλίμακες με φέρον στοιχείο την αργολιθοδομή

Κλίμακα με θολωτό φορέα

Κλίμακα με θολωτό φορέα στο κάστρο Μυλοπόταμου

Εσωτερική σκάλα στο κάστρο Μυλοπόταμου

Σκίτσο συμπαγούς κλίμακας

Σκάλα σε θολωτό φορέα

Κλίμακα – εμφανείς οι πλακόπετρες

Κλίμακα στηριζόμενη σε συμπαγή αργολιθοδομή

Κλίμακα στηριζόμενη σε αργολιθοδομή

Τζάκια

Όλα τα σπίτια στην Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου έχουν τζάκι. Φούρνο δε διέθεταν όλοι, αλλά το τζάκι ήταν αναπόσπαστο στοιχείο κάθε νοικοκυριού. Ήταν η κύρια πηγή θέρμανσης και γι' αυτό βρίσκεται πάντα σε κεντρικούς χώρους του σπιτιού. Τοποθετείται πάντα σε γωνία, γιατί είναι πιο εύκολο να στηρίξουν την καμινάδα. Παρουσιάζεται με απλές μορφές και πολύ απλή κατασκευή. Έχει σχήμα κωνικό. Υπάρχει συνήθως και μια μικρή υπερύψωση από το έδαφος, σα σκαλί, για μεγαλύτερη ασφάλεια του δαπέδου από τη φωτιά και για ευκολότερη προσέγγισή της. Λίγο πιο ψηλά από το χαμηλό τελείωμα της καπνοδόχου υπάρχει συνήθως κάποιο ράφι ή θυρίδες για την τοποθέτηση πραγμάτων. Πολύ πρωτότυπη είναι η χρήση κανατιών στις εσοχές αυτές, κτισμένων μαζί με την καπνοδόχο.

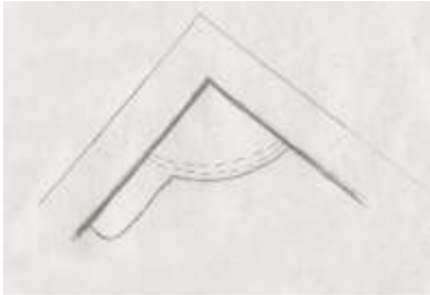

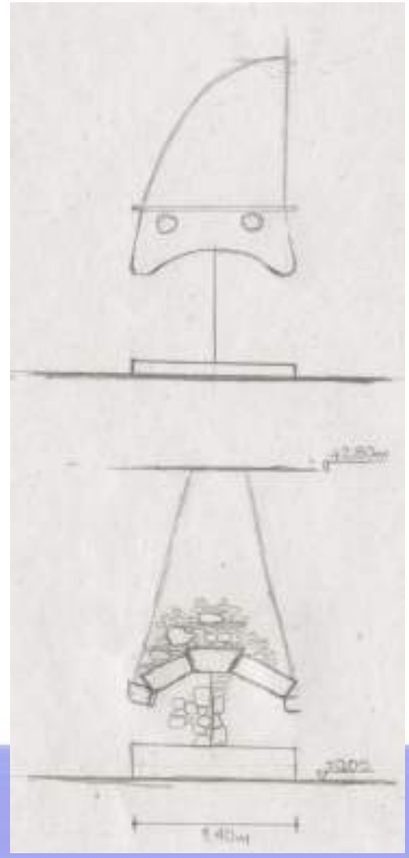

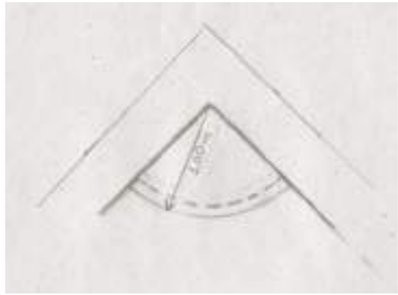

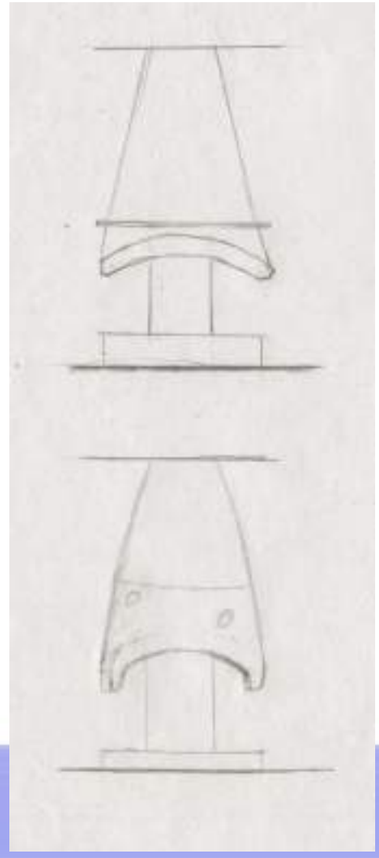

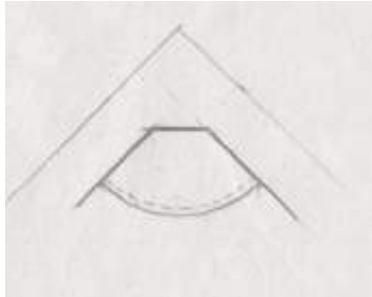

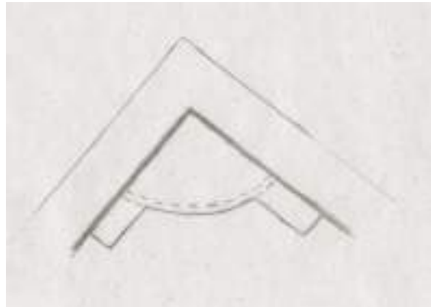

Χαρακτηριστικός τύπος τζακιού με απλή μορφή

Παραλλαγή χαρακτηριστικής κάτοψης

Τζάκι με πλευρικά πεζούλια

Όταν το τζάκι βρίσκεται σε χώρο που στεγάζεται με επίπεδο δώμα, και φυσικά είναι τοποθετημένο σε γωνία, κάποια δοκός θα έπρεπε να διαπεράσει την καπνοδόχο για να φτάσει να στηριχτεί στον τοίχο. Αυτό φυσικά θα έβαζε σε κίνδυνο τη σταθερότητα της κατασκευής του τζακιού, γιατί και η λύση που δίνεται είναι η τοποθέτηση μιας επιπλέον δοκού που στηρίζεται στους δύο κάθετους τοίχους όπου εφάπτεται το τζάκι. Έτσι, η δοκός που συμμετέχει στην κατασκευή του δώματος στηρίζει τη μία άκρη της σε αυτή τη βοηθητική δοκό.

Σε πολλές περιπτώσεις το τόξο στο οποίο καταλήγει η καπνοδόχος, επειδή συμβάλλει στη στήριξή της και καταπονείται σε κάμψη, δεν αντέχει και κάποια πέτρα μετατοπίζεται. Αυτό οφείλεται στο ότι το τόξο δεν έχει τις σωστές αναλογίες για να συγκρατήσει το βάρος της καπνοδόχου και να καλύψει το αντίστοιχο άνοιγμα της. Ίσως απαιτείται να είναι πιο έντονη η καμπύλη του ή πιο καλοδιαλεγμένες και καλοσχηματισμένες οι πέτρες. Τα τόξα, όμως, είναι σίγουρα πιο ανθεκτικά στην κάμψη σε σύγκριση με μια οριζόντια δοκό, γι' αυτό και πουθενά στον οικισμό δεν έχουν καταστραφεί εντελώς.

Η καπνοδόχος είναι κατασκευασμένη από λίθους και λάσπη, ενώ συχνά τοποθετείται και κάποιο οριζόντιο σίδερο ή ξύλο για καλύτερη στήριξη. Χαμηλά τελειώνει με ένα τόξο που σχηματίζεται από λίθους, με καμπύλη ή όχι. Όταν υπάρχει μεσαία πέτρα λέγεται κλειδί αφού το σχήμα της την κάνει να κλείνει και να σταθεροποιεί το τόξο. Οι λίθοι που βρίσκονται στις άκρες του τόξου είτε σφηνώνουν στον τοίχο είτε στηρίζονται σε βοηθητικούς λίθους που εξέχουν από τους πλευρικούς τοίχους γιατί το λόγο.

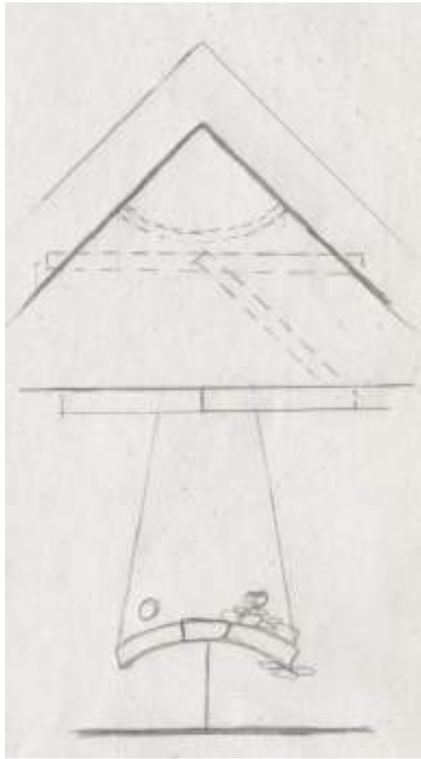

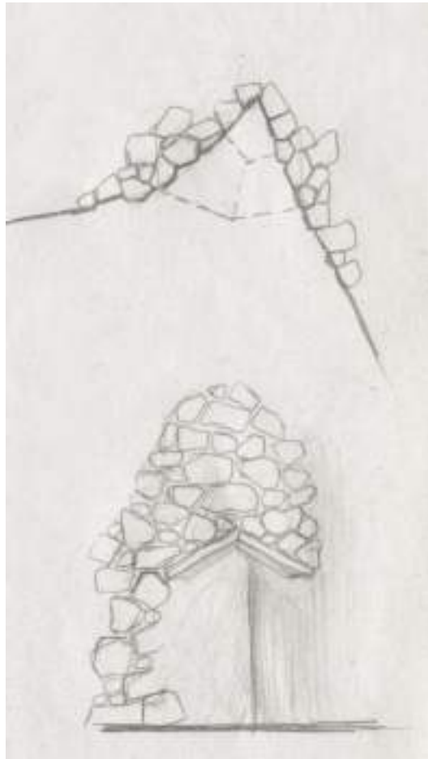

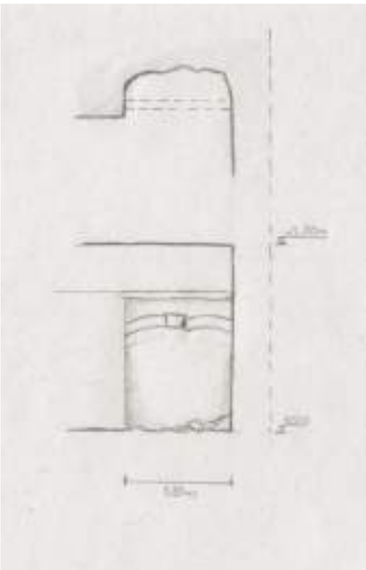

Τζάκι με ορθογώνια κάτοψη.

Τζάκι με βοηθητική δοκό για τη στήριξη δώματος

Τζάκι με γωνιακό τόξο

Φούρνοι

Χαρακτηριστικό κομμάτι της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής στην Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου είναι η κατασκευή φούρνων. Στο παρελθόν αποτελούσαν το μοναδικό 'εργαλείο' για την παρασκευή του φαγητού, καθώς δεν υπήρχαν ούτε οι ηλεκτρικές συσκευές που έχουμε σήμερα αλλά ούτε καν ηλεκτρικό ρεύμα. Τοποθετούνταν συνήθως είτε έξω από το σπίτι, δίπλα στην πόρτα, είτε στον ισόγειο εσωτερικό χώρο της οικίας, που χρησιμοποιούταν περισσότερο σαν αποθήκη.

Όσον αφορά στη μορφή τους, έχουν ορθογώνια κάτοψη εξωτερικά και αποτελούν έναν κυβικό όγκο, ενώ εσωτερικά έχουν κυκλική κάτοψη και τη μορφή θόλου. Το άνοιγμα που υπάρχει για να βάζουν το φαγητό για ψήσιμο είναι μικρό ώστε να δυσχεραίνει την απώλεια θερμότητας. Είναι ημικυκλικό ή και λίγο πιο 'τετραγωνισμένο', έχοντας πάντα μια απότομη διαπλάτυνση στο κάτω τελείωμά του. Αυτή η τελευταία διαφοροποίηση του σχήματός του γίνεται προφανώς για να χωρούν στο φούρνο μεγαλύτερα ταψιά χωρίς να χάνονται άσκοπα μεγάλες ποσότητες θερμικής ενέργειας. Το άνοιγμα αυτό προκύπτει ως επί το πλείστον από ένα μεταλλικό στοιχείο στο παραπάνω σχήμα, το οποίο συγκρατεί στη συνέχεια τις μικρές πέτρες, τα κεραμίδια ή τους πλίνθους-πυρότουβλα που μαζί με τη λάσπη διαμορφώνουν το φούρνο. Τα στοιχεία αυτά τοποθετούνται σε παράλληλη οριζόντια διάταξη ή ακατάστατα και πολλές φορές ακτινωτά γύρω από το άνοιγμα. Ο φούρνος κλείνει με μια μεταλλική επιφάνεια, σαν πορτούλα, ενώ στο κάτω μέρος του τοποθετείται η φωτιά. Η καμινάδα από το χαμηλότερο χώρο, όπου υπάρχει η φωτιά, ίσως συνδέεται σε ψηλότερο σημείο με την καμινάδα του χώρου όπου ψήνεται το φαγητό.

.

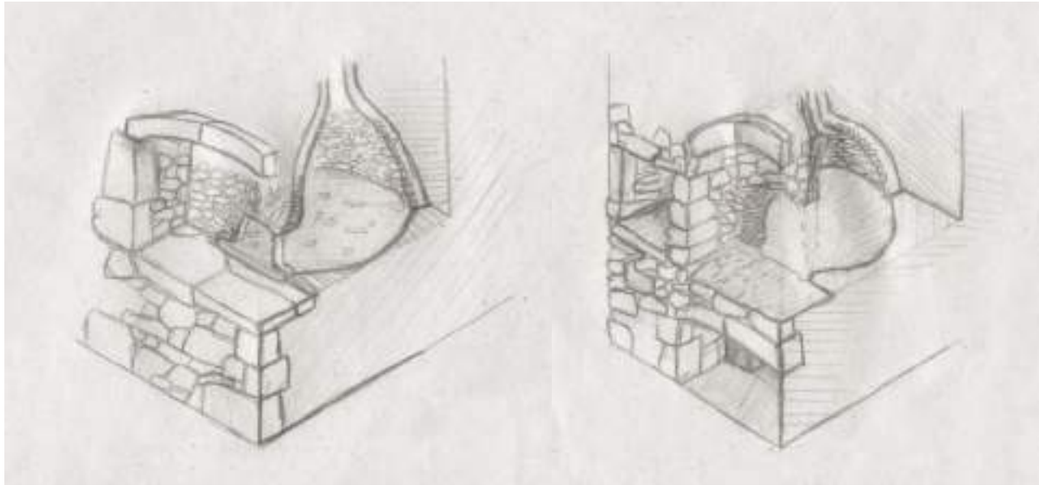

Αξονομετρικές τομές χαρακτηριστικών φούρνων

Διαμόρφωση ανοίγματος φούρνου (τετραγωνισμένη – ημικυκλική – χωρίς μεταλλικό στοιχείο)

Υπαίθριος φούρνος

Για την κατασκευή των φούρνων ακολουθούνταν μια πολύ ενδιαφέρουσα τεχνική. Η επιτυχία στην κατασκευή του θόλου ήταν σημαντική και δύσκολη. Στο επίπεδο όπου θα τοποθετηθούν τα φαγητά για να ψηθούν μπήγουν ένα κατακόρυφο ξύλο μήκους όσο και η ακτίνα της κάτοψης του θόλου. Χαράζεται ο κύκλος της κάτοψης και μέσα στα όρια αυτού ξεκινούν να στοιβάζουν στρώσεις από άχυρα που εναλλάξ έχουν διαφορετική διεύθυνση, ώστε να αποτελέσουν μια πυκνή και αδιαπέραστη μάζα. Σιγά σιγά τους δίνεται μια ημισφαιρική μορφή, προσπαθώντας συνεχώς το ημισφαίριο αυτό να έχει παντού την ίδια ακτίνα. Αφού τελειώσει αυτή η διαδικασία, κτίζεται ο θόλος με μίγμα από λάσπη και πέτρες, κεραμίδια ή πλίνθους ακολουθώντας το σχηματισμό που έχουν πάρει τα άχυρα. Στην κορυφή του κατακόρυφου ξύλου αφήνεται ένα άνοιγμα για να συνεχίσει η καμινάδα. Όταν έχει τελειώσει η κατασκευή και έχει στεγνώσει καλά η λάσπη, ανάβουν φωτιά για να καούν τα άχυρα και να είναι έτοιμος ο φούρνος για ψήσιμο.

Οι φούρνοι αποτελούν γενικά πολύ γερές κατασκευές, καθώς δεν έχουν υποστεί φθορές στο πέρασμα του χρόνου. Φαίνεται ότι οι τεχνίτες του παρελθόντος ήταν άνθρωποι με κοφτερό μυαλό και δεξιοτεχνία, αφού δε θα ήταν υπερβολή να πούμε ότι οι δύσκολες κατασκευές των θόλων των φούρνων στέκονται ακόμη σε εξαιρετική κατάσταση.

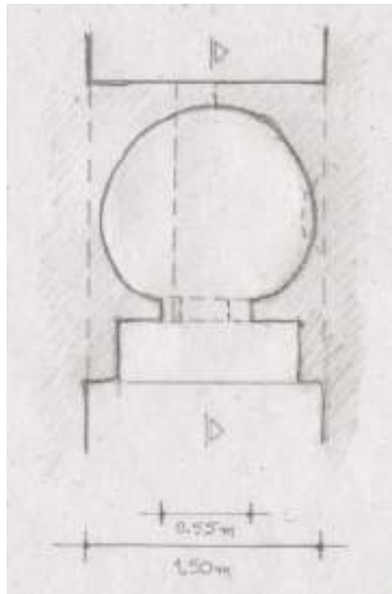

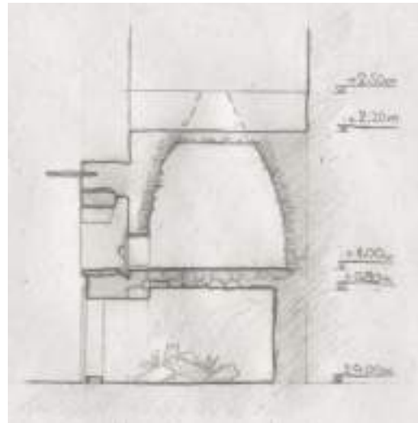

Εσωτερικός φούρνος αρχοντικού

Εσωτερικός φούρνος κατοικίας κάστρου

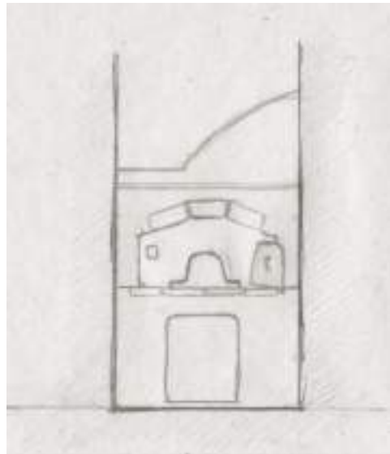

Κάτοψη – όψη – τομή φούρνου

Καμινάδες

Οι καμινάδες ποικίλουν στην Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου. Κοινό τους γνώρισμα είναι ότι το ψηλότερο σημείο τους έχει αρκετά μικρό άνοιγμα, καθώς προσπαθούν να εμποδίσουν τον αέρα να εισχωρήσει με δύναμη. Αυτή η προσπάθειά τους ενισχύεται και από το γεγονός ότι βρίσκονται σε ορεινό τόπο και μάλιστα σε νησί, όπου ο αέρας είναι δυνατός όλο το χρόνο. Το επικρατέστερο σχήμα τους είναι το κωνικό ή το κυλινδρικό. Παλαιότερα, συνηθιζόταν στο τελείωμα της καμινάδας να χτίζουν ένα κεραμικό αγγείο, σαν σημερινή γλάστρα, έτσι ώστε να είναι πιο σταθερό, πιο γερό και πιο στενό στο επάνω μέρος. Αργότερα μάλλον εμφανίστηκαν οι καμινάδες οι οποίες είναι κλειστές από πάνω, αλλά έχουν μικρά ανοίγματα περιμετρικά. Αυτές έχουν κυκλική, τετράγωνη ή εξαγωνική κάτοψη, αρκετά μεγάλο πάχος τοιχώματος σε σχέση με το συνολικό τους άνοιγμα και ένα μικρό κωνικό, ημισφαιρικό ή πυραμιδοειδές τελείωμα.

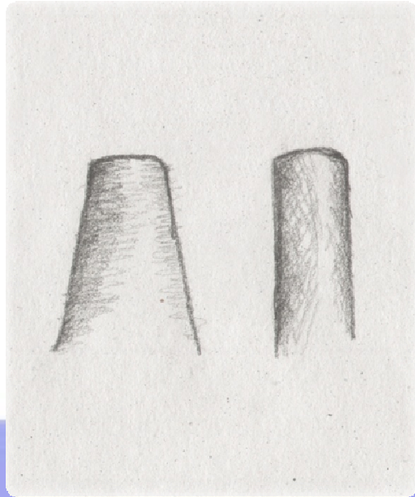

Κωνική – κυλινδρική καμινάδα

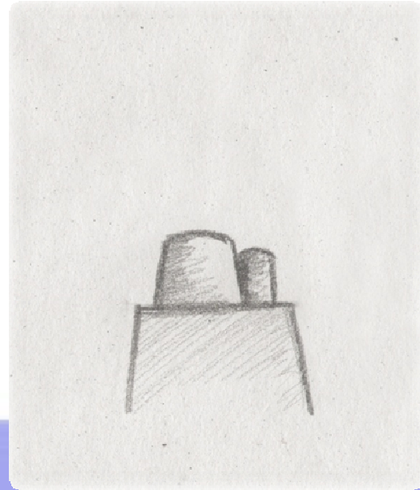

Διπλή καμινάδα

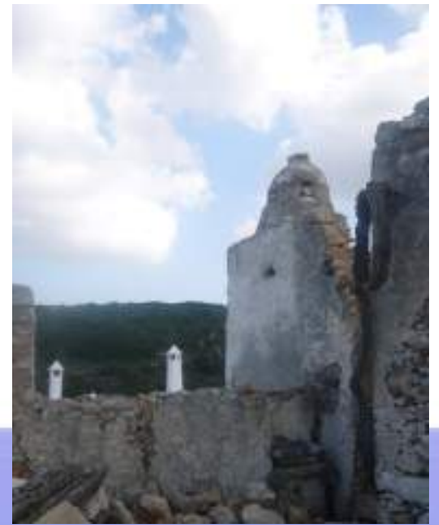

Παλιότεροι τύποι καμινάδων με κυρίαρχη χρήση της κανάτας

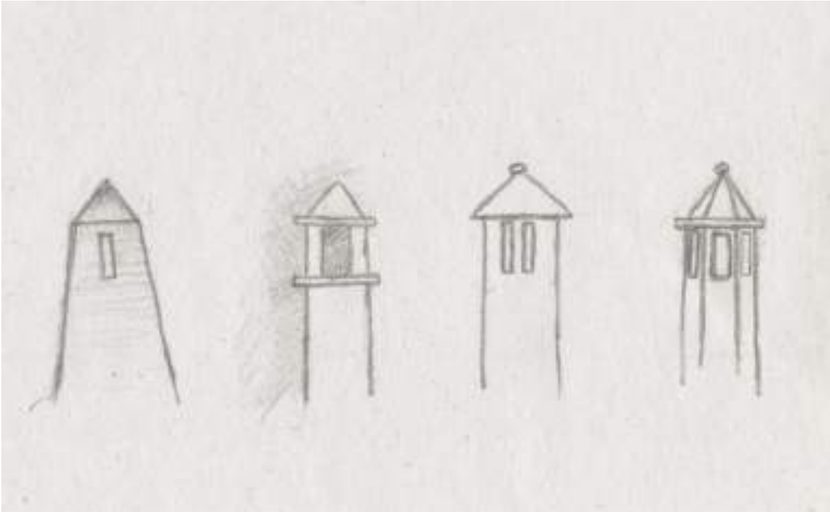

Πυραμιδοειδής, τετράγωνης και εξαγωνικής κάτοψης καμινάδες

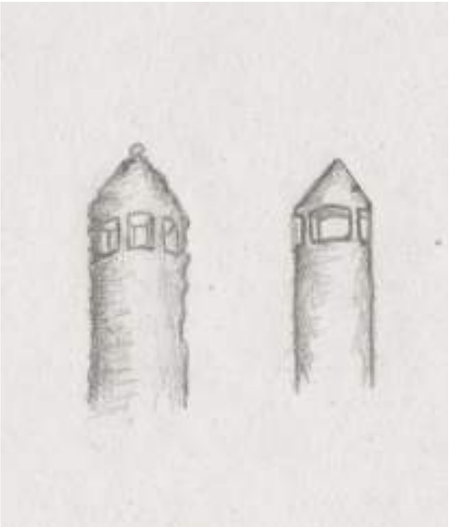

Κυλινδρικές καμινάδες με περιμετρικά ανοίγματα

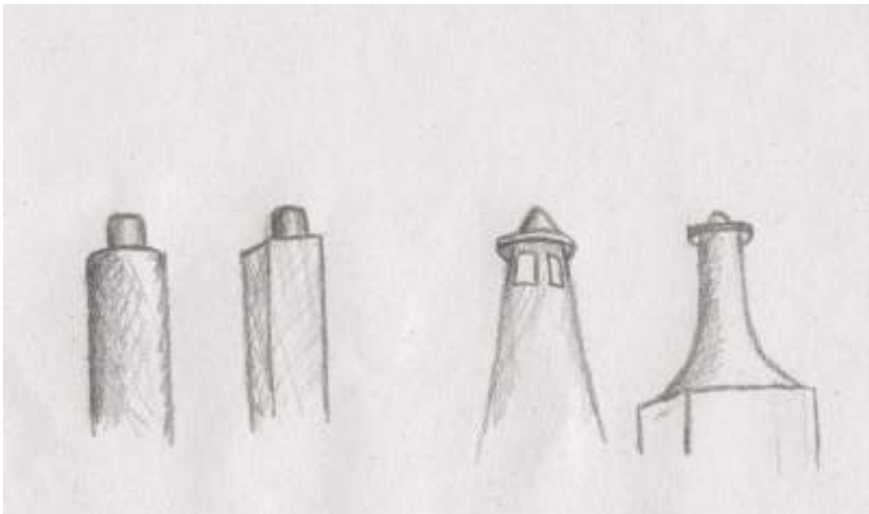

Μεταγενέστεροι τύποι καμινάδων

Αλτάνες – Λουλουδιέρες

Οι αλτάνες είναι ένα από τα ελάχιστα διακοσμητικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής των Κυθήρων και το μόνο ίσως που δεσπόζει στην Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου . Πρόκειται για τις μακρόστενες πετρόχτιστες λουλουδιέρες οι οποίες φέρονται από λίθινα φουρούσια και τοποθετούνται συνήθως κάτω από τα παράθυρα. Στα λαϊκά σπίτια οι αλτάνες στηρίζονται συνήθως σε τρία με τέσσερα φουρούσια τα οποία προεξέχουν από την τοιχοποιία περίπου 40 εκ. και πάνω στα οποία , ανά δυο φέρονται πλακόπετρες οι οποίες αποτελούν τη βάση της λουλουδιέρας. Όσον αφορά στο μέγεθός τους, έχουν ύψος και πλάτος περίπου σαράντα πόντους και μήκος ένα μέτρο. Τα τοιχώματα είναι διαμορφωμένα από μίγμα λάσπης και λίθων, ενώ σπάνια εμφανίζουν κάποια ενσωματωμένα σίδερα για καλύτερο δέσιμο και στήριξη. Γι' αυτό ίσως και πολλές φορές να έχουν καταστραφεί. Τα φουρούσια έχουν συνήθως ορθογώνια διατομή , φθίνουσα σταδιακά προς τα έξω. Στα αρχοντικά σπίτια συναντάμε ακόμα μεγαλύτερες αλτάνες των οποίων τα πολυπληθή φουρούσια σκαλίζονται δημιουργώντας σχηματισμούς ή διακοσμούνται ενίοτε με ανάγλυφες λεπτομέρειες.

Πέτρινα φουρούσια και απομεινάρια πλακόπετρων

Συντηρημένη αλτάνα

Αλτάνα στο κάστρο Μυλοπόταμου

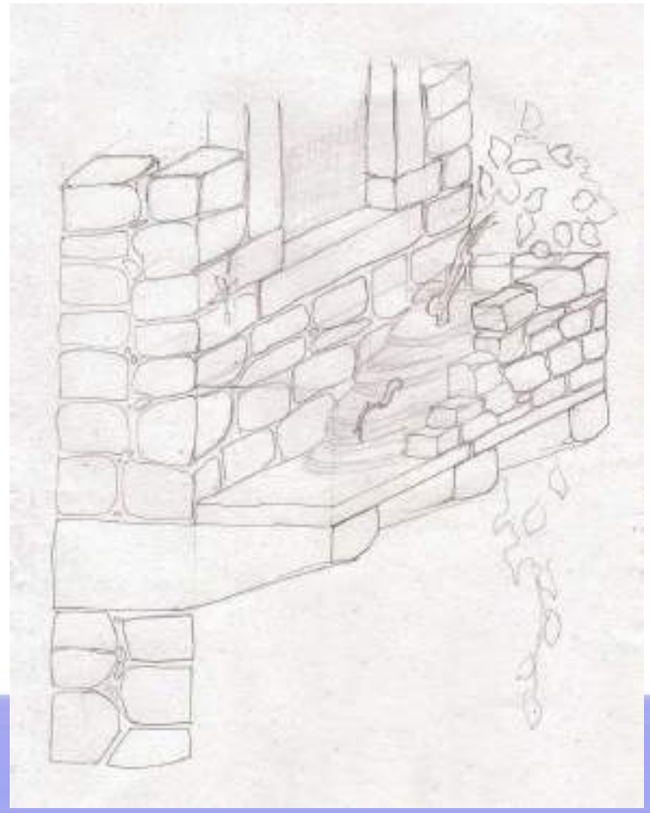

Αξονομετρική τομή αλτάνας – Κλίμακα 1: 20

Συντηρημένη αλτάνα

Χαρακτηριστική ανεπίχριστη αλτάνα

Ερμάρια

Σχετικά με τα διάφορα ερμάρια, αυτά που συνηθίζονται είναι οι εσοχές στους τοίχους. Είναι ράφια που διαμορφώνονται μέσα στον ίδιο τον τοίχο, χωρίς τη χρήση κάποιου επιπλέον υλικού. Ίσως μόνο κάποιες φορές να τοποθετείται κάποια οριζόντια λεπτή επίπεδη πέτρα για το χωρισμό του ραφιού σε δύο επιμέρους. Τα ερμάρια αυτά είναι κυβικής μορφής ή ορθογώνια παραλληλόγραμμα. Σπανιότερα, η άνω απόληξή τους διαμορφώνεται με ένα τόξο ή με κάποιο γωνιακό σχηματισμό. Υπάρχουν σίγουρα στο εσωτερικό κάθε οικίας και σε βοηθητικούς χώρους, όπως οι αποθήκες και οι στάβλοι. Εμφανίζονται ακόμη σε εξωτερικούς χώρους, όπως οι αυλές, ο τοίχος δίπλα στην κύρια είσοδο του σπιτιού ή ο χώρος κάτω από τη σκάλα που οδηγεί στον επάνω όροφο. Άλλου είδους ντουλάπια ή ράφια, όπως είναι κάποια ξύλινα που κρέμονται στους τοίχους, εμφανίζονται ιδιαίτερα σπάνια. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν μόνο στο αρχοντικό του οικισμού, μάλλον επειδή αποτελούσαν είδος πολυτελείας ή δεν άντεξαν στο χρόνο. Μπορεί επίσης να μην προτιμούνταν από τους ιδιοκτήτες γιατί τα εντοιχισμένα ερμάρια ήταν πολύ πιο σταθερά και μεγαλύτερης αντοχής.

Ερμάρια στην Κάτω Χώρα Μυλοπόταμου

Υδρορροές

Στον οικισμό της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου δεν παρατηρείται κάποιος ιδιαίτερος τύπος για τη διαμόρφωση των υδρορροών. Οι ντόπιοι τεχνίτες έχουν περιορίσει τη δημιουργικότητά τους στην προσπάθεια κάλυψης της όχι και τόσο συχνής ανάγκης απομάκρυνσης των υδάτων από το οριζόντιο δώμα με έναν απλό τύπο υδρορροής. Το δώμα διακόπτεται σε ένα σημείο και σε αυτήν την εγκοπή τοποθετείται μια κεκλιμένη πλάκα συνήθως ή ένα κεραμίδι . Από αυτό το σημείο τα όμβρια απομακρύνονται χωρίς κάποια πρόβλεψη για προστασία του τοίχου.

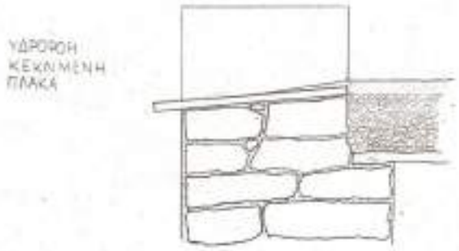

Τομή υδρορροής

Σκίτσο υδρορροής

Υδρορροή σε δωματοσκέπαστο σπίτι

Διαμόρφωση υδρορροής με κεκλιμμένη πλάκα

Διαμόρφωση υδρορροής με Κεκλιμμένο κεραμίδι

Αξονομετρική τομή

Συμπεράσματα για το χαρακτήρα του οικισμού της Κάτω Χώρας Μυλοπόταμου

Για τη διεξαγωγή της μελέτης μας θεωρούμε αφετηρία ανάπτυξης του οικισμού το Κάστρο πάνω στον απόκρημνο βράχο, όταν το νησί κατοικούνταν από τους Ενετούς και υπήρχε ο φόβος των πειρατών. Υπήρξε, λοιπόν, ένας οχυρωμένος οικισμός με καλλιεργήσιμες εκτάσεις στον περίγυρο. Το τείχος του κάστρου διαμορφώθηκε κυρίως από τους τοίχους των σπιτιών με τα πολύ μικρά έως καθόλου ανοίγματα, σπίτια τοποθετημένα πολύ κοντά το ένα στο άλλο χωρίς ελεύθερους χώρους ενδιάμεσα. Έτσι, διαμορφώθηκαν στενά σοκάκια με πολλές και ακανόνιστες καμπές.

Με την απομάκρυνση του φόβου των επιδρομών και με την αύξηση του πληθυσμού, παρατηρείται επέκταση του οικισμού μπροστά από την είσοδο του κάστρου, όπου δημιουργείται ένα πλάτωμα. Εκεί τοποθετείται και το σχολείο. Από αυτό το σημείο ο οικισμός αναπτύσσεται γραμμικά πάνω στο δρόμο που οδηγεί στο Μυλοπόταμο καθώς και σε κάποιες εγκάρσιες διακλαδώσεις του κεντρικού αυτού δρόμου. Ο χαρακτήρας του οικισμού είναι αγροτικός, ενώ πολλοί κάτοικοι ασχολούνται με την αλιεία. Εντοπίζονται κτίσματα ισόγεια και διώροφα, αρκετά από τα οποία έχουν υποστεί προσθήκες ενώ στα περισσότερα είναι ακόμα εμφανείς οι αποθήκες γεωργικών προϊόντων, οι λανοί (πατητήρια) και οι στάβλοι στα ισόγεια. Η πυκνότητα δόμησης του οικισμού είναι χαμηλή και έτσι εμφανίζονται περισσότεροι ελεύθεροι χώροι και πλατώματα.

Μελετώντας σήμερα τον οικισμό της Κάτω Χώρας, εντοπίζονται αρκετές φθορές στα παλαιά παραδοσιακά κτίρια που οφείλονται στο πέρασμα του χρόνου και την εγκατάλειψη, καθώς και επιδιορθώσεις στα κατοικούμενα σπίτια με προσθήκες για την εξυπηρέτηση πιο σύγχρονων λειτουργιών που όμως δεν επηρεάζουν σημαντικά τη μορφή του. Στην τελική σύνθεση του οικισμού, οι αρχιτεκτονικές μορφές, οι κατασκευαστικές μέθοδοι και οι ρυθμοί ζωής που επικρατούν παρουσιάζουν ενότητα και συντελούν στη διατήρηση του παραδοσιακού και ατμοσφαιρικού χαρακτήρα του τόπου.

Βιβλιογραφία

Εγκυκλοπαίδεια ΔΟΜΗ, εκδόσεις ΔΟΜΗ

Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική- Ανατολικό αιγαίο, Σποράδες, Επτάνησα, εκδ. ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα 1989

Αιμ. Γ. Κορωναίος, Γ. Ι. Πουλάκος, *Τεχνικά Υλικά-τόμος 3*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα 2005

Κωνσταντίνος Σ. Παπαϊωάννου, *Το ελληνικό παραδοσιακό σπίτι*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα 2003

Κωνσταντίνος Σ. Παπαϊωάννου, Αικατερίνη Δημητσάντου-Κρεμέζη, *Το παραδοσιακό σπίτι στο Αιγαίο,* Ίδρυμα Παναγιώτη και Έφης Μιχελή, Αθήνα 2008

Μαραγκού Ιουλιέττα, Μαρίνη Δήμητρα, *Πολιτιστικός Ξενώνας στα Κύθηρα*, Διπλωματική Εργασία ΕΜΠ, ακαδημαϊκό έτος 2005- 2006

http://www.statistics.gr , επίσημος ιστότοπος της Ε.Σ.Υ.Ε.

http://el.wikipedia.org/wiki/Κύθηρα

http://deplaced.blogspot.com